

LÉLEKELEMZÉS

ÉRTEKEZÉSEK

A PSZICHOANALIZIS KÖRÉBŐL

IRTA:

DR. FERENCZI SÁNDOR

IDEGORVOS

FREUD

EGYETEMI TANÁR ELŐSZAVÁVAL

A neurózisok Freud tanának világításában és a pszichoanalizis — Tudományos álommagyarázás — A pszichoneurózisokról — A pszichoszexuális impotencia analitikus értelmezése és gyógyítása — Az ejaculatio praecox jelentősége —
Pszichoanalizis és pedagógia

BUDAPEST, 1914

DICK MANÓ KIADÁSA

VII., ERZSÉBET-KÖRUT 12.

BEVEZETŐ

ALAPVETŐ ELGONDOLÁSOK

1. A VÁLLALKOZÁS ALAPVETŐ ELGONDOLÁSÁNAK FELADATAI

2. A VÁLLALKOZÁS ALAPVETŐ ELGONDOLÁSÁNAK FELADATAI

A vállalkozás alapvető elgondolásának feladatai a vállalkozás céljainak megfogalmazása, a vállalkozás szervezeti felépítésének meghatározása, a vállalkozás gazdasági tevékenységének meghatározása, a vállalkozás pénzügyi helyzetének meghatározása, a vállalkozás jogi helyzetének meghatározása, a vállalkozás emberi erőforrásainak meghatározása, a vállalkozás technikai helyzetének meghatározása, a vállalkozás környezeti helyzetének meghatározása, a vállalkozás társadalmi helyzetének meghatározása, a vállalkozás nemzetközi helyzetének meghatározása, a vállalkozás jövőbeli helyzetének meghatározása.

3. A VÁLLALKOZÁS ALAPVETŐ ELGONDOLÁSÁNAK FELADATAI

ELŐSZÓ

AZ ELSŐ KIADÁSHOZ¹

A lélekelemzés a neurosisokat, a lelki forrásokból eredő idegesség különféle alakjait kutatván, igyekezett kimutatni ezen működési zavarok összefüggését az ösztönélettel, az ösztönéletnek a művelődés követelte korlátozásaival, az egészséges egyén phantasiáival és álmaival és a néplélek alkotásaival a vallás, a mythologia és a meseköltészet terén. Az idegeseknek ezen psychoanalytikus módszerre alapított gyógykezelése úgy az orvossal, mint a patientssel szemben nagyobb igényeket támaszt, mint az eddig szokásban volt gyógyszeres, diätetikus, vizgyógyítási és suggestiv eljárások, ámde oly sokkal nagyobb megkönnyebbülést szerez a betegnek, oly tartósan megedzi őt az élet küzdelmeire, hogy nincs mit csodálkozni azon, hogy ezen gyógyító módszer a heves ellenzés daczára feltartóztathatlanul halad előre.

¹ Die psychoanalytische Untersuchung der Neurosen (mannigfacher Formen von seelisch bedingter Nervosität) hat den Zusammenhang dieser Störungen mit dem Triebleben, mit den Beeinträchtigungen desselben durch die Ansprüche der Kultur, mit der Phantasie- und Traumtätigkeit des normalen Einzelwesens und mit den Schöpfungen der Volksseele in Religion, Mythos und Märchen aufzudecken erstrebt. Die auf diese Untersuchungsmethode gegründete psychoanalytische Behandlung der Nervösen stellt an Arzt und Patient weit höhere Ansprüche, als die bisher gebräuchlichen mit Medikamenten, Diät, Wasserprozeduren und Suggestion, bringt aber den Kranken soviel mehr Erleichterung und

Az itt összegyűjtött értekezések szerzője, kihez benső barátság is fűz, oly járatos a lélekelemzés minden nehéz problémájának megoldásában, mint csak kevesen; ő Magyarországon az első, aki vállalkozik rá, hogy nemzete orvosainak és művelt társadalmának érdeklődését magyarul megírott munkálatokkal a psychoanalysisre terelje.

Vajha eredménnyel járna ez a kísérlete és sikerülne ez uton az új munkakör számára honfitársai között új munkásokat toboroznia.

Bécs, 1909 december havában.

Freud.

Nagynevű mesterem soraihoz nincs mit hozzátennem, és ha az azokban foglalt előismerést talán a baráti érzelmek sugallták is, melyekre hivatkozik, biztató szavaiból erőt meritek arra, hogy a megkezdett küzdelmes munkát lankadatlanul folytassam.

Budapest, 1909 december havában.

A szerző.

anhaltende Stärkung für die Aufgaben des Lebens, daß man sich über die unaufhaltsamen Fortschritte dieser therapeutischen Methode trotz heftiger Opposition, nicht zu verwundern braucht.

Der Verfasser der nachstehenden Aufsätze, mir enge befreundet und mit allen Schwierigkeiten der psychoanalytischen Probleme wie wenige vertraut, ist der erste Ungar, der es unternimmt, die Ärzte und die Gebildeten seiner Nation durch die in seiner und ihrer Muttersprache abgefassten Arbeiten für die Psychoanalyse zu interessieren. Möge ihm dieser Versuch gelingen und den Erfolg haben, für das neue Arbeitsgebiet neue Arbeitskräfte aus der Mitte seiner Compatrioten zu gewinnen.

Wien, im Dezember 1909.

Freud.

ELŐSZÓ

A MÁSODIK KIADÁSHOZ

Biztató jelnek veszem a pszichonalitika iránti érdeklődés terjedése szempontjából, hogy ez a gyűjtemény, mely főleg az új lélektani megismerések alapfogalmaival óhajtottta az érdeklődőket megösmertetni, aránylag rövid idő alatt második kiadást ért, természetes dolog, hogy a megértők és érdeklődők nagyobb száma az új dolgok iránt még fogékonyak közül rekrutálódott, míg az idősebbek, kiknek befogadóképessége már korlátolt, tartózkodóan vagy elutasítólag viselkednek e tanításokkal szemben. Az ügy jövő sikere érdekében kívánom, hogy ez az arány a jövőben se változzék.

Dr. Ferenczi.

I.

A neurosisok Freud tanának világításában és a psychoanalysis.¹

Ezelőtt néhány évvel, a harmadik országos elmeorvosi értekezleten, előadást tartottam a „neurastheniáról“, melyben ennek a nagyon is zavaros, nagyon is vegyes kórképnek, annyi téves vagy hiányzó diagnosis leplezőjének, nosologiai rendezését sürgettem. De, bár helyes irányban mozogtam, a midőn egyrészt az organikus bajokat kísérő, másrészt a csupán psychiatrikusan értelmezhető ideges állapotokat az egyszerű kimerülési neurastheniától különválasztottam, mégis igen nagy mulasztást követtem el azzal, hogy *Freud* bécsi egyetemi tanár neurosis-kutatásait teljesen figyelmen kívül hagytam. E mulasztás annál súlyosabb beszámítás alá esik, mert *Freud* vizsgálatairól tudomásom volt. Már 1893-ban olvastam *Freud*-nak *Breuer*rel együtt írott cikkét a hysteriás jelenségek mechanizmusáról, később egy másik önálló közleményét, melyben gyermekkori sexualis traumákat jelöl meg a psychoneurosisok oka, illetőleg kiinduláspontja gyanánt.

Ma, a mikor számtalan esetben meggyőződtem *Freud* tanainak helyességéről, joggal kérdezem magamtól: miért háritottam el akkor magamtól mindjárt első hallásra e tanításokat, miért tették azok rám eleve a valószínűtlenség, a mesterkéltség benyomását és főleg: miért ébresztett bennem az egész tan, a neurosisok sexualis genesisének tana, oly visszatetszést és ellenszenvet, hogy még csak arra sem

¹ A Budapesti Kir. Orvosegyesületben 1908 márcz. 28-án tartott előadás.

érdemesíttettem, hogy utána nézzek, hátha mégis van benne igazság! Mentségemre szolgál, hogy az idegorvosok túlnyomó része ugyanebbe a hibába esett s közülök oly kiválók, mint Kraepelin, Aschaffenburg, még ma is abban leledzenek. Ellenben az a néhány kutató, a ki később mégis megkísérelte a neurosis-esetek sajátoságos problémáit *Freud* tanításainak és fáradságos módszerének segítségével értelmezni, jórészt lelkes hívévé szegődött az eddig semmibe vett tannak és a *Freud* követőinek száma ma már jelentékeny.

A rendelkezésemre álló idő rövidségére való tekintettel, — bármennyire csábító is a gondolat — nem vállalkozhatom arra, hogy történelmi sorrendben adjam elő, miként ismertek fel *Breuer* és *Freud egyetlen* hysteriás beteg curiosumszámába is vehető sajátoságaiban általános érvényű s a normalis és pathologikus psychologia jövő fejlődésében még kiszámíthatatlanul nagy szerepre hivatott lelki jelenségeket. Arról is le kell mondanom, hogy végigkísérjem az immár egyedül haladó *Freudot* azon a fáradságos uton, melyen — nem egy férfiasan bevallott tévedés után — mai álláspontjához eljutott, a mely nézetem szerint egyedül alkalmas arra, hogy a neurosisok talányos jelenségeit érthetőkké és a megértés alapján gyógyíthatókká tegye. Irodalmi adatoktól és statisztikáktól is megkimélem Önöket. Arra szorítkozom, hogy, a mennyire egy előadás keretében lehetséges, a szövevényes tan néhány főbb csomópontját megvilágosítsam s azok jelentőségét a gyakorlatból vett példákkal illusztráljam.

Egyik alaptétele az új tanoknak, hogy a neurosisoknál specifikus szerepe van a sexualitásnak, sőt a legtöbb neurosis alapján nem más, mint abnormis nemi funkciókat leplező tünetcsoport.

A neurosisok első csoportjához sorolja *Freud* azokat az idegességi állapotokat, melyeknél a sexualis funkciók *élet-tanának* valamely actualis rendellenessége, lélektani tényezők közbenjötte nélkül, közvetlenül szerepel, mint kórokozó. E csoporthoz két kórállapot tartozik, melyeket *Freud* „*actual-neurosisok*“ névvel jelöl, de a melyeket úgy hiszem a szerző ellentmondása nélkül találóan nevezhetnénk — szemben a psychoneurosisokkal — *physioneurosisoknak* is. Ezek: a szűkebb értelemben vett neurasthenia és egy élesen körülhatárolt tünet-

csoport, a mely a *neurosis anxietatis*, szorongási *neurosis*, németül „*Angstneurose*“ nevet viseli.

A *neurastheniának* nevezett kóresetek közül minden oda nem tartozót és más, természetszerűbb betegségi egységbe sorozhatót kiselejteztvén, visszamaradt egy eléggé jellegzetes csoport, melynél fejnyomás, *spinalis irritatio*, gyomor-bélzavarok, kisebb-nagyobb fokú *impotentia* és mindezen tényezők leverő hatása folytán kedélyi lehangoltság áll előtérben. Az ily szűk értelemben vett *neurastheniás neurosis* eseteiben kórokozó tényező gyanánt *Freud* az *excessiv masturbatiót* állapította meg. Hogy a banalitás nagyon is közelfekvő ellenvetését eleve elhárítsam, hangsúlyozom, hogy *excessiv* és többnyire a pubertas után is folytatott onanizmusról van ez esetekben szó, nem pedig a gyermekkorban és rövid ideig tűzött onaniáról, a mi kivált a férfi-nemnél oly általánosan elterjedt, hogy bennem inkább az autoerotikus előzmények teljes hiánya kelt gyanut valamely egyén *psychikus normalitásával* szemben, s e gyanu az esetek nagy részében jogosnak bizonyul.

Volt alkalmam más alkalommal véleményt nyilvánítani a *masturbatio* kóroktani méltánylásának hullámzásáról, melynél a hullámhegyet az onaniából keletkezett gerinczagsorvadás, — a hullámvölgyet a teljes ártalmatlanság felvétele jelzi. Azokhoz csatlakozom, a kik az onania jelentőségét nem túlozzák és tapasztalataim alapján állithatom azt is, hogy a *Freud* értelmében vett *neurastheniánál* az önkielégítés túlzott mértéke sohasem hiányzik és teljesen kielégítő magyarázatát adja a kórjelenségeknek. Mellesleg jegyzem itt meg, hogy az onania e közvetlen hatásánál sokkal nagyobb az a pusztítás, a mit annak szégyenteljes és kártékony voltáról elterjedt túlzott nézetek visznek végbe sok *masturbans* lelkiállapotában, a midőn ők e szenvedélyüket elnyomni igyekezve és ezzel a *neurasthenia Charybdisét* elkerülve, a szorongási vagy *psycho-neurosis Scyllájába* ütköznek.

Az *excessiv masturbatio* az által válik kórokozóvá, hogy a rendesnél értéktelenebb surrogatumok útján akarja a szervezetet a *sexualis feszültségtől* megszabadítani, vagyis ahogy *Freud* mondja, „*inadäquat tehermentesítés*“ útján. És érthető is, hogy ezen kielégítési mód, túlságba vive, a

neuropsychikus energia-forrásokat kifárasztja. Mert, míg a normalis közösülési actus egy, bár complicált, de mégis csak reflectorikus functio, melynek visszahajlási ívei jórészt a gerinczagyron és subcorticalis góczpontokon haladnak keresztül (ha azokból a felsőbb psychikus sphaerára is kihatnak): addig masturbatiónál a külső sexualis ingerek szegényessége mellett az erectiós és ejaculatiós központok csupán magasabb lelki energia-forrásból, a phantasiából erőt meritve érik el a feszültség oly magas fokát, mely a reflectorikus mechanizmust mozgásba tudja hozni.

Ismétlem, hogy mindezek első sorban a neurastheniának spino-visceralis formáira vonatkoznak és nem praejudicálnak a tekintetben, hogy az astheniás körcsoport többi válfajai, pl. a szűkebb értelemben vett cerebrasthenia, mindig ugyanilyen magyarázatot enged-e meg.

Az actualis neurosisok második csoportjánál, melyet *Freud* „*Angstneurose*“ — szorongási neurosis — név alatt különít el, a főtünetek a következők: Általános izgékonyosság, mely főkép zörejek iránti túlérzékenységben és álmatlanságban nyilvánul; sajtáságos chronikus aggodalmas várakozás, mely igen sokszor a mások, gyakran a patiens saját egészségére vonatkozik s ilyenkor hypochondriának nevezhető; szorongási rohamok, melyekhez többnyire a szívhűdés, a gutaütés félelmi gondolata társul s a melyeket lélekezési, szív működési, edény-beidegezési és mirigyelválasztási zavarok kísérik. A szorongási rohamok rudimentaer alakban mintizzadtságroham, szívdobogás, farkaséhség vagy hasmenés jelentkezhetik, vagy csupán rémes álmokban, éjjeli felriadásokban (pavor nocturnus) nyilvánul. Nagy szerepet játszik a szorongási neurosisnál a szédülés, mely olyfoku lehet, hogy a beteget a helyváltoztatásban részben vagy teljesen akadályozza. Az agoraphobiák egyrésze tulajdonkép ilyen szédülési szorongásrohamok következménye; a beteg azért irtózik a járkálástól, mert fél, hogy a szorongási roham esetleg az utcán következhetik be. A phobia tehát védekezés az anxietás ellen, maga az anxietás pedig itt egy lélektanilag nem elemezhető s csak élettanilag magyarázható jelenség.

Mindezek a tünetek és tünetcsoportok nehézség nélkül volnának a neurasthenia és hysteria bő köpönyegével betakarhatóak, ha nem sikerült volna *Freud*nak azok aetiologiai

egységét kimutatni, még pedig szintén a sexualitásban. A szorongási neurosis ugyanis oly esetekben fejlődik ki, *a melyekben a nemi gerjedelem, a libido, a psychikus körtől valamely módon eltereltetik és a nemi feszültség kizárólag gerinczagi és subcorticalis pályákon terjed szét.* Tehát, míg rendes körülmények között a nemi gerjedelem a psychikus sphaerára is kisugárzik, addig a szorongási neurosis eseteiben a psyche, vagy mert más teendőkkal van elfoglalva, vagy mert erős gátlás folytán a libido számára hozzáférhetetlen, vagy pedig mert a gerjedelem kellő appercipiálására képtelen: nem vesz részt vagy nem a kellő mértékben vesz részt a sexualis affectusban úgy, hogy az egész gerjedelem vagy annak túlnagy része az alsóbbrendű idegpályákon terül szét. Freudnak egyik legnevezetesebb felfedezése, hogy a psychének ezen távolfartása, a libidotól subjective mint szorongás érvényesül, más szóval, hogy a lelkiileg érvényesülni nem tudó gerjedelem oly physiologiai hatásokat idéz elő a szervezetben, melyeket a szorongás, aggodás érzetei kísérnek. A szorongási neurosis e tekintetben diametralis ellentéte a masturbatiós neurastheniának, a melynél a psychikus energia túlságos mértékben vétetik igénybe.

A physikából kölcsönvett hasonlattal, mely azonban talán a folyamat lényegét is megközelíti, azt mondhatnók, hogy, valamint a villamosság, ha az áramvezetékben erős ellentállásra talál, hővé alakul át, úgy a sexualis gerjedelem is, ha a psychikus áramkör el van előtte zárva és csupán az alárendeltebb idegpályákat telitheti, oly motoros, vasomotoros, secretorius, respiratorius tevékenységek mozgatójává alakul át, melyeknek psychikus correlatuma a szorongási érzet.

A sexualis szorongás legismertebb példája a virginalis anxietás (Freud), mely úgy férfiaknál, mint nőknél az első cohabitatiók alkalmával szokott fellépni. Kétségtelen, hogy itt a psyche — elkészületlensége folytán — nem vehet kellően részt a libidoban. Igen gyakran lép fel az anxietás olyanoknál, a kik sexualiter erősen felizgatják magukat, de a libidót külső vagy belső akadályok folytán ki nem elégíthetik. Példa rá a vőlegények és menyasszonyok neurosisa, melyet gyakran volt alkalmam észlelni a Freudtól classikusan leirt tünetek minden változatában. Súlyos szorongási neurosisokat okoz a coitus

interruptus úgy a férfiaknál, mint a nőknél. Itt erős psychikus gátlás akadályozza a libido természetes kiegyenlítődését. Rendkívül gyakran szerepel a nők anxietásának oka gyanánt a férjnél fenforgó ejaculatio praecox, mely viszont az excessiv masturbációnak tulajdonítható. A conjugalis neurosis ezen kombinálódása: neurastheniás férj, anxiosus feleség, hihetetlenül el van terjedve.

Tapasztalataim szerint az emberek jobban türik a teljes abstinenciát, mint a frustran izgalmakat; de az előbbi is lehet szorongási idegbetegség forrása. Az anxietás ezen magyarázatát támogatja a therapiái eredmény. A szorongás megszűnik, ha sikerül a gerjedelem psychikus érvényesülésének akadályait elhárítani. A virginalis anxietás gyógyszere a megszokás, sok neurosisé a czélszerűtlen coitusmódok megszüntetése; nagyon gyakran gyógyítja a nő szorongását a házastárs potentiájának javulása.

*

Freud tanainak másik, fontosabb és nehezebb fejezetét, a *psychoneurosisok* új felfogását óhajtván a következőkben ismertetni, fel kell hagynom az élettani és mechanistikus magyarázatokkal, mert itt lélektani szempontok tolnak előtérbe. E fejezet alá két betegséget soroz Freud: a *hysteriát* és a *kényszerneurosis*t. A kényszer-neurosis mindmáig a neurasthenia fejezete alatt volt szokás tárgyalni; a hysteriáról ellenben már megállapították, hogy az egy psychogen neurosis s hogy annak tünetei tudattalan vagy félig tudatos lelki működésekben lelik magyarázatukat. De az ezen jelenségeket észlelő szerzők, bár kísérleteik és megfigyeléseik megbecsülhetetlen kincsei a neurologiának, nem tudták e talányos betegséget egységes szempontra vezetni vissza és főleg nem tudták velünk megértetni, miért kell annál a betegnél a tünetek egy bizonyos csoportjának és egy bizonyos sorrendben jelentkezni. A míg pedig ez a determinálás nem sikerül, addig — az öntudatlan szereplésének halvány sejtésétől eltekintve — mint valami érthetetlen sphynxszel, úgy állottunk szemben minden hysteria-esettel. Ám, míg a sphynx merev nyugalommal tekint a végtelenbe, addig a hystéria, — mintha csak grimaceokkal akarná tehetetlenségünket kigunyolni, — percről-perczre változtatja arczatját és az e bajban szenvedő családjára és orvosára nézve egyaránt türhetetlenné teszi.

Az orvos csakhamar kifogy a gyógyszerek és fürdőeljárások variálásából és kombinálásából, beleun a muló sikereket termő suggestiv eljárásokba és epedve várja a nyarat, amikor betegét vidékre — minél távolabbra — elküldheti. De ha onnan javultán tér is haza, az első erősebb lelki izgalom kétségtelen bizonyossággal meghozza a visszaesést. És ez így megy éveken, évtizedeken keresztül, úgy hogy a szakorvosok és gyakorló orvosok körében rég eloszlott a hysteria jóindulatu voltának hite. Ily körülmények közt valóságos megváltás orvosra, *patiensre* egyaránt a *Freud* evangéliuma, mely a hysteria kulcsának felfedezését, e kínzó bántalom alaposabb megértését és gyógyíthatását hirdeti.

Breuer volt az első, a kinek sikerült egy hysteriás betegre összes tüneteit lelki traumákra visszavezetni; *psychikus* rázkódásokra, melyekre a *patiens* nem emlékszik, de melyeknek emléke a megfelelő indulattal együtt ott lappang az öntudatlanban és mintegy a *psychébe* ékelt idegen test gyanánt állandó vagy ismétlődő izgalmakat okoz a neuropsychikus rendszerben. Hypnosisba ejtván a beteget, *Breuer* és *Freud* a hypnotikus emlékezeti túlfinomultság, *hypermnesia*, segítségével kiderítették, hogy a tünetek tulajdonképen ilyen lappangó emlékeknek jelképei; ha azután éber állapotban visszamelékeztették a beteget az álomban felderített előzményekre, erős indulatkitörés volt a következmény, de a melynek lezajlása után a tünetek egyszersmindenkorra megszűntek. *Breuer* és *Freud* szerint az öntudatlanban rejlő emlékek és *affectusának* ezen beékelődése úgy jött létre, hogy a lelki rázkódás pillanatában az egyénnek nem volt módjában a behatásra kellően reagálni vagyis érzelmeinek szavakkal, taglejtéssel, arczkifejezéssel, sirással, nevetéssel, a harag, bosszankodás vagy más erős indulat külső jeleivel kifejezést adni, illetőleg ez érzelmeket eszmetársítások útján feldolgozni. Az elintézetlen érzések és gondolatok, a *psychében* nem találván kellő kiegyenlítődésre, a testi körre sugároztak ki, hysterikus tünetekké *convertálódtak*. A gyógykezelés pedig, melyet a szerzők *kathartikus* eljárásnak neveztek el, alkalmat adott a *patiensnek* arra, hogy az elmulasztottakat pótolja, az elintézetlen érzéseket „lereagálja“, mire az indulattól megfosztott, immár tudatos emlékkép kórokozó hatásai megszűntek.

Ebből a magból kelt ki a Freud-féle lélekelemzési eljárás, a *psychoanalysis*. Ez az eljárás teljesen mellőzi a hypnosist és éber állapotban történik; ez mig egyrészt több patients számára teszi a módszert hozzáférhetővé, másrészt elveszi élet annak az ellenvetésnek, hogy az elemzésnél kihozott tények suggestión alapulnak.

Lélektani kutatásai folyamán *Freud* rájött arra, hogy nem minden elfelejtés alapul az emlékezeti benyomások természet-szerű elkopásán, elhalványulásán, hanem igen sok benyomásra csak azért nem emlékszünk vissza, mert a léleknek van egy bíráló foruma, a *censura*, mely az öntudatra nézve türehtetlen vagy nehezen elviselhető képzeteket és az azokhoz kapcsolódó indulatokat a tudat küszöbe alá nyomja. Ezt a folyamatot *Freud* elhárításnak, elnyomásnak, elfojtásnak (*Verdrängung*) nevezi és bebizonyította, hogy ezen mechanizmus az ép és kóros elmebeli működések terén egyaránt igen fontos szerepet játszik. Ámde a kellemetlen emlékek elnyomása úgyszólván sohasem sikerül teljesen, hanem az a küzdelem, mely egyrészt a reproductióra törekvő, indulattal telített képzet-csoport, melyet *Jung* complexumnak nevez, másrészt az ezzel szembeszálló *censura* közt folyik, compromissummal végződhet. Ez esetben sem az elnyomásra, sem a reproductióra való törekvés nem érvényesül tökéletesen, hanem a complexum valamely felületes associatio révén képviselve marad a tudatban.

Ilyen complex-képviselőkre vagy complex-symbolumokra akadt *Freud* nagy számmal azok között az ötletek között, melyek a rendes gondolatsor logikus kapcsolatát áttörve, látszólag minden értelem nélkül, mint mondani szokás „véletlenül” jutnak az ember eszébe; sokszor bizonyul complex-képviselőnek valamely igen régi, a gyermekkorból fenmaradt, jelentéktelennek és ártalmatlannak látszó emlékkép, melyről nem értenők, miért terhelte meg vele magát emlékezetünk, ha a behatóbb elmélyedés nem derítené ki, hogy az igenis egy jelentékeny és épen nem ártalmatlan esemény emlékét fedi. Az ilyen emlékeket nevezi *Freud* „Deckerinnerung”-oknak.

Megnyilatkozhat továbbá a complexum az arczjáték, a beszéd, a cselekvés valamely hirtelen zavarában, összerendezetlenségében, például önkénytelen mozdulatokban, zavart

mosolyban, szavak téves kiejtésében, felcserélésében, elfelejtésében.

Egy harmadik útja az elnyomott complexum érvényesülésének az *álom*. Freud egyik legnevezetesebb alkotása az álommagyarázatról írott mű, melynek legfontosabb tanítása az, hogy az álom mindig valamely elnyomott vágnak többé-kevésbé leplezett megnyilatkozása. Minthogy alvás közben a censura sokkal kevésbé szigorú, mint éber állapotban, az álmok elemzése módot ad az öntudatlanban lappangó elnyomott képzetek és indulatok megközelítésére.

Nagyon használható eszközzel gazdagította Jung a Freud-féle lelki elemzési módszert az által, hogy kimutatta, hogy a complexumok az u. n. szabad associációs kísérleteknél könnyen elárulhatják magukat. E kísérlet abban áll, hogy a patientsnek váltakozva indifferens és érzelmileg hangsúlyozott szavakat kiáltunk oda, melyekre neki lehető gyorsan egy más szóval kell reagálnia. A reakciós szó kvalitásából és a reakció-idő tartamából, melyet elégséges ötödmásodpercekben mérni, megállapíthatjuk, mely reakciók tekinthetők öntudatlan complexumtól constelláltaknak. Az ilyenekből azután könnyebben és hamarabb juthatunk el rég elfelejtett, de még mindig hatékony emlékképekhez, a censura által elnyomva tartott képzetcsoporthoz.

Az associációs kísérletnek érdekes modificációját láttam alkalmazásban a zürichi klinikán. Jung és Peterson az experimentumokat úgy végzik, hogy a kísérleti egyénen a reakciók felvétele alatt gyenge galván-áramot vezetnek keresztül. Az áramkörbe kapcsolt rendkívül finom galvanometer a complexummal összefüggő és különben is megzavart reakciók alatt többnyire igen erős pozitív ingadozást mutat és ezzel lehetővé teszi, hogy egyes reakcióknak complexek által való befolyásoltatását összemérjük és graphikailag ábrázoljuk.

A lelki elemzés eszközeinek alkalmazási módja vázlatosan ecsetelve a következő: Az analysálandó beteget kioktatjuk, hogy kritika nélkül, mintegy önmagát megfigyelve, mondjon el mindent, a mi eszébe jut. Ez az elmeműködés sok tekintetben ellentétes a tudatos gondolkodással, melynél a tárgyhoz nem tartozó ötleteket mint értékteleneket, hasznavehetetleneket sőt zavarókat, az öntudat azonnal félre-

dobja. De mi az analysisnél épen arra fektetünk súlyt, a mit a felsőbb tudat acceptálni nem akar, és fölszólítjuk a beteget, hogy mondja meg, mi jut eszébe akkor, ha figyelmét ép ezekre az ötletekre irányítja. Az eszmetársítás eleinte a felszínen mozog, a napi eseményekkel, az egyént foglalkoztató új benyomásokkal foglalkozik, de az ötletek révén csakhamar régebbi emlékképek — fedőemlékek — is jelentkeznek, melyeknek magyarázata közben, magának az analysált egyénnek csodálkozására, régi és az egyén életére nagy jelentőségű emlékek merülnek fel, a melyekre eddig nem tudott visszamemlékezni. Ezek már elnyomott complexumokhoz tartozhatnak. Főtörekvésünk az elemzés közben odairányul, hogy az illető egyén egész gondolat- és érzelmvilága és annak genesise tudatossá váljék és az esetleg megállapítható gondolat- vagy indulatelfojtási törekvések indító okai kiderítenessenek. Ez a kikérdezés — tudományos gyóntatás — sok pszichológiai érzéket és nagy tapintatot követel meg.

Elemzés közben szorgosan megfigyeljük a *patiens* minden önkénytelen mozdulatát, gyanus mimikáját, az esetleges név-, szófelcserélést, elfelejtést és magyarázatot kérünk róluk. Rendszeresen elmondjuk továbbá az álmait és azok részleteit ugyancsak a fentebbi módon analysáljuk. Megvizsgáljuk a *Jung*-féle associatiós kísérlet reactióit is a *patiens*-nél és ezen az úton is megkísérrelhetjük a complexumok közelébe való férközést.

Ha *hysteriás* egyénnel ezt a nagy fáradságot és elme-lyedést igénylő elemző munkát hosszabb időn át, esetleg hónapokig folytatjuk, előbb-utóbb sok oly complexumok derítünk fel, melyek a tünetekkel szoros kapcsolatban állanak. És ilyenkor kitűnik, hogy a *hysteriás* tünet maga sem egyéb, mint complex-képviselő, mely önmagában véve érthetetlen, de érthetővé válik, mihelyt a mögötte lappangó, vele sokszor csak vékony associatív fonállal összefüggő complexumot az elnyomottságból kiszabadítva, tudatossá tesszük. A gyakorló orvost persze nemcsak a tünetek pathogenesisének ezen feltárása fogja érdekelni, hanem az az örvendetes tény is, hogy ha a tünet analysise teljes, akkor maga a tünet is, többnyire erős *reactio* lezajlása után, teljesen és véglegesen megszűnik.

Eleve is meg kell jegyeznem, hogy *Freud* nem előre megalkotott eszmekörrel ment bele a vizsgálatokba, hanem ellenkezőleg, a halmozódó tapasztalatból szűrte le eredményeit és ahhoz alkalmazta véleményét. E közben nem riadt vissza a legnehezebb feladatoktól sem, ha útjába tornyosuló akadályokat kellett elhárítania. A neurosisok elemzésének teljessége kedvéért neki magának kellett megalkotnia az *álom* egyedül elfogadható elméletét, melyről elmondhatni, hogy az emberi szellem egyik legkiválóbb alkotása; ő maga volt kénytelen belemélyedni a „véletlen“ vagy tévcselekmények magyarázatába s így jutott el a mindennapi élet psychopathológiájának megírásához; az élcz és a komikum eszközeire s azok öntudatlan motivumaira vonatkozó kutatásainak pedig egy a maga nemében szintén egyedül álló monographia köszöni létét. Az elért eredményeket összefoglalva, végül tervezetét adta egy jövőendőbeli psychológiának, mely, meggyőződésem szerint, fordulópontot jelent ezen disciplina fejlődésében. *Freud* maga sokkal nagyobb súlyt fektet ezen theoretikus eredményekre, mint az orvosi téren elért sikerekre; de nekem e helyütt a neurosisok pathológiájának és therapiájának új tényeire kell a súlypontot helyeznem.

Az analysis ezen módszere *Freudot* ahhoz a meglepő tapasztalathoz juttatta, hogy a psychoneurosisok tünetei elnyomott *sexualis* complexumokból indulnak ki. De ez a tapasztalat megszűnik csodálatos és érthetetlen lenni, ha meggondoljuk, hogy míg egyrészt a *sexualis* vágy az élő lények legerősebb, minden áron nyilvánulásra törekvő, parancsoló ösztöne, másrészt az embernél a nevelés, a legzsengőbb gyermekkortól kezdve, teljes erejével ezen érzés megnyilatkozásának elnyomásán dolgozik. A neveléssel belénk oltott erkölcsi fogalmak: a tisztesség, a becsület, a családi hűség, az embertársakra és a társadalomra való tekintet, egyszóval a lelkiismeret, másrészt az egyházi és állami törvények írott parancsai, fenyegetései és büntetései: mind összefognak a *sexualis* ösztönök elnyomására vagy legalább szűk korlátok közé való szorítására; a *conflictus* tehát itt elkerülhetetlen és az egyén ellentállásának s a megnyilatkozásra törekvő ösztönöknek erőviszonyához képest ez a küzdelem vagy a *sexualitás* győzelmével, vagy annak teljes elnyomásával, vagy pedig, s ez

a leggyakoribb, compromissummal végződik. A psychoneurosis pedig nem egyéb, mint a compromissumnak egyik formája. A hysteriás öntudatnak sikerül az indulattelt sexualis képzet-csoportot magától távoltartani, de symbolikus, vagy mondjuk associativ úton, testi tünetekké convertálva, mégis utat-módot lel az a megnyilatkozásra.

Psychoanalysis útján számtalan esetben meggyőződtem róla, hogy a hysteriás tüneteket máskép, mint *Freud* értelmében magyarázni nem lehet. Ime néhány példa a sok közül.

Tizenhétéves fiatalember jön hozzám azzal a panaszszal, hogy folytonosan tele van a szája nyállal és minduntalan köpködni kell. A baj okáról, keletkezési módjáról felvilágosítást adni nem tud. A vizsgálat organikus bajt nem derített ki, úgy hogy a tényleg constatálható nyáladzást hysteriás salivatióknak vagy ptyalismusnak kellett minősíteni. De, a helyett, hogy szájvizet, fürdőket, bromot vagy hyphosphosphitot, esetleg atropint rendeltem volna neki, psychoanalytikus kúrába vettem a beteget. Az elemzés mindenekelőtt kiderítette, hogy a köpködési kényszer főleg nők jelenlétében mutatkozik. Később visszaemlékezett rá, hogy már régebben mutatkozott nála ez a baj, mikor egy városligeti, u. n. anatómiai muzeumban női genitalekat és női nemi bajok viaszfigurákban való reprodukcióit látta. Ezek láttára igen rosszul érezte magát, sietve otthagya a muzeumot, hazament és — megmosta a kezét. Hogy miért, azt nem tudja megmondani; de az elemzés további folyamán kiderült, hogy a muzeumban felidéződött benne első közöszülésének emléke, a mely esemény alkalmával a női genitale láttára erősen undorodott és utána órahosszat mosakodott; ennek a túlságos undorodásnak magyarázata ellenben csak az analysis végén derült ki, mikor a fiúnak eszébe jutott, hogy ő ötéves korában vele körülbelül egykoru leánygyermekkel, köztük a saját nővérével cunnilingust üzött. A nyáladzás oka tehát ez az elnyomott, az öntudat alatt lappangó emlék volt. Attól a percztől kezdve, a melyben a complexum tudatossá vált: a symptoma megszűnt és azóta nem ismétlődött. Még ha a therapiai eredménytől el is tekintünk, senki sem fogja tagadhatni, hogy az elemzés útján sokkal mélyebben bepillantottunk itt a hysteriás tünetek keletkezési módjába, mint a hogy az az eddig ismert vizsgálati módszerekkel sikerült.

Egy tizenkilenczéves, férfiakkal szemben feltűnően szemérmes, sőt aversiv urileány hysteriás paraesthesiái oly arányban tüdődeztek, a mint sikerült elemzés útján felidézni gyermekkorában kiállott sexualis élmények emlékeit, melyek a fájó testrészekhez fűződtek, valamint tudatossá tenni az azokhoz a pubertas táján csatlakozott sexualis phantasiákat. A hátfájásnak külön magyarázatához vezetett a patiensnek egy álma. A milyen ártalmatlannak látszott, oly jelentőségteljesnek bizonyult ez az álom, mikor annak elemzése közben kitűnt, hogy azzal kapcsolatban az ondófolyásról ujságokban olvasott hirdetések jutnak eszébe. A patiens, kinek kissé hiányos physiologiai ismeretei voltak, ezt magára vonatkoztatta, mert gyermekkorában masturbatio folytán némi flourban szenvedett; a hátfájást pedig a hátgerinczsorvadás félelme determinálta, mely betegség a népies felfogás és az ujsághirdetések szerint masturbálás következménye.

Egy másik fiatal hysterica tünetei mögött (csuklás, globus, tremor hystericus) gyermekkorban látott exhibitio, a serdülő korban átélt sexualis célzatu közeledés és az ezekhez fűződő, benne undort keltő phantasmák lappangottak.

Önök csodálkozni fognak azon, hogy hogy lehet fiatal leánynyal ilyesmiről beszélni. De erre már megfelelt *Freud*, mikor ép oly joggal kérdezte az orvosoktól: hogy merik tényleg szemügyre venni, sőt érinteni azokat a szerveket, a melyekről az idegorvos csak beszél. És tényleg, a mint hogy ostobaság volna csupa álszeméremből lemondani a gynaekologiai operatiókról leányoknál, úgy helyrehozhatatlan hiba volna a psyche sexualis természetű bántalmait csupa szemérmetességből kezelés nélkül hagyni. Hogy az elemzésnek kiméletelességgel kell történnie, az magától értetődik, azt már a hippokratesi „nil nocere“ parancsa megköveteli idegorvostól, gynaekologustól egyaránt. Hogy pedig ávatatlan vagy bűnös kéz kárt is okozhat a betegekben, az sem az idegorvoslás specialitása, arra a sebészetben is van példa elég. De ez nem elegendő ok arra, hogy valaki akár a sebészeti nőgyógyítást, akár a psychoanalysist egészében perhorrescálja. Az álszemérmes orvosra nagyon ráillik Goethe mondása „Du kannst vor keuschen Ohren nicht nennen, was keusche Herzen nicht entbehren können“.

A példákat ad libitum halmozhatnám tovább. Egy negyven-éves hysterica, ki időnkint türhetlen keserüséget érzett a szájában, visszaemlékezett az elemzés folyamán, hogy ugyanilyen keserüséget érzett, mikor halálosan beteg fivérének a chinint nem mint rendesen ő, hanem más valaki adta be, még pedig oly ügyetlenül, hogy az ostya elszakadt és a keserű orvosság a betegnek kellemetlenséget okozott. Az analysis később kiderítette, hogy őt az apja még kis gyermek korában gyakran az ölébe vette, magához szoritotta és lingualis csókokat adott neki. A keserű íz az apa erős dohányos voltát is symbolisálta. Mint ebben, úgy más esetben is, gyakran constatálható valamely tünet „túldetermináltsága“, vagyis az, hogy a tünet egynél több complexum convertált megnyilatkozása.

A *hysteriás attaqueok*, görcsrohamok — mint az analysisnél kiderül — úgy jönnek létre, hogy valamely lelki benyomás oly intensive kapcsolódik az elnyomott complexumhoz, hogy a tudat nem tud reproductiója ellen védekezni és egészen átengedi magát annak. Úgy kell a dolgot felfogni, hogy valamint a testnek, úgy a léleknek is vannak hysterogen pontjai, melyeknek érintésekor azon állapot áll elő, melyet *Freud* úgy fejez ki, hogy az öntudatot a tudattalan lelki erők leigázzák. (*Überwältigung durch das Unbewusste.*) Volt alkalmam ily eseteket is elemezni és mindannyiszor kiderült, hogy a görcsrohamban végzett mozdulatok, rángások, grimaceok, elnyomott emlékek és phantáziák jelképei és kísérői.

Egy tizenötéves inasfiut hozott hozzám az apja, kinél néhány perczig tartó tonikus clonikus rángás képében jelentkeztek a hysteriás rohamok, melyeket több ízben magam is észleltem; a rohamok azzal végződtek, hogy a *patiens* a nyelvét három-négyszer messzire kiöltötte. Az első roham akkor lépett fel, mikor őt mesterlegények játékból guzsba-kötötték és nagyon megijesztették. Ezt a jelenleg érvényben levő tanok szerint egyszerű traumás hysteriának kellene minősíteni, ha az analysis nem derítette volna ki más, mélyebb okait a betegségnek. Mindenekelőtt kiderült, hogy a fiú három hónappal azelőtt egy gödörbe esett, melyben bűzös, piszkos víz volt összegyűlve; a folyadék egy része a szájába hatolt. Ez emlék felidézése erős görcsrohamot váltott ki. Ugyancsak

erős attaque kíséretében idéződött fel az az emlék, hogy tizenhároméves korában szembekötösdit játsván barátaival, azok tréfából excrementummal bepiszkított botot adtak a kezébe; ösztönszerűleg arcához emelvén a kezét, nem kerülhette el az undorító iz és szag perceptióját. Ez eset után több ízben enuresis nocturna mutatkozott. A további elemzés folyamán kitűnt, hogy a fiú egész kis gyermekkorában — egyéb sexualis kíváncsiszkodáson kívül — játszó pajtásaival kölcsönös koprophagiát is üzött és mikor édesanyja őt megcsókolta, az a tűrhetetlen gondolata támadt, hogy azt ő nála is meg lehetne próbálni. Az a körülmény, hogy a guzsbakötés alkalmával az ijedség folytán mindkét sphinctere ellazult és az excretumok távoztak, felidézte ezeket a régen elnyomott emlékeket, melyek a fiura ma már oly tűrhetetlenek voltak, hogy előlük az öntudatlanságba kellett menekülnie. Egy ideig pontosan ki lehetett váltanom a rohamot azzal, hogy a beszédet a természetes szükségletek valamelyikére tereltem. Hosszabb, úgyszólván paedagogiai eljárásra volt szükség, hogy azt az emléket elviselhetőbbé tegyem. Ez az eset, melyet egyébként nem volt módomban hosszasan gyógykezelné, megfelel *Jung* felvételének, a ki az analysisban energia-kúrát lát, vagyis a beteg hozzászoktatását ahhoz, hogy a kellemetlen képzeteknek szemébe merjen nézni.

Az elég behatóan végzett elemzés ugyanígy vezetett minden más hysteria esetben is végeredményben gyermekkori sexualis események elnyomott emlékeihez és azokhoz kapcsolódó elnyomott phantasiákhoz, melyekben a normalis sexualis törekvések rovására az összes, ú. n. perversiók burjánznak. A gyógyítás főeredménye pedig az, hogy az abnormis utakra terelt és kórtünetek termelésére s fentartására pazarolt generikus erők eredeti rendeltetésüknek visszaadtnak. Csak ha ez sikerült, akkor lép jogaiba a neurosis gyógykezelés eddig is ismeretes tárháza, mely a felszabadult libidó egy részét testi, más részét lelki ténykedések útján igyekszik foglalkoztatni. Ilyenek első sorban a rendszeres, az egyéni hajlamoknak megfelelő foglalkoztatás, a sportok, nőknél kitünő eszköz a gyermeknevelés és a játékonyság terén való tevékenység.

Az elmondottak alapján könnyebben érthetővé válik, hogy mikép magyarázta meg *Freud* az ú. n. kényszer-kép-

zeteknek és kényszer-cselekedeteknek, szóval a *kényszer-neurosisoknak* keletkezését, melyek a psychoneurosis másik nagy csoportját alkotják. Az ezen bántalomban szenvedőknél betegesnek tudott, de ellenállhatatlan belső kényszer hatása alatt valamely, egyéb gondolkörükkel össze nem függő, illogikus képzet folytonosan előtérbe tolul, úgy hogy nincs szabadulás tőle. Avagy a betegek kénytelenek egy bizonyos, látszólag teljesen értelmetlen és czéltalan mozdulatot, cselekedetet unos-untalan megismételni, a melynek beteges voltát kinosan érzik, de a melyet leküzdeni képtelenek. Az eddig ismert magyarázási és gyógyítási kísérletek itt hajótörést szenvedtek. *Oppenheim* tankönyvének legujabb kiadásában még azt mondja: „Die Prognose der Zwangsvorstellungen ist eine ernste oder wenigstens zweifelhafte.“ És ezen nem is csudálkozhatunk, mert *Freud* lelki elemzése nélkül, a baj keletkezési módját nem ismerve, nem érthettük meg a tünet igazi jelentőségét és nem is találhattuk meg a gyógyítás útját. Ellenben a fennebb ismertetett analysis alkalmazása útján kiderült, hogy a kényszer-gondolat sem egyéb, mint egy más, azzal associative összefüggő, de elnyomott képzet-complexumnak a tünete és hogy a kényszer-neurosisok mögött is elhárított libidinosus emlékek és phantasmák lappanganak. A különbség a hysteria és kényszer-neurosis között tehát az, hogy, míg hysteriánál az elnyomott complexum psychikus energiája testi tünetben nyilvánul meg, vagyis ilyenné *convertálódik*, addig a kényszer-képzetnél az öntudat úgy szabadul meg valamely képzet nyomasztó hatásától, hogy azt a hozzáfűződő affectustól megfosztja és ezzel az affectussal egy más, az eredetivel felületes eszmei kapcsolatban álló, de ártalmatlan képzetet ruház fel. Az indulat továbbcsusztatásának ezt a sajátságos mechanismusát *Freud substitutió*nak nevezi. A folyton kellemetlenül előtérbe tóduló kényszer-gondolat tehát ártatlan Prügelknabe, melyet a patiens érdemetlenül hajszol, mialatt a tulajdonképeni „bűnös“ gondolat, többnyire valamely önvád, teljes nyugalmat élvez az öntudatlanban. Pedig addig nem áll helyre a lélek egyensulya, míg analysis útján elő nem kerítjük a rejtett képzetet. A felderített complexum azután a telítetlen vegyületekre emlékeztető aviditással ragadja magához a helytelenül localisált indulatot,

ez pedig itt egyértelmű a gyógyulással. A *patiens* egy kellemtelen emlékkal vagy tudattal gazdagabb lesz, de a kényszer-gondolattól megszabadul.

Nőknél gyakoriak az u. n. kisértési kényszer-képzetek. A kik ebben szenvednek, azoknak folyton arra kell gondolniok, hogy kiugranak az ablakon, kést, ollót szúrnak a gyermekükbe stb. *Freud* elemzései kiderítették, hogy sokszor tulajdonképen a házasságukkal elégedetlenek és a hitvesi hűségüket féltik a a kisértéstől. — *Freud* betegét, egy fiatal leányt, folyton az a gondolat kinozta, hogy a vizeletét nem tudja visszatartani társaságban. E miatt teljesen magányba vonult. Az *analysis*nél kitűnt, hogy az *incontinentia* képzete mögött egy elfelejtett *sexualis* emlék önvádja lappangott, melynél a vizelési inger is szerepet játszott.

Egy nem közönséges tehetségű *patiensemnek* örökösen az életről, a halálról, az emberi szervezet csodálatos berendezéséről kell tépelődnie, mi életörömét s munkaképességét csaknem semmivé teszi. Az elemzés révén kitűnt, hogy mint kisdéd merészkedett kíváncsiságot tanusítani az édesanyja genitáliái iránt; ma is ezért bűnhődik.

Érthetetlenül irtózott minden könyv látásától és érintésétől egy nőbetegem, míg a baj keletkezési módja ki nem derült a következőkben: Nyolczéves korában egy tizenkétéves fiu két izben egész szabályszerű *sexualis* műveletet vitt rajta végbe; erről ő teljesen „megfeledezett“ tizenhatéves koráig, mikor „*Jack*, a hasfelmetsző“ című könyv olvasásakor az a gondolata támadt, hogy ha férjhez megy, a férje megöli őt, mert már nem ártatlan. Ettől a gondolattól is sikerült megszabadulnia olyképen, hogy a félelmet áttolta a regényekre és a könyvekre általában, a mit öntudata úgy látszik türhetőbbnek talált az infantilis *sexualis* események leplezetlen emlékénel. A tudat, hogy nyugalmát biztosítsa, nem sokat törődik a logikával.

Egy férfibetegem *obsessiója* a kövér hústól és minden sós dologtól való mértéktelen irtózás volt, de csak addig, míg az *analysis*nél ki nem tűnt, hogy kis korában egy nála sokkal idősebb kövér fiú *coitus per os*-t végzett vele. A kövér hús a *penist*, a sós iz a *spermát* representálta.

Egy tizenhétéves nyomdász-fiunál az associatiós kísérlet közben szintén a „só“ hívószóra jött feltűnően zavart reactio, melynek magyarázatát az analysis adta meg az infantilis korban végzett cunnilingusban.

A kényszermozgások és kényszercselekedetek — és ez is a Freud felfedezése — arra való, hogy a tudatot még a kényszer-képzettől is lehetőleg mentesítsék. A cselekedet mögött tehát kényszer-képzet, e mögött pedig valami önvád lappang mindig. A tisztogatási, mosakodási kényszer belső, morális foltok okozta kényszer-képzet czélszerűtlen enyhítési módja. A kényszerű számolás, czégtáblaolvasás, a lépések szabályszerű ütemezése járásközben stb., stb. mind arra való, hogy kellemtelen gondolatoktól eltereljék a figyelmet. Freud egy betegének minden papirosdarabot fel kellett emelnie és zsebre dugnia. Ez a kényszer másodlagosan fejlődött egy, az írott papirosoktól való félelmi kényszer-gondolatból, a mely mögött viszont titkos szerelmi levelezés aggodalmai rejtőztek. Egy felvilágosodott patiensemet babonás félelem kényszerített rá, hogy minden lehető alkalommal pénzt tegyen egy bizonyos templomperselybe. Az analysisnél kitént, hogy a pénzadományozás vezeklés akart lenni, azért, mert egyszer az apja halálát kívánta. A templomperselyt pedig az tette a vezeklésre alkalmassá, hogy gyermekkorában egy hasonló perselybe pénz helyett kavicsot dobált.

Freudot megdöbbenette az infantilis sexualis traumák óriási száma, mely a neurosisok elemzésénél kiderült. Eleinte azt hitte, hogy a neurosisok mindig ilyen véletlen sexualis balesetek következményei. De mikor egészséges embereket analysálva, ezeknek gyermekkori emlékei között ugyanilyen traumákra talált, a nélkül, hogy azok psychoneurotikusokká lettek volna később: be kellett látnia, hogy nem maga a trauma, hanem az ahhoz fűződő képzetek elnyomása a tulajdonképeni kórokozó.

Igy juttatta Freud ismét jogaihoz a neurosisok keletkezésénél az egyéni dispositiót, melyre eleinte — míg a traumák sokaságának benyomása alatt állott — kevesebb súlyt fektetett. Csakhogy nála az öröklési terheltség vagy hajlamosság nagyon is bizonytalan fogalmát a rendellenes sexualis constitutio foglalja el, melynek egyik alakját a sexualis complexumok túlzott elnyomása jellemzi.

Neurosis-kutatásaiból kiindulva *Freud* legutóbbi művében megírta az egyén nemi fejlődésének igaz történetét. Kimutatta ebben, hogy a libido az élettől elválaszthatatlan s a fogantatástól a halálig kíséri az individuumot. A gyermeknél a nevelési szakot megelőző években sokkal nagyobb szerepet játszanak a libidinosus tendenciák, mint azt eddig hinni szerettük, sőt épen ebben a korban, az infantilis perversiók korszakában, mikor a libido kielégítése nincsen még egy bizonyos szervhez kötve, mikor erkölcsi fogalmak nem korlátozzák a vágykielégítést, bőven nyílik alkalom oly benyomások szerzésére, melyeket az ember később elnyomni szeretne, de a melyeknek elnyomása az arra disponáltaknál körjelenségeket producál.

Minden sexual-paedagogiai törekvés üres moralpredikálás marad mindaddig, míg a *Freud* analysisei révén kiderített s még kiderítendő tények a kellő méltánylásban nem részesülnek.

*

Neurasthenia, anxietas, hysteria és kényszer-neurosis úgyiszlólván sohasem fordulnak elő egymással való keveredés nélkül; de a hol a tünetek kevertek, ott minden esetben meg is találjuk, ha nem restelljük megkeresni, a kórokok keverékét is (aetiologische Mischung, *Freud*). A ki sokáig masturbált s aztán hirtelen abstinenssé lett, annál neurastheniás paraesthesiák és szorongási állapotok egymás mellett lesznek észlelhetők. Ha a kissé abnormis sexualis constitutióju fiatal leány először áll szemben a szerelem realis követelményeivel: anxietást, az elnyomási törekvés révén pedig hysteriát fog aquirálni. Az u. n. psychikus impotentia, mely *Freud* óta megszűnt nehezen gyógyítható betegség lenni, az elemzésnél többnyire hysteriás, obsessisós és actualis neurosisok keverékének bizonyult.

Természetes, hogy kevert neurosis esetében az analysis csak a psychoneurotikus symptomákat oldja, míg a physio-neurosisok oldhatatlan üledék gyanánt maradnak vissza és csupán a megfelelő sexual-hygienikus rendszabályokkal befolyásolhatók.

Meg kell jegyezmem, hogy igen is voltak sikertelen analysiseim is. De ilyenkor vagy a *Freud*tól megállapított kizáró

okokat nem vettem figyelembe vállalkozásomnál, vagy a türelem fogyott ki idő előtt belőlem, avagy patientsemből. Olyan esetre, melynél a balsikert a módszer rovására irhatnám, még nem akadtam; ellenben még a sikertelen eseteknél is végtelen sokat köszönhettem a methodusnak a kóreset helyes megítélése és értelmezése tekintetében és kiváltképen olyan adatokat, a melyeket a szokásos egyszerű anamnestikus kikérdezés sohasem hozott volna felszínre.

Hogy teljes képét adjam az analysis kórtani jelentőségének, közlöm, hogy már a pszichiatriában is nagy lépésekkel halad előre a módszer tudományos alkalmazása. *Jung* kitűnő monographiája a *dementia praecox* tünettanát tette a complex-psychologia alapján érthetővé, a *paranoia* pedig, mint arról *Freud* utmutatásai alapján módomban volt meggyőződni, nem más, mint elnyomni szándékolt complexumoknak más személyekre, általában a külvilágba való projectiója.

Nem szabad azonban azt hinni, hogy *Freud* a sexualis jellegű kóroki momentumok mellett egyéb tényezők méltánylását elhanyagolja. A hereditaer dispositióról már megemlítettem, hogy arra *Freud* nagy súlyt fektet; de egyéb okoknak, például megijedésnek, lelki rázkódásoknak, baleseteknek traumatikus ereje szintén hozzájárul, nem ritkán mint kiváltó erő, a neurosisok kitöréséhez. Ám csupán a vázolt sexualis tényezők érdemlik meg, hogy a neurosisok specifikus okainak tekintessenek; nemcsak, mert a sexualis okok minden neurosis esetben szerepelnek, gyakran minden egyéb ok segítségével nélkül, hanem azért is, mert azok a tüneteket a maguk képére determinálják. És — last not least — ott van a therapiiai próba, mely kimutatja, hogy a neurosis-tünet megszűnik, ha a kiderített sexualis factort sikerül kiküszöbölni, az élettani érvényesülésében megzavart vagy psychicailag helytelen útra terelődött libidót rendeltetésének visszaadni.

El vagyok reá készülve, hogy a *Freud*-féle tanokkal, főleg a sexualis genesis tantételével igen erős ellentállásra fogok találni, és ez természetes. Hiszen kételkedni kellene a *Freud* tanításainak helyességében, ha a sexualitás elleni censura csak neurotikusoknál mutatkoznék, ellenben egészséges emberekben, például egészséges orvosokban annak nyomát sem lehetne találni. Mi mindnyájan egy csomó elnyomott sexualis képzetel

megterhelve léptük át az ifjúkor küszöbét és a sexualitás nyílt tárgyalása elleni aversio védekezés azok reproductiója ellen. Mint említettem, én is jó sokáig elhárítottam magamtól a kérdésbe való belemélyedést. De biztosíthatom Önöket, hogy az az okulás, melyet a sexualis élet elfogulatlan megfigyeléséből meríthetünk, megéri azt az áldozatot, a mibe az ezen kérdések elemzése iránti — emberileg érthető — ellenszenv és ellentállás leküzdése kerül. Ám ha most már értem is, miért utasítottam vissza annak idején a limine a *Freud*-féle eszmekörbe való behatolást, e megértés nem kárpótol azokért az évekért, a melyeken át a neurosisok talányos tünetei ellen csak a régi életlen fegyvereket tudtam mozgósítani.

A gyakorló ideg orvos beszélt belőlem, mikor az új tanoknak neuropathologiai és psychiatriai fontosságát annyira előtérbe állítottam. Egy magasabb, egyetemesebb nézőpontból tekintve, sokkal nagyobb vívmánynak kell mondanunk az új tanokban azt, hogy segítségükkel módunkban van mélyebben bevilágítani a psychikus gépezet működésébe, az azt mozgató erők oekonomiájába.

Meg vagyok róla győződve, hogy úgy az egyéni, mint a néplélektan, valamint az ezeket alkalmazó kulturtörténelem és sociologia jelentékeny mozgató erőt fognak meríteni a haladásra azokból az ismeretekből, melyeket *Freud* kutatásainak köszönhetünk.

II

Tudományos álommagyarázás.¹

Nem ritka jelenség a tudományok fejlődésében, hogy a hivatásos tudományművelők évszázadokon át minden rendelkezésükre álló eszközzel, tudásuk és elmésségük egész tárházával küzdenek a nép bölcseségének valamely maximája ellen, a melyhez azonban a nép ugyanolyan makacsul ragaszkodik és végül a tudomány kénytelen beismerni, hogy lényegben nem neki, hanem a populáris felfogásnak volt igaza. Külön elmélkedést érdemelne annak a kutatása, miért kell a tudásnak állandó emelkedés helyett ilyen zezzugos pályán haladnia, mely hol távolodik, hol újra visszatér a nép naiv világnézete felé. Most csak abból az alkalomból utalok erre a sajátságos jelenségre, hogy a legujabb pszichológiai kutatások a lelki életnek egy különös és bizzar megnyilatkozására, az *álomra* vonatkozólag olyan tényeket derítettek ki, melyek az álom természetéről vallott eddigi nézeteink elejtését és bizonyos határig a népies felfogáshoz való visszatérést elkerülhetetlenné teszik.

A nép sohasem szűnt meg az álmok jelentőségében hinni. A legrégebbi írott nyelvemlékek, melyek a babyloni királyok dicsőítésére lettek kőbe vésve; az indus, chinai, azték, görög, latin, zsidó és keresztény mythologia és történelem emlékei csakúgy, mint a mai egyszerű ember, azt vallják, hogy az álomnak *van* értelme és jelentősége, hogy az álomokat *magyarázni* lehet. Az álommagyarázás évezredek óta külön tudomány, külön kultusz volt, melynek papjai és papnői

¹ A Budapesti kir. Orvosegyesület 1909 október 15-iki ülésében tartott előadás.

magyarázataikkal sokszor országok sorsát döntötték el és világtörténelmi fordulatokat provokáltak. Ez az antiquált tudomány ugyanis, mint a nép embere ma is, rendithetetlenül hitt abban, hogy az álom burkoltan és homályos czélzásokban bár, de a beavatott számára érthetően a *jövőt jelenti* és hogy a felsőbb hatalmak éjjeli látományok alakjában mutatják meg a halandóknak a bekövetkezendő fontos eseményeket. Az álmokultusból és az álommagyarázás tudományából napjainkig érvényben maradt a nép széles rétegeiben az *álmoskönyvbe*, az ősbabyloni astrologiának ebbe az érdekes maradványába vetett hit, mely országonként sok eltérést mutat ugyan, de mégis a legtávolabbi földrészeken is oly sok tekintetben megegyezik, hogy a néplélek egyetemes megnyilatkozásának tekinthető.

A lélektan és élettan kutatóinak és a modern orvosoknak túlnyomó része ellenben nagyon kevésre becsülte mindmáig az álom pszichológiai jelentőségét. Némelyek az alvó agyvelőben fel-felvillanó, minden értelem nélküli hallucinatiohalmazt látnak az álomban. Mások szerint nem más az, mint reactio az alvás közben a test érző idegvégződéseire ható külső (objectiv) vagy belső (subjectiv) ingerekre, és csak igen kevesen akadtak olyanok, a kik arra az elméleti alapra helyezkedtek, hogy a psyche alvás közben komplikált és értékes tevékenységre képes, hogy az álomnak *van* valami értelme, talán symbolikus jelentősége; ámde ezeknek sem sikerült az álmokat egy meg lehetősen erőszakolt allegoristikának (úgyszólván a mai álmoskönyv egy modernizált kiadásának) Prokrustes-ágyába szorítani.

Több évszázad óta így állott egymással szemben a babonás hívők és a mereven tagadó hitetlenek tábora, midőn körülbelül tíz évvel ezelőtt *Freud* bécsi neurologus olyan új tényeket fedezett fel, a melyek a két ellentétes felfogás közt a közvetítést lehetővé tették s melyek míg egyrészt módot adnak az évezredes babonák igaz magvának kihámozására, másrészt a tudományos okszerűségi szükségletnek is teljesen megfelelnek.

Eleve megjegyzem, hogy a *Freud* szerinti álmelmélet és álommagyarázási gyakorlat csak annyiban ad igazat a népies felfogásnak, hogy az álmokban értelmet és jelentőséget talál, de az álmokat kizárólag endopsychikus történéstől

determináltaknak vallja és semmivel sem támogatja azok hitét, kik az álmokban felsőbb hatalmak beavatkozását vagy jövődőlást látnak.

Freud-ot a psychoneurosisok megértésének és gyógykezelésének új eszköze, a psychoanalysis vezette rá az álom igazi jelentőségének megismerésére. Ez a módszer abból az alaptételből indul ki, hogy e neurosisok tünetei a tudatra kellemetlen s ezért elnyomott, quasi elfelejtett, de az öntudatlanban lappangó indulattelt képzetcomplexumok jelképes megnyilatkozásai, melyek önmaguktól megszűnnek, ha sikerül képzettársítás segítségével ezen elnyomott képzetcsoporthot felkutatni és tudatossá tenni. Mikor azután az ilyen analitikai munka folyamán a betegek álmaikat is el-elmondták *Freud*-nak, ő megkísérelte az álmok tartalmát is psychikus elemzés tárgyává tenni, és legnagyobb meglepetésére az álomelemzésben nemcsak a neurosiskezelés hathatós támogatójára talált, hanem mintegy melléktermény gyanánt az álomnak új és plausibilis elméletét s nyerte.

A kémiai anyagok gyártása közben a melléktermények, melyeket sokáig mint értékteleneket eldobtak, később mérhetetlen kincset érő anyagoknak bizonyulhatnak, melyek mellett a „főtermék“ értéke eltörpül. A *Freud*-tól mellékesen felfedezett álomelmélet is, a normális és pathologikus psychologiában, a haladásnak eddig nem is remélt olyan perspektíváját nyitja meg, a mely mellett maga a kiinduláspont: némely ideges bántalom gyógyítása, másodrendű jelentőségre süllyed.

Lehetetlen feladatra vállalkoznám, ha a rendelkezésemre álló idő alatt megkísérelném a *Freud*-féle álomelmélet részletes és módszeres tárgyalását. Itt csak azokat az alapvető és elemi dolgokat említhetem fel és illusztrálhatom példákkal, a melyeknek egyszeri hallásra való megértése nem ütközik akadályokba. Azzal azonban nem áltatom magamat, hogy előadásomnak persuadeáló ereje lesz; a psychoanalysis körébe vágó dolgok felől — tapasztalataim szerint — meggyőzni nem, csak meggyőződni lehet. Nem is pazarlom tehát az időt arra, hogy a theoria ellen felhozott mindenféle érveket czáfolgassam, és megelégszem azzal, hogy az elmélet néhány fontos szempontját referáló modorban ismertessem.

Mindenekelőtt néhány szót a methodikáról.

Ha álmodat akarunk vizsgálni, ugyanúgy járunk el, mint a hogy értelmetlennek látszó ötletek vagy gondolatok jelentőségét kutatjuk psychoneurotikus betegeinknél. Tudnunk kell ugyanis, hogy valamint az illogikus kényszerszorgondolat mögött öntudatlan, de értelmes gondolatok lappanganak, úgy az álmodat alkotó képek és események is többnyire csak elferdített jelképei más, elfojtott gondolatsoroknak. *A tudatos álmodat tartalom mögött tehát lappangó álmodanyag rejlik, a mely egészen logikus és értelmes álmodgondolatokra enged következtetni.* Az álmodmagyarázás pedig nem más, mint a tudatos álmodképeknek visszavezetése a lappangó álmodanyagra és ezekről az értelmes álmodgondolatokra.

A módszer a szabad associatio módszere. Az álmodat elbeszéltetjük magunknak és a narratúráját kisebb részletekre osztva, felszólítjuk az illető egyént, mondja el, mi minden jut eszébe, ha figyelmét az álmod egészétől elfordítva, ezen kisebb álmodrészletekre, esetleg egyes szavakra, tényekre irányítja. Ennek az eszmétársításnak persze teljesen szabadnak kell lennie és egyetlen korlátozása éppen ez a teljes gondolatszabadság, vagyis a kritika tökéletes kizárása. Minden félig-meddig intelligens embert meg lehet tanítani arra, hogy az álmodból kiragadott részlethez kapcsolódó ötletet, legyen az okos vagy ostoba, értelmes vagy értelmetlen, kellemes vagy kellemetlen: restelkedés nélkül elmondjon.

Ugyanígy járunk el sorjában a többi álmodrészlettel és ezen az úton gyűjtjük össze a „latens álmodanyagot“, vagyis azon gondolatok és emlékek halmazát, a melyeknek elferdített és összesűrített productuma a tudatos álmodkép. Mert tévedés azt hinni, hogy az associatiónál szabadjára eresztett fantázia nélkülöz minden törvényszerűséget. Mihelyt a tudatos irányítás gyepelőjét megeresztjük: érvényre emelkednek az öntudatlan lelki tevékenység irányító erői, vagyis ugyanazon tudattalan psychikai erők és motívumok, a melyek — mint Freud óta tudjuk — úgy az álmod, mint a tulajdonképpeni kóros psychologiai alakulatok képződésében a vezérszerepet játszzák. S a mint megbarátkoztunk azzal a gondolattal, hogy véletlenség a fizikai történelemben nincs: a psychoanalytikai tapasztalatok ugyanúgy szigorú determináltságot postulálnak

minden, még oly önkényesnek látszó *gondolati* tevékenységben is. Nem kell tehát félni attól, hogy az analysisnél a minden korlátozástól mentesített gondolatfűzés csupa értelmetlen adatot fog szolgáltatni, — sőt ellenkezőleg! Az analizált egyén, ki eleinte talán maga is gúnyos hitetlenséggel hord össze, mint mondani szokás, „tücsköt-bogarat“, csakhamar meglepetéssel tapasztalja, hogy az akarat irányítása alól felszabadított associatio oly gondolatok, emlékek felidézése felé terelődik, melyeket rég elfelejtett, vagy mint kellemetleneket eddig elnyomva tartott; de a melyeknek tudomásulvétele után az az álomból kiszakított részlet érthetővé, magyarázhatóvá válik. Ha ezt a procedurát az álom többi részletével is megismételjük, azt látjuk, hogy az egyes töredékekből kiinduló gondolatsorok mintegy convergálva egy bizonyos, többnyire nagyon aktuális és nagyon érthető gondolat, a tulajdonképpeni *álomgondolat* felé haladnak, melynek felismerése után nemcsak az álom egyes részletei válnak érthetővé és magyarázhatóvá, hanem az álom a maga egészében is. S ha végül az álom kiinduláspontját alkotó álomgondolatot magával a naivul elmondott álommal összehasonlítjuk, azt tapasztaljuk, hogy *az álom nem más, mint valamely elfojtott vágyának leplezett teljesülése*. Ebbe a mondatba foglalható össze a Freud-féle álomelmélet egyik alapigazsága.

Hogy az álom teljesíti azokat a vágyakat, a melyek a rideg valóságban kielégítetlenek maradnak, ezt a felfogást vallják minden népnek közmondásai, a nyelvhasználatban közhelyszámba menő metaphorák és metonymiák. A magyar ember, ha valami elérhetetlen után nagyon sóvárog, azt mondja, hogy annak a vágyának a teljesülését még álmodni sem meri, és bár az állatvilágról beszél, de kétségkívül az emberre czéloz a tréfás példaszó, hogy a disznó makkal, a liba kukoriczával álmodik. Csakugyan, az álmok egy része, kis gyermekeknél pedig, kik még nem sajátíthatták el a kultura követelte bátortalanító öncensurálást, az álmok javarésze nem más, mint egyszerű vágyteljesülés. A gyermek teli tál cseresnyéről, valamely rég megkívánt játékszer birtokáról, jóságos anyjának gyengédségéről, no meg győzedelmes verekedésről a szomszédék kis fiával, avagy olyasmiről álmodik, hogy iskolaidő helyett vakáció, szigorú rend helyett szabadság

uralkodik, még gyakrabban talán arról, hogy már ő is „nagy“, hogy gyakorolhatja mind azt a hatalmat, a melylyel a szülők rendelkeznek, s a melynek ő a realitásban csak passive a hatását tapasztalhatja.

Mint említettem, a felnőttek álmainak egy része szintén leplezetlen vágyteljesülés. Hányszor álmodjuk, hogy valamely sokszor meghiusult tervünk sikerül, a nehéz vizsgát sikeresen kiállottuk, hogy elhalt rokonaink újra élnek, hogy gazdagok, hatalmasak vagyunk, geniek, nagy szónoki tehetségek; hogy a nő, kiért hiába epekedünk, a miénk stb., stb., többnyire épen olyan dolgokat, a miket a valóságban nélkülöznünk kell, vagy a mikre hiába vágyakoztunk. A tisztá vágyteljesülés érvényesül azon nappali álmodozásainkban is, melyeken az utcán jártunkban vagy valamely monoton, a figyelmet nem nagyon absorbeáló munka közben kaphatjuk rajta magunkat. *Freud* (mert ennek a régi themának első feldolgozása is ő rá várt) helyesen mondja, hogy nappali álmiban a nő első sorban női mivoltában való érvényesülésről, hódításról, a férfi ambícióinak kielégítéséről vagy sexualis sikerekről ábrándozik; hozzáfűzhetjük, hogy igen gyakoriak az oly nappali álmok is, a melyekben valamely nehéz situatióból sikerrel kimenekülünk, vagy valamely ellenfelünkön sikerül példásan boszút állanunk.

Ezek az egyszerűen vágyat teljesítő nappali és éjjeli álmfantáziák olyannyira maguktól értetődők, hogy nem is szorulnak további magyarázatra.

Freud álomelméletében azonban az új és meglepő, sokaknak pedig hihetetlen az, hogy *valamennyi álom*, legyen bár indifferensnek látszó vagy akár kellemetlen, erre az alaptypusra vezethető vissza és az elemzés után leleplezett vágyteljesülésnek bizonyul.

Minden a mellett szól, hogy az álom associatív elemzése közben lényegben ugyanazt a munkát végezzük, csak hogy fordított sorrendben, a melyet a *psyche* végez éjjel, mikor valamely álmogondolatot álomképpé, az álmot zavarni akaró kellemetlen képzeteket, kielégítetlenségi érzeteket vágyteljesüléssé változtatja. A *psychének* ezt a tevékenységét *Freud* *álom-munkának* nevezi és valószínűnek tartja, hogy ez a munka minden éjjel folyik minden emberben, még abban is, a ki

reggel nem tud rá visszaemlékezni, hogy álmodott volna. És az újabb tapasztalatok, ellentétben a közfelfogással, a mellett szólnak, hogy az álommunka nemcsak hogy nem zavarja az alvást, hanem mintegy örködik felette, a mennyiben megakadályozza, hogy a bántó gondolatok a maguk igazi mivoltában jussanak tudomásunkra és nyugtalanítsák alvásunkat, és a rendelkezésére álló sajátos pszichikai munka segítségével mindent a mi aggasztó, kedvezően elváltozott formában, minden felvetődő vágyat kielégítve állít szemeink elé.

Az álommunkának azt a részét, mely a vágyteljesülést elferdíti: *álomferdítésnek* nevezzük, *censurának* pedig azon pszichikai faktort, mely nem engedi, hogy a vágyteljesülés a maga leplezetlenségében jusson az álomképekben tudomásunkra. Ugyanaz az erkölcsi censura ez, a mely a psychoneurosisoknál az incompatibilis képzetcomplexumokat elfojtja és csak symptomcselekvésekben vagy symbolikus gondolatokban engedi érvényesülni, mint a hogy abszolútustikus időkben az ujságok csak allegoriákban, rejtett célzásokban fejthetik ki politikai nézeteiket.

Nappal ez a censura igen éber és azonnal félredob minden gondolatot, mely a jó erkölcsökkel vagy az önmagunkról alkotott eszményképpel nem fér össze. Ellentétben az „éjjeli ügyészekkel“, a kik, mint emlékezetes, még sűrűbben használták a censura vörös plajbászát, az emberi lélekben dolgozó censura éjjel sokkal kevésbbé szigorú, és — talán abban bizakodva, hogy a mozgó szervek úgyis hűdve vannak alvás közben és így veszélytől nincs mit tartani — sok olyan álomképet is átereszt a tudat küszöbén, a melyeket ébren megbotránkozással utasítana vissza. Öntudatlan éntünkben ugyanis egész sereg, már a gyermekkorban elfojtott vágy lappang, melyek éjjel — megérezve az ellenőrző gépezet lanyhaságát — felhasználják az alkalmat az érvényesülésre. Nem véletlenség, hogy ezek között a vágyak között a leginkább censurált sexualis tendenciák s ezeknek is a tudatosan legmélyebben megvetett formái olyan nagy szerepet játszanak.

Nem kell ugyanis azt hinni, hogy a psychoanalysissel foglalkozók valami különös kedvtelésből bolygatják annyiszor a sexualis kérdéseket; mi nem tehetünk róla, hogy akárhol kezdjük bonczolgatni a lelki életnyilvánulások alap-

ját, mindenütt felüti a fejét a sexualitás. Ha a psychoanalysis pornographia, akkor az ember öntudatlan lelki élete egy pornogramm. És ha nem is helyesli valaki a sexualitás olyan túlbecsítését, a milyen némely régi népnél mutatkozott, a melyeknél az volt a szokás, hogy, ha tanuvallomásukra esküt tettek, bizonyágul legértékesebbnek tartott szervükre, a testiculuszokra tették kezüket (és innen származik a testis szó, mely tanuságot és herét is jelent): abban feltétlenül igazat kell adni *Havelock Ellis*-nek, hogy ő helyteleníti, hogy a sexualitást, melynek pedig még a legideálisabb ember is a létét köszönheti, aljas és megvetendő, vagy legalább is szégyenteljes dolognak ítéljük.

Álom közben a sexualitás ilyen censurálása sokkal enyhébb s ez a magyarázata annak, hogy álmainkban gyakoriak az olyan sexuális események, a melyeket éber állapotban nem igen vagyunk hajlandók vágyteljesülésnek elismerni. Példaképen hivatkozom egy fiatal, és az életben nagyon szemérmes nőbetegem analysis közben elbeszélt álmára: Önmagát látta antik peplonba burkolva, melyet elől biztosító tű tart össze; a tű hirtelen leesik s a lepel elől szétnyilván, egész meztelenségében bámulhatja őt a férfiaknak őt körülvevő csoportja.¹ Egy másik, szintén nagyon szende nőbeteg ezt az exhibíciós álmodot másképen élte át: Oszlophoz kötve látta önmagát, tetőtől talpig lepedőbe burkolva, úgy hogy a szeme sem látszott ki belőle; körülötte exotikus férfiak, törökök vagy arabok állottak, a kik alkudoztak rajta. A jelenet — eltekintve a beburkoltatástól — nagyon emlékeztet arra, a mely valamely rabnő vagy háremhölgy vásárlásakor játszódhatik le a Keleten. Az elemzés ki is derítette, hogy a ma oly szemérmes hölgy fiatal leánykorában az ezeregy éjszaka meséinek olvasása közben sokat és nagy vágyakozással ábrándozott a Kelet szindús erotikáján. Álma kissé elkésve realizálta ezt a vágyat és nem is a maga valóságában, mert annak idején nem beburkolva, hanem

¹ A példaképen idézett álmokból és álommagyarázatokból e helyütt csak didaktikus szempontból tanulságos részleteket mondok el. *Egyetlen* álom részletes analysise — ha teljesen közölném — megtöltene egy-néhány ívet. A ki a részletek iránt érdeklődik, olvassa el *Freud* „Traumdeutung“-ját (II. kiadás, Deuticke, Bécs). De *Freud* egy másik művében (Bruchstück einer Hysterieanalyse. Sammlung kleiner Schriften, II. kötet. Deuticke) szintén találhat egy nagy részletességgel leírt álom-analysisst.

ellenkezőleg, lepel nélkül képzelte el a rabnővásárlási jelenetet. Ma már a meztelenség elleni censura álmában is oly szigorú, hogy e vágyat csak az álomferdítés egy gyakori eszközével, az igazi vágy ellentétének érzékeltetésével concedálja. Egy harmadik nő már csak arról mert álmodni, hogy meztelen lábakkal vagy harisnyában jár az emberek között, pedig analysis közben kiderült, hogy gyermekkorában sokáig annyira szeretett meztelenül járni, hogy e miatt „Nackte Panczi“-nak nevezték őt tréfásan a hozzátartozói. Az ilyen exhibitiós álmok általában oly gyakoriak, hogy Freud a tipusos álmok közé sorozza őket. Voltaképen nem is jelentenek egyebet, mint öntudatlan vágyakozást a korai gyermekkor paradicsomi állapota után.

Az álomferdítésnek és a censura kijátszásának gyakori eszköze az is, hogy a tulajdonképeni vágy nem a maga teljességében, hanem csak valami czélzásban érvényesül. Nem érthetnők meg például, miért ölekezett egy nőbetegem álmában gyakran egy ránézve egészen indifferens *Fráter* nevű emberrel, ha nem sikerült volna kideríteni, hogy gyermekkorában a *fivére* volt az ideálja, és hogy a naiv bátorság azon korszakában, mely még a vérrokonok közti korlátokat nem ismeri, nem egyszer nyilvánult meg a testvérpár kölcsönös kíváncsisága oly formában, a melytől ma mind a ketten — legalább tudatosan — irtóznak.

Ez az irtózat néha még álomban is jelentkezik és ilyenkor aggodalmas, szorongó érzetek kísérik az álomképeket, melyek oly fokra emelkedhetnek, hogy az álmodót alvásából felriasztják. Paradoxnak látszik, de mégis igaz, hogy még ezekben a kínzó és rettenetes álmokban is van vágyteljesülés; igaz, hogy olyan vágyak teljesülése, a melyeket nem vallunk a magunkénak, de a melyekért öntudatlanunk nem szűnik meg epekedni. A sexuális tekintetben kielégítetlen, de tisztességes nők minduntalan betörőkről, rablótámadásokról, vadállatoktól való elgázoltatásról álmodnak, de az álomnak valamely alig feltűnő részlete — ha elemzés tárgyává tesszük — sokszor kideríti, hogy az a rablómerénylet vagy erőszak, a melynek áldozatul esnek, csak jelképe a sexuális megtámadtatásnak, a melynek egyik jellemző és szükségszerű alkotórésze az agresszivitás. Az a hysteriás nőbetegem, a ki ismételten álmodta, hogy őt egy bika elgázolta, mert vörös ruha volt rajta, ezzel az álom-

mal nemcsak egy ilyen színű ruha utáni aktuális vágyát elégítette ki ez álmával, hanem sexuális vágyakat is, melyeknek gondolati elfojtása szoros kapcsolatban volt psychoneurosisával. A riasztó álomban szereplő hím állat, mely a köztudatban a masculin erőteljesség symboluma, célzás volt egy férfira, kinek külső megjelenése őt a bikáéra emlékeztette.

Ha látjuk az infantil elem óriási szerepét az álmok felépítésében s ha *Freud* nyomán meggyőződést szerzünk arról, hogy a korai gyermekkor nemcsak hogy nem nélkülözi a libidinosus törekvéseket, de sőt ezek az infantil törekvések a nevelés által ekkor még nem korlátozva; ha megismerjük a gyermekkori vágyak „polymorph pervers“ jellegét, az analis, oralis, urethralis erögon zónák gyermekkori jelentőségét, a gyermekes látásvágyat és exhibitionismust, a gyermek sadistikus és masochistikus jellemvonásait: nem fogjuk abszurdumnak mondani azt a tanítását *Freud*-nak, hogy még a legrémesebb, legkegyetlenebb, legszégyenletesebb és legundorítóbb álmok is vágyteljesülések lehetnek: a bennünk elnyomva, öntudatlanul élő, cultiválatlan gyermek vágykielégülései.

Vannak nagyon kellemetlen tartalmú álmok, melyek csodálatosképen egyáltalán nem zavarják meg éjjeli nyugal munkát, úgy hogy reggelre kelve magunk is csodálkozunk, hogyan élhettük át azt az eseményt oly részvétlenül és érzéketlenül. Így *Freud* egy betege az önvád egy nemével panaszolta orvosának, hogy az éjjel szeretett öccsének temetéséről álmodott és mégsem érzett semmi szomorúságot miatta. Az álomban szereplő mellékesnek látszó részlet, egy hangversenyre szóló belépő-jegy, rávezetett a megoldásra. Az illető beteg másnap hangversenyre készült és kilátása volt rá, hogy ott találkozni fog egykori és még mindig szeretett jegyesével, a kivel egyik öccsének a temetésén találkozott utoljára. Az álom, hogy a találkozást siettesse, feláldozta a másik testvért is; de a censura úgy látszik tudta, hogy a vágy nem a gyermek halála, hanem sokkal ártalmatlanabb cél felé irányul s ezért nem kísért a temetés gondolatát adaequat kedélyi reactio. Így van ez a többi álommal is, melyek *Freud* álomelmélete alapelvének mintegy ellentmondva, nem vágyakat teljesítenek, de sőt valamitől, a mit szeretünk, megfosztanak. Ha ily esetekben a manifest álomtartalom mögötti latens álomgon-

dolatokat kikutatjuk, kitűnik, hogy az álomban „valamely kívánság nem teljesülése mindig valamely más vágy kielégülését jelenti“.

Ha a tudatos álmotartalomhoz szabadon társuló álomanyagot tekintjük, feltűnik, hogy azt főleg a legújabb, az álmódást megelőző napon történt események, és igen régi, infantilis reminiscentiák szolgáltatják. Az álom az elemzés befejezése után többnyire *túldeterminálnak*, vagyis egynél több és pedig részint aktuális, részint infantilis vágy teljesülésének bizonyul.

Példaképen hivatkozom egy pasiensem álmára, a ki ideges természetű vizelési ingerben szenved: „Fényes padló; vizes; olyan pocsolyavíz van rajta. Két szék oda van támasztva a falhoz, mikor odanéztem, láttam, hogy a székek első lába hiányzik, mint mikor valakivel viccet csinálnak és törött székre ültetik, hogy elessék. Ott volt egy barátnőm is a vőlegényével.“ A fényes, vizes padlóról eszébe jut, hogy előző napon a bátyja haragjában földhöz vágott egy kancsót, a víz kifolyt és a padló úgy nézett ki, mint az álomban. De ugyanilyen fényes, vizes padló maradt emlékezetes gyermekkorából is, mikor egyszer ugyanezen bátyja úgy megnevettette őt, hogy nem tudta a vizeletét tartani. A további elemzéskor kiderült, hogy a patients hosszabb időn át masturbált, a mi, mint az leánygyermekeken oly gyakori, az orgasmus tetőfokán vizelési ingerrel járt. Az álomanyagnak ez a része, mely a vizelési neurosis szempontjából is értékesnek bizonyult, az infantilis vágyteljesülést jelképezi, mely azonban — erősen censurálva lévén — csak célzásokban manifestálódhatott. A két törött-lábú szék, a mely a falhoz van támasztva, mint az elemzéskor kitűnt, nem jelentett egyebet, mint annak a szólásmódnak scenikai feltűntetését: *Két szék közt a földre esni*. A patientsnek két kérője is volt már, de a familiáris rögzítődés öntudatlan akadálya volt annak, hogy a házasságba beleegyezzék. És bár tudatos énje — állításai szerint — beenyugodott az aggszüzesség gondolatába: úgylátszik bensejében nem nézte irigység nélkül barátnőjét és vőlegényét, kik az álmot megelőző napon látogatást tettek nála. Természetesen az álom kapcsán felvetődött számos ötlet közül, melyek az álom vágyteljesítő voltát is igazolják, csak a legpraegnásabbakat idéztem

Freud magyarázatai nyomán ennek az álomnak a kialakulását úgy kellene elképzelnünk, hogy az előző nap két eseményét, a kancsó-eltörést és a jegyespár látogatását, az álommunkának sikerült associatív kapcsolatba hozni azokkal az állandóan indulattelt képzet-komplexumokkal, melyek már a gyermekkorban elfojtattak, de a melyek mindig hajlandók affektív erejüket valamely aktuális psychikus reakciónak kikölcsonőzni. *Freud* szerint az álom társas viszony eredménye, melyhez az öntudatlan elnyomott komplexumok szolgáltatják a tökélet, vagyis az affectív energiát, míg a recens, aktuális tudatos emlékképek és vágyak az alapításnál a vállalkozó szerepét játsszák.

Egy harmadik forrását az álmoknak azok a sensibilis és sensorius idegbehatások szolgáltatják, a melyek a szervezetet alvás közben érik. Ezek lehetnek bőringerek, a takarónak vagy a lepedő ránczának nyomása, a bőr lehülése; acustikai vagy optikai behatások álom közben; szervi érzetek: éhség, szomjuság, jóllakottság, túlterhelt gyomor stb. A psychologusok és physiologusok nagy része hajlandó ezen ingereknek túlnagy jelentőséget tulajdonítani; azt hiszik, hogy teljes magyarázatát adják az álomnak egy oly elmélettel, mely szerint az álom nem egyéb, mint ilyen érzékbenyomásoktól kiváltott psycho-physikai reakciók halmaza. Velük szemben *Freud* joggal utal arra, hogy az álom nem acceptálja ezeket az érzéki ingereket a maguk igazi mivoltában, hanem sajátos módon elváltoztatva; az elváltoztatás motivumát, eszközeit s az ahhoz szükséges energiát pedig már nem a külső inger, hanem endopsychikai erőforrások szolgáltatják; az alvás közben ható sensibilis ingerek tehát úgyszólván csak az alkalmat szolgáltatják arra, hogy azok az endopsychikus törekvések érvényesülhessenek. Elemzés után a testi ingerektől provokált álmok is nyílt vagy leplezett vágykielégülésnek bizonyulnak. A ki nagyon szomjas, álmában igen sok vizet iszik; az éhes jóllakik; a kinek jégzacskó van a fején, ledobja azt, mert az álom azt sugallja, hogy a betegség már elmúlt; a perineum-táji fájdalmas furunculus lüktetését az álom euphemistikusan élvezetes lovaglássá alakítja át, s így válik lehetővé, hogy a szomjuság, éhség, a fejre nyomást gyakorló borogatás, a fájdalmas furunculus nem ébreszti fel az alvót álmából, hanem

az ingert a psyche saját erejéből vágyteljesüléssé formálja át s ezzel teljesíti az álom egyik főfunctióját: az alvás nyugalmanak biztosítását. A „lidércz-nyomás“ név alatt ismeretes rémes álmok, melyeknek kiváltó oka gyomortülférfelhelés, légzési-, vérkeringési zavar vagy autointoxicatio lehet, ugyanilyen beszámítás alá esnek: a kellemetlen testi érzeteket mélyen elnyomott vágyak használják fel a realizálódásra, a melyek a kulturális és ethikai censurát nem igen állják ki és csak a rémület vagy undor érzetével kapcsolatban képzelhetők el.

Álomelemzés közben — mint említettem — körülbelül ugyanazt a munkát végezzük fordított sorrendben, a melyet a psyche teljesített az álom képzése közben. És ha a sokszor egészen rövid manifest álmot azzal az óriási anyaggal összehasonlítjuk, a mely elemzés közben kerül napfényre, s ha hozzávesszük, hogy e quantitativ különbség ellenére a manifest álomban a latens álomtartalom minden részlete valamiképen képviselve van, akkor igazat kell adnunk *Freud*-nak, a ki az álommunka legfáradságosabb feladatának a *képzet-sűritést* mondja.

Megkísérlem ezt egy példával illusztrálni. Egy psychosexuális impotentiában szenvedő kollega egyszer egy két részletből álló álmot közölt velem. Az elsőben csak arról volt szó, hogy a „Pesti Hirlap“ helyett, mely neki most jár, a „Neue Freie Presse“-t kapja meg, a mi pedig egy ismerősének jár. A második részben egy barna nő szerepel, a ki minden áron el akarja magát vele vétetni. Kitént, hogy tulajdonképpen nem a külföldi ujságot, hanem e célzásban egy külföldi nőt szerez meg magának álmában, a ki csakugyan egy barátja házához jár és már régen felköltötte az érdeklődését, mert azt hiszi, hogy fel tudná ébreszteni erős gátlásokkal küzdő sexualitását. Az ehhez fűződő associatiók során kitént, hogy abban a nőben, kívül ugyanezen célból tartós barátságra lépett s a kit — magyar nő lévén — a „Pesti Hirlap“ neve mögé rejtőztet az álom, ő e reményeket illetőleg csalódott és egyáltalán sokat foglalkozik azzal a gondolattal, hogy talán jobb volna az ilyen fix relatiók helyett *szabadabb* sexuális összeköttetéseket keresnie, melyek semmire se köteleznek. Ismerve a sexuális symbolismus óriási szabadosságát, azon sem szabad csodálkoznunk, hogy betegem a „Presse“ = nyomda, sajtó

kifejezést sexuális értelemben alkalmazta álmában. Az álom második része mintha csak igazolni akarná álommagyarázatunk helyességét, arra céloz, hogy a *patiens* sokszor aggodalommal gondolt arra, hogy az olyan nagyon is tartós viszony, a milyenbe például most van belekeveredve, könnyen vezethet rangján aluli házassághoz. A ki nem tudja, hogy az *élcz* pszichikai motivumai és eszközei, mint azt *Freud* e tárgyú monographiája kimutatta, csaknem ugyanazok, mint a melyek álmainkban érvényesülnek, olcsó élczelődésnek mondhatná azt az állításunkat, hogy a „*Neue Freie Presse*“ (az új szabad sajtó) képzetében sikerült a betegnek mindazon gondolatokat és vágyakat összesűriteni, a melyek a depresszív kórállapot gyógyulására s annak vélt eszközeire, az *ujság* ingerére és a nagyobb szabadságra irányulnak.

Az álom sűrítő-munkájának igen jellegzetes termékei az álombeli *személy-, tárgy- és szókeverékek*. Az álom-phantasia ezen monstrositásai nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az álmot mindmáig teljesen értelemnélküli, absurd elmeterméknek tekintették. Pedig psychoanalysis útján meggyőződhetünk róla, hogy ha az álom két alakot vagy képzetet egymáshoz ragaszt, voltaképen ugyanazon sűrítési tevékenységnek egy kevésbé sikerült termékét hozza létre, a mely a tudatos álomtartalom többi, talán kevésbé feltűnő alkotó részeit is produkálta. Szabálya az álommagyarázásnak, hogy ilyen kevert álomképződmények esetében először mind a két alkotórésznek külön-külön kell keresni az álomanyagát, azután kutatni, vajjon miféle közösség, azonosság vagy analogia alapján történt az együvégyurításuk.

Instructiv példája a kevert alaknak az, melyet egy nő-betegem álmodott egy ízben. Álmában egy sajátságos lény, félig egy orvosismerőse, félig ló szerepelt, még hozzá hálóing is volt rajta. A ló képzetéhez szabadon fűződő gondolatok a beteg gyermekkorába vezettek vissza; sokáig erős hippophobiában szenvedett; irtózott a lovaktól, főleg mert restellte azok sexualitásának és testi szükségleteinek feltűnő megnyilatkozásait; azután eszébe jut, hogy mint kis gyermeket a dajkája sokszor magával vitte egy katonai ménesiszállóba, a hol alkalmá nyílt mindezen dolgoknak akkor még elfogulatlan megfigyelésére. A hálóing apjára emlékeztette őt, kit — minthogy

szüleivel egy szobában aludt — gyakran láthatott nemcsak ilyen negligében, hanem olyan dolgok végzése közben is, a melyeknek észrevevése a gyermeknek rendszerint nincs alkalma. (Hogy ez mégis aránylag oly gyakran megtörténik — pedig analysiseink ezt bizonyítják —, onnan ered, hogy a szülők általában túlkevésre becsülik a 3—4 éves gyermekek intelligenciáját és megfigyelő képességét.) A keverék harmadik alkotórésze, az orvos, azt az alaposnak bizonyult gyanút ébresztette fel bennem, hogy a beteg az illetővel szemben ugyanilyen természetű kíváncsiságot táplál, illetőleg öntudatlanul átviszi reá ily irányú érdeklődését.

Néha két személy keverékében nem egyenlő mértékben szerepel mind két alkotórész, hanem az egyiknek csak valamely taglejtése, jellemző mozdulata van a másik személyhez mintegy hozzáragasztva. Egy álmomban például magamat láttam, a mint jobb kezemmel éppen olyanformán dörzsölgettem a homlokomat, a hogy azt kiváló mesterem, *Freud* professzor szokta, a mikor valami nehezebb thema felett gondolkodik. Nem sok gondolkodás kellett hozzá, hogy a mester és tanítvány ilyen összekeverését, pláne gondolkodás közben, csak az irigység és becsvágy diktálhatta nekem álmomban, a mikor az értelmi censura pihen. Ébren természetesen mosolyognom kell ezen identifikálás merészségén, mely élénken emlékeztet arra az elcsépeelt citatumra: „Wie er sich räuspert und wie er spuckt, das habt Ihr ihm weidlich abgeguckt.“

A *szókeverék* példájaképpen idézhetem egy német anyanyelvű betegem álmát, melyben egy *Metzler* vagy *Wetzler* nevű egyén szerepel. Ilyen nevű egyént azonban a beteg nem ismer. Ellenben nagyon foglalkoztatta őt az előző napon egy *Messer* nevű egyén, a ki nagyon szeret vele *hecczelődni*. *Messer* magyarul kést jelent, a késről pedig az jut eszébe, hogy a kés élesítése (*Messer wetzen*) sokszor megijesztette őt kis gyermekkorában, mikor a nagyapja élesítette a kését és castratióval fenyegette őt, a mely fenyegetés nem maradt minden hatás nélkül psychosexuális fejlődésére. A *Metzler-Wetzler* név tehát nem más mint a *Messer*, *Hetzen* és *wetzen* szavak összesűritése.

Az álom sűrítő munkájával szorosan összefügg egy másik tendenciája az álombeli tevékenységnek, a melyet *Freud*

eltolásnak (Traumverschiebung) nevez. Az álommunka ezen részének lényege abban az igyekezetben áll, hogy az álom mögött rejlő logikus álmogondolatok psychikus intensitása a tulajdonképeni lényeges gondolatról az álom valamely más, jelentéktelen részletére tolassék át, úgy, hogy az eltolás végeredményeképen az egyént tulajdonképen érdeklő képzet vagy egyáltalán nem, vagy csak halvány czélzás alakjában jut be a tudatos álmotartalomba, míg az álombeli érdeklődés maximumát a lényegtelenebb részletek foglalják le maguknak. Az eltoló és sűrítő munka szorosan összefügg egymással; az álom, hogy valamely lényeges, de az alvást esetleg megzavarással fenyegető, vagy az ethikai censura szabályaiba ütköző gondolatot intensitásától megfoszszon, igyekszik azt úgyszólván *túlkiabálni*, és a zavaró gondolat valamely lényegtelen részletéhez mindaddig asszociálja az emlékképek halmozát, míg azok sűrített psychikus intensitása el nem vonja a figyelmet magától a tulajdonképen érdekes gondolatától.

Valakinek egyszer egy igen rövid lélekzetű álmát kellett analysálnom; az illető hölgy álmában egy ugató fehér kis kutya nyakát tekerte ki. Rendkívül csodálkozott, hogy ő, a ki „még a légynek se ártana“, ilyen kegyetlen cselekedetet művel álmában és nem emlékezett rá, hogy valaha ehhez hasonlót elkövetett volna. Ellenben concedálja, hogy passióval foglalkozván a főzés művészetével, nem egyszer maga vágta át a szárnyas állatok, tyúkok, galambok nyakát s erről eszébe jut, hogy az álombeli kis kutyának a nyaka szakasztott úgy volt kitekerve, a hogy ő szokta a galambokét elcsavarni, hogy ne fájjon nekik az executio. Az ezt követő eszmetársulások már emberi akasztásról hallott dolgokra és látott képekre vonatkoztak, különösen arra, hogy a hóhér, mikor a delinquens nyaka körül megszorítja a hurkot, még egyet csavar a fején, hogy a a halál bekövetkeztét gyorsítsa. Arra a kérdésemre, hogy ki az az ember, a kire most legjobban haragszik, egy nő-rokonát nevezte meg és kifogyhatatlan volt az illető megvetendő tulajdonságainak és azon tényeinek felsorolásában, melyekkel az az ő családjuknak, a melybe galambszelidséget szinelve befészkelte magát, eddig zavartalan békéjét feldulta. Legutóbb igen heves jelenet játszódtott le köztük, mely azzal

végződött, hogy a hölgy az illetőt ezen szavakkal utasította ki: „Távozzék, veszett kutyát nem tűrhetek a lakásomban.“

Most már érthetővé vált, hogy ki az a fehér kis kutya, a kinek ő a nyakát álmában kitekerte, annál is inkább, mert a kiről szó van, csakugyan kis termetű és feltűnően fehér arczszínű. De egyuttal arra is módot ad ez a kis analysis, hogy az álmodót az ő eltoló és ez úton ferdítő tevékenysége közben meglessük. Kétségtelennek látszik, hogy az álom azt a kevésbé hízog hasonlatot, a mely annál a viharos jelenetnél elhangzott, felhasználta arra, hogy a kivégzési procedura tárgyaként a gyűlölt ellenfél helyébe, ki az álomban elő sem fordul, egy kis fehér kutyát csúsztatson be, mint a hogy a bibliai történetben az angyal egy bárányt csempészett a fiát feláldozni akaró Ábrahám kése alá. Állati kivégzésekről az álmodó emlékében lappangó összes képeknek mindaddig kellett felhalmozódnia, míg azok összesűrített psychikus intenzitása mellett a gyűlölet tulajdonképpen tárgyának képe el nem halványodott és ezzel a tudatos álomkép színtere az állatvilág terére nem tolatott át. Ehhez az eltoláshoz az emberi akasztásra vonatkozó álomképek és phantasiák szolgáltathatták az összekötő hidat.

Ez a példa alkalmat szolgáltat nekem arra, hogy ismételtelen hangoztassam *Freud* álomelméletének azt az alaptételét, hogy a tudatos álomtartalom, vagyis az, a mire az ember felébredésekor visszaemlékszik, a már említett kivételektől eltekintve, nem mondja el álombeli gondolatainkat a maguk valóságában, hanem azoknak eltolódott és összesűrített torzképe, melyet csak az analysis segítségével sikerül rekonstruálni.

Nagyon megnehezíti az álommunkát az a körülmény, hogy álmodás közben nem állnak rendelkezésünkre az abstract gondolkodás építőkövei, a fogalmak, hanem az álom csak látási, hallási és egyéb érzéki hallucinációkban mintegy *dramatizálva*, színpadi jelenetekké formálva fejezheti ki a gondolatokat. Az álom ezen concretizáló, színszerűsítő munkáját kitűnően jellemzi *Freud*, mikor arra utal, hogy az álom még egy politikai vezérczikk gondolatmenetét is illusztrációkban akarná érzékeltetni. És ezt a szándékát sikerül is keresztülvinni, igaz, hogy olyan felületes analógiák és túltengő symbolistika segítségével, a mely messze túlhalad mindent, a mit modern symbolistikus költőink

e téren produkáltak. Nagy előszeretettel és nagy ügyességgel használja ki az álom a szók kétértelműségét, valamely szólásmód konkrét vagy átvitt értelemben vett jelentőségét arra, hogy elvont fogalmakat, gondolatokat színszerűsítve, ezzel mintegy „álomképpessé“ tegye azokat. Érdekes szólásmódok, idézetek, közmondások és példabeszédek, költeménytöredékek, melyektől minden ember emlékezete hemzseg, mindig jelenvaló alkalmat szolgáltatnak arra, hogy az álom valamely gondolatot scénák alakjában fejezzon ki. Hosszas magyarázás helyett jobbnak vélem, ha a példák egy sorozatával igyekszem magamat megértetni.

Egy patienssem egyszer a következőket álmodta: „Nagy parkban, igen hosszú úton sétálok, nem látom a végét, de úgy gondolom, hogy *addig járok, míg a végére érek.*“ Az álombeli park — eltekintve nagysági viszonyaitól — egészen olyan volt, mint egyik nagynénjének a kertje, kinél gyermekkorában sok szép vakációt töltött. Erről a nagynéniről eszébe jut, hogy többnyire egy szobában aludt vele, de ha a férje otthon volt, kitelepítették a szomszéd szobába. A gyermek, a kinek akkor még sexualitásról csak nagyon töredékes ismeretei voltak, több ízben megkísérelte, kulcslyukon nézelődéssel, hallgatódzással tudomást szerezni az odabent történő dolgokról, de sikertelenül. A hosszú úton járás, melynek a végét be sem látni, azt a vágyat jelképezte itt, hogy valaminek szeretne a *végére járni*, mely vágyat egyébként egy előző napi esemény tett aktuálissá.

Leánynevelő-intézet internatusának folyosójáról álmodott egyszer egy nőbetegem; látja leánykori szekrényét; ki akarja nyitni, de nem találja a kulcsát, úgy, hogy kénytelen betörni, de mikor erőszakosan kinyitja, kisül, hogy *nincsen benne semmi*. Az egész álom egy masturbatiós phantasiának, internatusbeli emlékek reprodukálásának bizonyult az elemzéskor, és mint oly sokszor, a női genitale szekrény alakjában szerepelt; az álom végére függesztett látvány pedig, mikor a szekrényben nem talál semmit, önmegnyugtató mentegetődzés akar csak lenni, mintha azt mondaná: *hiszen nincsen benne semmi*.

Egy nőbeteg, a kiben korán és szerinte szerencsétlenül házassodott unokatestvérének halála váltotta ki a neurosist, folyton az elhunytal álmodik; egyszer a sirban látja, de a

feje csodálatosképpen el van fordítva, vagy egy ághoz van odanőve; másszor gyermekruhában egy magaslaton áll, a honnan *le kell ugrania*. Ez az egész symbolistika vád akar lenni az elhunyt neje és főleg apósa ellen, a kik a fiunak a *fejét elcsavarták*, a házasságba egész *fiatalon beugratták* és még csak meg sem becsülték, mert hisz szegénységére czélolva, egyszer *ágról szakadtnak* nevezték őt.

Igen sokszor szerepel a *magaslatról való leesés*, "mint az erkölcsi vagy anyagi *süllyedés* jelképe, leányoknál az *ülés* esetleg hoppon-maradás, férfiaknál egy nagy *kosár* a rettegett visszautasítás álombeli jelképe lehet, míg az *emberi testet* előszeretettel öltözteti át az álom egy *ház* vagy *szoba* alakjába, melyen a kapu, ablak, ajtó a természetes nyílások szerepét játszzák. Sexuális impotentiában szenvedő betegeim, felhasználva a cohabitatiónak egy közkeletű triviális megjelölését, igen gyakran álmodnak lövöldözésről, revolvernek csütörtököt mondásáról, berozsdásáról stb.

Csábító gondolat volna a symbolistikus magyarázatokat összegyűjtve, modern álmoskönyvet állítani össze, melyben az álom részleteire rögtön megtalálhatnók a magyarázatot. Ez azonban lehetetlen. Mert ha vannak is típusos álmok, melyeknek az esetek túlnyomó részében egy bizonyos jelentőségük van: az álombeli jelképek minden egyes embernél, sőt ugyanannál az embernél is mindennap mást és mást jelenthetnek, úgy hogy — kivált ha az álom teljes jelentőségét, annak minden determinánsát ismerni akarjuk — nem marad más hátra, mint a fáradságos álomelemzés, melyet pusztán elmeéllel, találékonysággal nem, hanem csak az álmot elbeszélő ember buzgó közreműködésével végezhetünk.

Az elvont gondolatok érzékeltetésénél még talán nagyobb nehézségeket gördít az álom elé az egyes álomgondolatok egymáshoz való viszonyának ábrázolása. Freud-nak kétségkívül csak hosszas és fárasztó kutatás után sikerült ráakadni az álom formális felépítésének azon sajátosságaira, melyekkel az álom a logikai relatiókat ha nem is szabatosan kifejezni, de legalább sejtetni tudja. A legegyszerűbb jelzésmódja a gondolati összefüggésnek az azokat jelképező álomképek egyidejűsége, egyazon helyre való elhelyeztetése, vagy épen egyetlen alakká való sűrítése; ellenben oksági viszonynak,

alternatívának, feltételnek érzékeltetésére az álomnak nincs más eszköze, mint a megfelelő álomalkotórészek *egymásután* való helyezése. Ha az álomban valami kép mássá változik át, úgy a megfelelő álomgondolatokban okot és következményt kell feltételezni, de ezt a gondolati relatiót az álom úgy is ki tudja fejezni, hogy két egész külön álomképet produkál, melyeknek egyike az okot, a másika a következményt jelzi. Még az egyszerű tagadásnak, vagyis annak az érzékeltetése is nagy akadályokba ütközik, hogy az illető álomgondolat negatív vagy pozitív értelemben veendő-e; lelki szerkezetünk komplikáltsága mellett érthető, hogy igen sokszor az állítás és tagadás egymás mellett, helyesebben: egymást fedve található meg az álomgondolatok között. A nemtetszés, gúny kifejezésére szolgál, ha az álomban valami vagy alakilag megfordítva, vagy a valósággal nyilvánvalóan ellentétesen szerepel. Az álomban oly gyakori gátoltság érzetével akarati konfliktusokat jelez az álom: két egymással küzdő tendencia összeütközését.

Ha pedig a logikai relatiók ilyen megsemmisülése ellenére az álomnak gyakran egész értelmes és összefüggő látszata van, úgy ennek egyszer az a magyarázata, hogy még éber állapotban elképzelt phantasiák, éber álmok, könyvekben olvasott részletek, hallott vagy elmondott beszéd-töredékek a maguk egészében belekerülnek az éjjeli álomba, másszor pedig az, hogy a psychének még az álomban sem szünetel az a racionalizálási hajlandósága, melylyel a még oly értelmetlenül egymásután halmozott képeket és jeleneteket is értelmes egészszé igyekszik átgyúrni. Az álomnak ezt a munkáját *Freud másodlagos átdolgozásnak* nevezi, és ennek tulajdonítja, hogy az eredetileg töredékes álomtartalom utólagosan beleszúrt köztörzsek és egyéb apró hozzátevések segítségével látszólag összefüggővé kerekítettik ki.

Ha az álom valamely álomtartalmat alaposan össze-sűrített, eltolt, elferdített, dramatizált, logikai relatiótól megfosztott és másodlagosan átdolgozott: elképzelhető, milyen fáradságos dolog az álomelemzés. A tudatos álomtartalommal mint valami hieroglyph-fel vagy igen nehezen megfejthető képrejtvénynyel állunk ilyenkor szemben és tagadhatatlan, hogy a nehezebb álmok elemzése az álomfejtés szabályainak

ismeretén kívül a problemakutatás iránti érzéket és hajlandóságot is feltételezi.

És az az érdekes, hogy ez a nagy fáradsággal összetákolt építmény felébredés után többnyire mint valami kártyavár összedül. Alvás közben a lélek olyan, mint a hermetikusan elzárt szoba, melybe kívülről se fény, se hang hatol be, de a melyben épen ezért a legkisebb nesz, még a légy zümögése is meghallatszik. A felébredés viszont hasonlít a reggeli ablaknyitáshoz. Mikor az érzékek kapuin a mindennapi élet zajra és gondjai behatolnak lelkünkbe: a censura is felriad szendergéséből és a legelső gondja az álmod ostobaságának, örültségnek deklarálni, úgyszólván gondnokság alá helyezni.¹

De a lekicsinylésen kívül más rendszabályhoz is folyamodik a censura a revolutionarius álomtartalommal szemben (mert minden álom mögött vannak olyan gondolatok, melyek az állami vagy társadalmi törvény valamely paragrafusába ütköznek), e rendszabály pedig még szigorubb, nem más, mint az egész álmoképnek lehetőleg teljes confiskálása. A psychikus elkobzást közönségesen elfelejtésnek nevezik és azt mondják: „Álmodtam valamit az éjjel, de elfelejtettem, és ha agyonütnek se tudok belőle egy hangot sem, pedig reggel, mikor felébredtem, szóról-szóra tudtam az egészét.“ Másszor csak annyit tudnak belőle, hogy az álom szép, jó, rossz, kellemetlen, zavaros, érdekes, vagy ostoba volt. Ezeknek az ítéleteknek a fogalmazásába sokszor becsuszik még egy és más részlet az álomtartalomból, a melyeknek psychologiai elemzése esetleg az álomra való utólagos visszaemlékezést eredményezheti. Az is gyakori, hogy elemzés közben vetődik fel az emlékezetben az álomnak egy elfelejtett, helyesebben: elfojtott részlete s rendszerint az így utólagosan hozott részlet mögött lelhetjük fel az álombeli gondolat magvát.

¹ A censura ezen törekvésének nem kis része lehet abban, hogy az emberiség általában oly könnyen hajlandó az álmokat értelmetlenségnek, ostobaságnak nevezni. A magyar közmondás például'eleve kedvezőtlen véleményt mond minden lehető álommagyarázási elméletéről, mikor azt mondja: „Bolond, a ki az álmaít másnak elmondja, még bolondabb, a ki meghallgatja.“

Freud álomtanulmányainak egy nevezetes consequentiája az a feltevés, hogy az ember alvás közben voltaképen mindig álmodik, még akkor is, ha felébredés után semmire sem emlékszik vissza. Érdekes megfigyelni, hogy azon egyéneknek, a kiknek, rendszeres psychoanalytikai kezelés alatt állván, álmaikra nagyobb figyelmet kell fordítaniok és ezeket reggelenként azonnal fel kell jegyezniök: alig mulik el napjuk, hogy álomról ne referálnának, noha — állításuk szerint — azelőtt rendszerint álom nélkül aludtak. Ha ellenben az analysis valamely nagyon kellemetlen s így csak erős ellentállás után megközelíthető psychikai réteghez jut: vagy egészen elmaradnak látszólag az álmok vagy azonnal elfelejtődnek a felébredés után.

Azt a magától értetődő ellenvetést, hogy ezen álommegfigyelések és elemzések jórészt neurotikus és így abnormis egyénekben történtek, kikről az egészséges emberekre következtetést vonni nem szabad, nemcsak azzal a replikával lehet elintézni, hogy a lelki egészség és a psychoneurosis csak quantitative különböznek egymástól, hanem azzal is, hogy azok az analysisek, melyeknek tárgya a magam vagy más egészséges emberek álma volt, szószerint ugyanilyen eredményhez vezettek. A magam álmaim azonban, melyeket rendszeresen elemezni szoktam, minthogy túlságos sokat elárultak volna legszemélyesebb énem gondolati és érzelmi világából, mellőzni voltam kénytelen. *Freud* az ő könyvében még ettől az áldozattól sem riadt vissza, de közléseiben a köteles discretio mégis szükségszerűleg korlátozta őt. Ezért választottam példák gyanánt néhány betegem esetét, kellőleg gondoskodván anonymitásuk megfelelő védelméről. Megjegyzem azonban, hogy az álomfejtés *gyakorlására* az önelemzés sokkal alkalmasabb, mint mások álmának bonczolgatása.

Noha első sorban az úgynevezett egészséges, normális ember álmainak psychogenesiséét és jelentőségét igyekeztem vázolni az elmondottakban *Freud* tanításai alapján, az előadásomat illusztrálni kívánó példák ilyen megválasztása elkerülhetetlenné tette, hogy az álom pathologiai jelentőségére is kitérjek helyenként. Láthattuk, — és ezt más helyen is hangoztattam már, — hogy milyen nagy mértékben megkönnyíti az álomelemzés a neurotikus betegek psychoanalytikus gyógykezelését. Az álomban

szunnyadó censura könnyen átereszt az öntudatlanból az álomtartalomba olyan complexumokat vagy arra való célzásokat, melyeket az éber állapotban történő szabad associatio ötletei közül a nagy ellentállás miatt még ki volnának zárva. Tehát az álmokképtől gyorsabban és közvetlenebbül eljuthatunk olyan rejtett képzetcomplexumokhoz is, melyek a neurosisban pathogen szerepet játszanak s melyeknek tudatossá tétele egy lépést jelenthet a gyógyulás felé. Kétségtelen továbbá, hogy az álmoknak diagnostikai jelentősége is van és, mindenestre lesz akkor, ha valakinek sikerül az álomnak nemcsak pszichológiáját, hanem pathológiáját is rendszerbe foglalni. Máris számos adatunk van arra, hogy a szorongási neurosist, a szorongásos hysteriát és a kényszerneurosist az illető bántalomra jellegzetes álmokképek szokták kísérni; a dementia praecox és a paranoia álombeli karakteristikonja is egyre jobban kialakul, mióta többen és behatóbban foglalkoznak ezen kórállapotok pszichológiájával. Az álmukban állatokat látó, verekedő, tűzzel, vízzel birkozó alkoholisták és az epilepsiások álomelemzései, melyek ma már módszeres kutatás tárgyai, szintén hozzá fognak járulni ezen kórállapotok lelki correlatúmának felismeréséhez.

De mindezen gyakorlati és részletkérdések megoldásának jelentőségét messze túlhaladja az a rendkívüli eredmény, hogy *Freud*-nak sikerült egy a physiologiai és pathologiai lelki működések határterületén mozgó psychikus képződményt, az álmot, munkája közben, úgyszólván in flagranti meglesni és ezzel a többi psychiatriai kóralaknak éber állapotban manifesztálódó mechanismusát is érthetőbbé tenni.

És ha a psychoneurosisok kutatása adott alkalmat *Freud*-nak az álom tanulmányozására: az álmokutatók eredményeiből busás haszon háramlott vissza a pathológiára.

Másképen ez nem is lehetett. Mert hisz a normális ébrenlét, az álom, a neurosis és a psychotikus állapot csak ugyanazon lelki materia változatai s a haladásnak az egyik téren okvetlenül gyarapítania kellett a többi lelki jelenség felőli ismereteinket is.

A ki a jövőbe látásra való útmutatást várt az álom ezen újabb elméletétől, talán csalódva fog tőle elfordulni. De a kik

megoldhatatlannak hitt rejtélyek felderítésében, a pszichológiai ismeretkör váratlan tágulásában a gyakorlati mellékcztől eltekintve is örömeiket tudják lelteni és nincsenek az iskolában magukba szitt felfogástól a szabad mérlegelésben túlságosan korlátozva: azok számára talán indító okul fog szolgálni mai előadásom arra, hogy *Freud* nagyjelentőségű művét az álomfejtésről komoly és alapos tanulmány tárgyává tegyék.¹

¹ Prof. S. *Freud*: „Traumdeutung.“ II. kiadás. Wien, Deuticke, 1909.

III.

A psychosexuális impotentia analytikus értelmezése és gyógyítása.¹

Kevés tárgyilagos ellenvetést hoznak fel a psychoneurosisok *Freud* szerinti értelmezése és gyógyítása ellen. Ezek közül való az, hogy ennek a kezelésmódnak a hatása csak symptomatikus. Megszünteti talán a hysteriás tüneteket, de nem gyógyítja a hysteriás alapot. Ezzel szemben *Freud* joggal mutat rá arra, hogy a többi hysteriaellenes procedurákkal szemben ugyanazon kritikusok sokkal elnézőbbek. De különben is a kellő mélységig folytatott elemzés, melyet *Freud* a régészeti ásatásokkal hasonlít össze, oly alapos jellemváltozást is hozhat létre a gyógykezelt egyéniségben, hogy azt többé kórosnak nevezni talán nincs is már jogunk. *Jung* és *Muthmann* tapasztalatai is megerősítik, hogy az analysis befejezése után az egyén újabb lelki rázkódtatásokkal szemben is jobban van vértézve, majdnem oly jól, mint a nem analysált egészségesek, a kik, mint ma már biztosan tudjuk, nagyon sok elnyomott öntudatlan képzet-complexumot hordoznak magukban éltük fogytáig, a melyek minden perczen készek valamely psycho-trauma pathogen hatását a bennük rejlő affektív erővel fokozni és túlságba vinni.

Teljesen mentesítve vagyunk azonban ettől a bizonyítási tehertől akkor, a mikor *egyetlen tünet* megszüntetésében merül ki orvosi feladatunk. És e feladatok között a legnehezebbek egyike volt mindig az úgynevezett psychikus impotentia gyógyítása.

¹ A Budapesti Kir. Orvosegyesületben 1908 nov. 7-én tartott előadás.

Oly sok ember szenved e bajban és oly nagy a lelki nyomorúság, melyet ez okoz, hogy sohasem szüntem meg az ellene való gyógyszeres¹ és suggestiv² kísérletezéssel. Mindkettővel értem el némi sikert, de kielégítőt egyikkel sem. Annál szerencsésebbnek érzem magam, hogy ezuttal határozottabb eredményekről számolhatok be, a melyeket éppen a Freud szerinti lélekelemzési gyógyeljárásnak köszönhetek. (Irodalmi források gyanánt Freud összes műveire, valamint két bécsi orvos következő munkáira hivatkozhatom: Dr. Steiner, „Die funktionelle Impotenz des Mannes“. Wiener Med. Presse, 1907. 42. sz., Dr. Stekel, „Nervöse Angstzustände“. Wien, Braumüller, 1908.) Elméleti fejtegetések mellőzésével egyenest rátérek néhány eset ismertetésére és megjegyzéseimet inkább majd azokhoz fűzöm.

Harminczkétéves iparos keresi fel rendelésemet. Félénk, szinte alázatos viselkedéséről már szinte distantióból felismerem a „sexualneurastheniást“. Első gondolatom az, hogy masturbatio önvádja és következményeinek félelme terheli. De a panasza sokkal komolyabb, az, hogy férfikora daczára még soha életében sexualis kielégülést találni nem tudott az erectio tökéletlensége és az ejaculatio időelőtti bekövetkezte miatt. Baja ellen gyógyulást keresve, több orvosnál járt; az egyik — egy ismert újsághirdető — durván rászólt: „Maga önfertőzött, az a baja!“ mire a patiens, a ki tizenötödik évétől a tizennyolczadig tényleg üzte az önkielégítést, e consultatio eredményeként azt a biztos tudatot vitte magával, hogy a tehetetlenség ennek az „ifjúkori bűnnek“ megérdemelt és változhatatlan következménye. Ez a megijesztés egy időre elriasztotta az orvosoktól, de később újra megpróbálkozott egy másikkal, a ki hosszabb időn át kezelte őt a suggestiv therapia kedvencz eszközével, a villanyárammal és biztatta, hogy most majd „fog tudni“. De az eredmény elmaradt és a beteg már resignáltan bele is nyugodott volna sorsába, ha a legutóbbi időben nem ébredt volna benne erős vonzalom egy neki nagyon megfelelő leány iránt. Elhatározta tehát magát erre az „utolsó kísérletre“.

¹ Ferenczi, Az idegorvoslás recepturájához. Gyógyászat, 1906.

² Ferenczi, A hypnosis gyógyító értékéről. Gyógyászat, 1904.

Az eset elég mindennapi és az anamnesis egyébként sem hozott felszínre semmi különös dolgot. Kítűnt, hogy az impotentia egy neurotikus tünetcsoport részletjelensége, melynél nyugtalan alvás, rémes álmok, zörejek iránti túlérzékenység, itt-ott paraesthesiák és nagyfoku hypochondria játszsza a főszerepet; szóval a *Freud* terminológiája szerint „szorongási neurosis“-ról volt szó, melyet itt a teljes kielégítetlenség magyaráz. Frustran izgalmak is fokozták a neurosist. A *patiens* ugyanis, noha nála a kritikus perczben a copulatiós mechanizmus teljesen felmondja a szolgálatot, ébren és félálomban folytonosan sexualis helyzetekről phantasiál, melyeket ilyenkor a leghevesebb erectiók kísérnek. De éppen ez a körülmény keltette bennem azt a gyanút, hogy a kielégítetlenség okozta idegességen kívül psychoneurosis is szerepel betegünkönél: valamely tudattalan képzetcsoport, melynek tiltó, fékező ereje éppen az egyesülés pillanatában érvényesül. „Psychikus impotentia“ név alatt eddig is jól ismertük ezt a kóralakot; tudtuk, hogy a *félelem* gátlása teszi itt járhatatlanná a különben megszakitatlan reflexívet. De legtöbbször egyszerűen gyávasággal, legfeljebb valamely már átélt balsiker emlékével magyaráztuk ezt az állapotot és orvosi ténykedésünk a megnyugtatóban, biztatásban merült ki, néha elég jó eredménnyel. A *Freud*-psychologia ismeretének birtokában ilyen felületes magyarázattal nem elégedhettem meg és fel kellett tételeznem, hogy az impotentiát nem ilyen határozatlan „félelem“, hanem valamely jól körülírt képzetcomplexum determinálja, melynek gyökerei a legkorábbi gyermekkorba nyulnak vissza, hihetőleg valamely gyerekes sexualis vágy, mely az egyén culturalis fejlődése közben nemcsak tényleges, hanem gondolati lehetetlenséggé is vált. Az ily irányban hozzá intézett kérdésekre csupa tagadó választ kaptam. Vele semmi különös dolog nem történt soha; szülei, testvérei, környezete részéről semmi sexualis dolgot nem észlelt vagy tapasztalt; gyermekkorában „ezekkel a dolgokkal“ nem is törődött; homosexuális hajlamai sohasem voltak; az „erogen zonák“ (analís, oralís erotismus) működtetésének gondolata undorral tölti el; exhibitio, voyeurség, sadismus, masochismus: úgy-szólván ismeretlen dolgok előtte. Legfeljebb a női láb és czipők iránti, kissé fetischistikus előszeretetét vallja be, ennek

keletkezési módjáról azonban felvilágosítást adni nem tud. Magától értetődik, hogy ezekenfelül nagy részletességgel elmondattam a beteggel gyermekkori sexualis gondolatait, első, mindjárt balul végződött kísérleteinek lefolyását és a sexualitás kialakulását egész a vizsgálat idejéig. De a beható anamnesis nem derített ki semmit, a mi kielégítő magyarázatát adta volna ez állapotnak. Azonban *Freud* óta tudom, hogy az ilyen kórelőzményi adatokból, még ha a legnagyobb őszinteséget és legkitünőbb emlékezőtehetséget tételezzük is fel a betegnél, még akkor sem tűnik ki az egyén igazi fejlődéstörténete, mert a tudat a kellemetlenné vált emlékeket és gondolatokat oly ügyesen tudja „elfelejteni“, hogy csak fáradtságos elemzési eljárással sikerül azokat az elnyomottságból felidézve, tudatossá tenni. Nem haboztam tehát és a psychoanalytikus módszert alkalmaztam.

Az elemzésnél csakhamar kitűnt, hogy psychoneurosisra való gyanakvásom jogosult volt. A már említett tüneteken kívül egész sorát panaszolta a *patiens* a hysteriás paraesthesiáknak; ezenkívül több kényszer gondolata is napfényre került: nem mer az emberek szeme közé nézni; gyáva; úgy érzi, mintha bűnös volna; folyton attól fél, hogy nevetségessé válik stb.

Az ilyen kényszerképzetek nagyon jellegzetesek a sexualis impotentiára. A gyávaság onnan magyarázható, hogy a nemileg képtelen ember egész lénye ennek a hiányosságának megszégyenítő hatása alatt áll. *Freud* nagyon találóan mondja, hogy a nemi functióképesség az egész egyéniségnek irányt szab (*Vorbildlichkeit der Sexualität*). A sexualis teljesítő-képesség biztossági foka irányadóvá válik az egyén nézeteinek és cselekvéseinek biztosságára is. Azonban az indokolatlan bűntudat, mely betegünkönél oly nagy szerepet játszott, mélyebben elnyomott, bizonyos értelemben tényleg „bűnös“ gondolatokra keltett bennem gyanút. Lassanként gyűlt össze az anyag, melyből ennek a „bűnnek“ természetére következtethettem.

Feltűnt mindenekelőtt, hogy a beteg sexualis tartalma álmaiban többnyire *corpulens* nőkkel foglalkozott, „a kiknek az arcát sohasem látja“ s a kikkel még álmában sem tudja az *actust* befejezni, hanem e helyett az utolsó pillanatban, a várható *pollutio* helyett, heves félelem és aggodalom szállja meg és ilyenfajta gondolatokkal: „Ez nem lehet! Ez a situatio

lehetetlen!“, felriad álmából. Az ilyen álmok után kimerülten, fáradtan, szivdobogással és izzadtan ébredt és másnap igen rossz napja volt.

Az, hogy álmában sohasem látja a nő arcát, tipikus álomferdítés („Traumentstellung“), melynek itt az a célja, hogy felismerhetetlenné tegye a tudat számára azt a nőt, a kire a libidinosus gondolatok irányulnak. A felriadás viszont azt jelzi, hogy a tudatnak halvány sejtelve mégis van arról, hogy azzal a nővel, a kire az álom célloz, „ez a situatio lehetetlen“. Az aggodalomroham a felsőbb öntudat affectiv reactiója ezen vágyteljesülés ellen.

Itt említem fel, hogy egy jeles magyar író (Ignotus), úgylátszik, felfedezte az álomferdítés és álombeli censura tényét, bizonyosság reá a következő verstöredéke :

„ . . . mint az ember, gyáva álma is,
Az élet úgy megtöri és veri,
Hogy üdvét megálmodni sem meri.“

(Azokkal szemben, a kik gúnyos kicsinyléssel néznek le orvosi tekintélyük magasságából a belletristikára, hangsúlyoznom kell, a mit „A szerelem a tudományban“ czim alatt irt cikkemben is állítottam (Gyógyászat 1901), hogy az individual-psychologia forrásmunkáit nem az orvosi, hanem a szépirodalmi könyvtárban találhatjuk meg.)

A sexualis kielégülés elleni tilalom oly erős volt betegünkben, hogy még éber álmaiban is, a mikor hasonló phantasiáknak engedte át magát, abban a pillanatban, a mikor az actust akarta volna elképzelni, összerezcent és másfelé terelte gondolatait.

Freud figyelmeztetett arra, de a magam részéről is megerősíthetem, hogy impotenseknél feltűnő gyakran tér vissza egy úgynevezett tipikus álom, mely egyébiránt functióképes egyéneknek is jelentkezik időnként, tudnillik a vizsgaálom. Az illetők néha többször hetenként álmodják, hogy ujra le kell tenniök az érettségi vizsgát, a szigorlatot stb., de képtelenek rá, mert nincsenek elkészülve. Ez az álombeli képtelenség náluk a sexualis képtelenség érzetéből fakad. Valószínűleg a cohabitationnak egy a vulgaris magyar nyelvben használatos metaphorája a magyarázata annak is, hogy a kezelésemben

volt impotensek álmaiban oly gyakran fordult elő olyan helyzet, melyben löfegyverek berozsdásodásáról, csütörtököt mondásáról, elsütni nem tudásáról, czéltévesztésről stb. van szó.

Gyakran szerepelt betegünk álmaiban bizonyos activ kegyetlenkedés: valakinek az ujját leharapja, az arcját megharapja stb., melynek forrása gyanánt nem volt nehéz egy nála husz évvel idősebb bátyja elleni infantilis ellenségeskedést kideríteni, a ki erre méltán rászolgált, kis öcscsével szemben annak idején tanusított épen nem testvéries viselkedésével. Ez a kegyetlenkedési hajlam egyébként éber állapotban is ott lappang a patiens gyávasága mögött. Valahányszor megint rajta kapta magát, hogy ezzel vagy azzal az emberrel, többnyire valamely felebbvalójával szemben ismét gyáván viselkedett, utána perczekig phantasiált arról, hogy máskor hasonló helyzetben, hogy fog az illetővel szemben fellépni, milyen testi fenyítésben fogja őt részesíteni. A psychoneurotikusoknál oly gyakori „esprit d'escalier“ megnyilatkozása ez, melynek phantasmái többnyire örökké csak álmodozások maradnak náluk, mert a legközelebbi alkalommal megint csak a régi elfogultság fojtja vissza a kitörni készülő szitkot és bénítja meg az ütni akaró kart. A gyávaság, kegyetlenség és sexualis impotentia szoros lélektani kapcsolatát egyébként már *Ibsen* kitűnően meg személyesíti *Nicholas* püspök alakjában (a „Trónkövetelők“-ben). — Igen gyakori forrása az ilyen gyávaságnak és elfogultságnak az a gyermekkori respectus, mely annak idején a szülők és idősebb testvérek testi fenyítése és feddései elleni lázongást ellensúlyozta.

A nemi és vizeletkiürítési működések élettani kapcsolata és a két functio közti szoros gondolati associatio mellett érthető, hogy a patiensnél, mint az elemzés folyamán kiderült, a gátlás a mictionál is mutatkozik. Más személy jelenlétében képtelen vizelni. Mig a nyilvános illemhelyen egyedül van, a kiürítés rendes sugárban történik. Attól a pillanattól kezdve, a mikor valaki belép: „mintha elvágták volna“, egy csepp sem távozik többé. Ebből és a férfiakkal szemben is feltűnően mutatkozó szégyenlősségből egyébiránt arra is következtettem, hogy a patiens sexualitásában, mint a neurotikusok túlnyomó részénél általában, a rendesnél erősebb homosexuális componens foglaltatik. Ennek forrását is megellelhetni véltem abban

a kis öcscsében, a kivel éveken át egy ágyban aludt s a kivel véd- és daczszövetségben élt a fentemlített idősebb bátyjuk kegyetlenkedéseivel szemben. A „rendesnél erősebb“ homosexualitás: ezzel jelezni akarom, hogy psychoanalytikus tapasztalataim a psychobisexualitas tanát támogatják, mely szerint az ember eredeti bisexualis felépítésének nem csak anatomiai rudimentumai maradnak vissza,¹ hanem psychosexualis maradványai is, melyek megfelelő külső körülmények hatása alatt túlsúlyra is vergődhetnek.

Okulva más analysisek eredményein, az álomban szereplő corpulens nő mögött a betegnek valamely közeli rokonát gyanítottam, de ez irányu kikérdezéskor eleinte megbotránkozott, majd diadalmasan azt felelte, hogy nővérei között csak egy corpulens van és éppen ez az, kit egyáltalán nem szeret, kivel szemben a legmogorvább és barátságtalanabb. A ki azonban velem együtt tapasztalta, hányszor rejtőzik valamely a tudatra kellemetlen sympathia a túlzott szigor, a mogorvaság mögé, annak gyanuját az ilyen felvilágosítás nem oszlathatja el. („Ich hasse, weil ich nicht lieben kann.“ Ibsen.)

A legközelebbi napok egyikén a patiens elmondta, hogy sajátságos hypnagog hallucinációja volt, mely már máskor is előfordult. Elalvás előtt az az érzése volt, mintha a lába (melyen czipőt érzett, noha meztelen volt) felfelé emelkednék, a feje lefelé sülyedne, mire az álmaiban oly gyakori aggodalom újra meglepte és felriadt. Tekintettel a fent már említett czipő- és lábfetischismusra, ez álom kapcsán ismét behatóan analysáltam a patiens associatióit, ötleteit és emlékképeit ebben az irányban és az elemzés eredménye a következő, a betegre nézve nagyon kellemetlen, igen rég elfelejtett emlékek felidézése volt. Az a corpulens nővér, a kit ma „ki nem állhat“ s ki nála tíz évvel idősebb, az akkor 3—4 éves patienssel szokta volt ki- és begomboltatni a czipőjét; ezenkívül nagyon gyakran megtörtént, hogy ő a nővére meztelen lábain lovagolt, miközben a penise frictionálódott. Mikor ezt később is ismétetni akarta, az ekkor már 15—16 éves nővér szigoruan rendutasította a kívánságáért és azt erkölcstelennek, illetlennek mondomta.

¹ L.: Ferenczi, Sexualis átmeneti fokozatokról. Gyógyászat, 1909.

Ezek után megmondhattam a patientsnek azt az immár alapossá lett véleményemet, hogy impotenciájának lélektani okát abban a rég elfojtott, de az öntudatlanban élő vágyban kereshetjük, mely a „kulturalis sexualerkölcsccsel“ összeférhetetlenné vált.

A patients, a tényektől csak félig meggyőzve, a tagadás álláspontján maradt. De már másnap restelkedve vallotta be, hogy sokat gondolkozva a tapasztaltak felett, eszébe jutott, hogy ifjúkori masturbációi közben (15—18. év) nem egyszer választotta sexualis phantasiáját tárggyául azt a gyerekkori élményt nővérével, míg aztán egy alkalommal, gondolatainak erkölcs-telensége feletti lelkiismeretfurdalása arra készítette, hogy ezzel a gondolatkörrel egyszer s mindenkorra szakítson; egyúttal az önkielégitéssel is felhagyott és azóta egyszer sem jutott eszébe ez a dolog.

A patients az analysis közben — utasításomra — rendszeresen folytatta a cohabitatio-kísérleteket. Nem sokkal az itt leírt álommagyarázat után sugárzó arczczal jött a rendelésre és elbeszélte, hogy előző napon életében először teljes orgasmussal végződő, megfelelő tartamú copulatiót végzett s a neurotikusokra jellegzetes mohósággal azt aznap még kétszer, mindig más és más nővel, megismételte.

Ezután még egy ideig el-eljárt hozzám, ki nervositásának egyéb tüneteit kezdtem analytice feszegetni; de főcélját elérvén a beteg, hiányzott benne a kellő érdeklődés a kúra folytatása iránt, úgy hogy annak tovább folytatásáról lemondtam.

Tartozom némi felvilágosítással, a gyógyeredmény magyarázatát illetőleg. *Freud* kitünő műve, a sexualitás egyéni fejlődéstörténetéről (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*) megtanított minket arra, hogy a gyermek első sexualis benyomásait közvetlen környezetéből meríti, s hogy ezek a benyomások mindig jelentékeny irányító erő gyanánt hatnak a sexualis tárgy későbbi megválasztásánál. Megtörténik azonban, hogy egyéni hajlam folytán vagy külső körülmények, például túlságos elkényeztetés hatása alatt ez az incestuosus tárgyválasztás rögzítődik. Az egyén fejlődésnek induló moralitása azonban teljes erővel tiltakozik az ellen és az erkölcsbe ütköző vágyakat elnyomja. Ez az elnyomás, mint esetünkben is, eleinte

teljes sikerű (Periode der gelungenen Abwehr, *Freud*), de a pubertas folyamán szervezeti elváltozások, talán belső secretiók hatása alatt újból feléledhet, úgy hogy újabb elnyomás válik szükségessé. Páciensünknel ezt a második elnyomást a masturbatio beszüntetése jelzi. De az az elnyomás egyúttal a neurosis kezdetét is jelenti, melynek részlettünetei: az első kísérletek óta fennálló sexualis impotentia és a nővérrel szemben megnyilatkozó aversio. A pater képtelen volt az aktusra, mert minden nő — öntudatlanul — a nővérről emlékeztette és ki nem állhatta a nővért, mert — anélkül, hogy tudta volna — nemcsak a rokont, hanem a nőt is látta benne mindig, ennek tudata ellen pedig az „ellenszenv“ volt a legjobb védekezési mód. Ámde az öntudatlan csak addig uralodik az ember testi és lelki egyénisége felett, míg az analysis ki nem deríti a benne rejtőző gondolatok tartalmát. Ha a gondolatokba a tudat fénye bevilágít, vége szakad az öntudatlan complexum zsarnoki hatalmának; a félretolt gondolatok megszűnnek fel-felhalmozódó affectusok le nem reagálható gyűjtőhelyei lenni és bekapcsolódnak a képzettársítás rendes láncolatába.

A censura ilyen kijátszása útján érte el az analysis esetünkben is, hogy a complexum affectiv energiája nem convertálódik többé testi tünetté (sexualis gátlássá), hanem a gondolkodási processus bomlasztó hatása alatt minden tudatos indulat közös sorsára jut: elkopik és elveszti inadaequat jelentőségét.

*

Hogy az „incestuosus rögzítődés“ nem kivételesen, hanem aránylag gyakran okoz psychosexualis impotentiát, annak bizonyosságául hivatkozom *Steiner* és *Stekel* teljesen analog eredményű analysiseire. Magamnak is van módomban esetekre hivatkozni. Egy gyógyulófélben lévő psychoneurotikus patersem (ki aggodalmas kényszerképzetek és kényszerselekedetek betege volt), mellesleg az előbb leirthez teljesen hasonló sexualis impotentiában is szenvedett. Ez a tünet teljesen megszűnt nála élte 28-ik évében és az analysis hatodik hónapjában, a mikor az elemzés az anyja személyéhez fűződő in-

fantilis incest-gondolatokat napfényre hozta. Ha megemlítem, hogy ez a patiens apja elleni ellenséges gondolatokat is táplált tudattalan képzet-complexumai között: tipikus megszemélyesítőjét láthatjuk benne az *Oedipus*-mondának, melynek általános emberi jelentőségére is Freud hívta fel a figyelmünket.

A psychikus impotentia gyökerezhetik nemcsak a legközelebbi rokonokat, hanem más egyéneket illető, a gyermekkorban elnyomott libidinosus gondolatokban is; elég ehhez, hogy az illető valamely szempontból tiszteletet parancsoló személy (mint a német mondja „Respektsperson“) lett legyen a gyermekekre nézve. Példa rá az az immár negyvenötéves beteg, a kinek úgy súlyos szívszorongásai (angina pectoris nervosa), mint sexualis gyengeségi állapotai magyarázatukat lelték már elhalt nevelőanyjára vonatkozó tiszteletlen phantasiáiban. Ebben az esetben az incestuousos rögzítődést (ha ugyan nemvérrokonok között e nevet használni szabad) az mozdította elő, hogy a nevelőanya maga sem tartotta be gyermekszerepében a szükséges korlátokat: a fiú tizéves koráig vele egy ágyban hált és ő szó nélkül tűrte annak immár határozottan erotikos színezetű gyöngédségét. Ezek azok az esetek, melyekre vonatkozólag egy ízben így kellett nyilatkoznom: „Kisértések és veszélyek gyakran környékezik az ifjúságot tulajdon nevelőjük és tanítójuk részéről. Tovább megyek: nem ritka eset, hogy idősebb rokonok leplezett sexualis ténykedésének esik a gyermek áldozatul. És itt nem csupán a tömeglakások nyomorult csemetéiről szólok, hanem azokról a kivételes körökről is, melyekről joggal véltük feltételezhetni, hogy ott a gyermekek meg vannak óva kísértésektől.“¹ A nevelőanya tragikus szereplését a beteg életében bizonyítja az a tény, hogy mikor a patiens ézelőtt néhány évvel meg akart nőszülni, a nevelőanya, ki ekkor már több volt hetvenesztendősnél, kétségbeesésében öngyilkosságot követett el, a beteg hite szerint azért, mert sok rosszat hallott a nőről, a kit a patiens el akart venni. Ez a tragédia váltotta ki a betegnél a szívtáji szorongásokat, melyek valósággal átvitt értelemben veendő „szívfájdalmak“, convertált lelki-fájdalmak. A sexualis gyenge-

¹ L. Ferenczi, *Sexualis paedagogia*; Budapesti Orvosi Ujság 1908.

ség a pubertás óta áll fenn és az analysis alatt jelentékenyen javult; minthogy azonban a beteg urológiai kezelésben is részesült, ez esetet csupán a pathogenesis szempontjából kívánom értékesíteni.

*

Steiner az ilyen tudattalan complexumoktól előidézett psychosexualis gátlás esetein kívül még két fajtáját különbözteti meg a functionalis férfi-impotentiának, az egyiknél veleszületett gyengeségben (*Minderwertigkeit*), a másiknál a pubertás után szerzett benyomások hatásában látja a ba lényegét. Ennek a felosztásnak szerintem csak praktikus és nem theoretikus a jelentősége.

A „veleszületett“ esetekből, ha alaposan utánajárunk a dolognak, sokat vagyunk kénytelenek az ál-hereditás számlájára írni. Abnormalis szülők gyermekei rendellenes lelki behatásoknak vannak kitéve környezetük részéről kora gyermekkorukban és ferde nevelésben részesülnek, ámde éppen ezek a behatások determinálhatják a későbbi neurosist és impotentiát; nélkülük talán a „terhelt“ gyermekből is normalis ember vált volna.

Freud a tuberculosissal hasonlítja össze a psychoneurosist. Gümőkórnál nagy szerepe van a dispositiónak, de a kórokozó mégis csak a Koch-féle bacillus, s ha ezt sikerülne távol tartani, a dispositióba magába bizony senkisémet halna bele. Gyerekkori behatások a neurosisoknál ugyanazt a szerepet játszik, mint *infectiosus* bajnál a bacteriumok. És ha igaz is, hogy a hol a hajlamosság igen nagy, ott a mindenütt jelenvaló, a közönséges életviszonyok mellett elkerülhetetlen behatások is elegendők lehetnek a functionalis impotentia létrehozásához, mégis csak azt kell vallani, hogy ezek a behatások és nem a dispositio determinálják a neurosis tüneteit, úgy, hogy a psychoanalytikus gyógy mód itt sem teljesen reménytelen. Más kérdés persze, hogy nyereség-e a társadalomra, ha ilyen nagyon is vulnerabilis lelkületű egyéneket fajfentartókká teszünk.

A „pubertás után szerzett“ psychosexualis impotentia nézetem szerint csak látszólag az. Ha valaki, miután egy ideig

normalis módon tudta elvégezni a copulatiós actust, valamely aggodalmat keltő ok hatása alatt (pl. infectiótól, betegségtől való félelem, túlerős sexualis izgalom folytán stb.), ezt a képességét elveszti, akkor joggal fel lehet tenni, hogy az illetőnek gyermekkori élettörténetéből igenis maradtak elnyomott sexualis képzetcomplexumai és indulatáttétel (Affectübertragung, Freud) útján ezek is érvényesítették hatásukat az abnormalis erejű és tartamu, tehát kóros reactio létrejötténél.

Gyakorlati szempontból azért érdemes e csoportot külön kiemelni, mert mint Steiner helyesen megjegyzi, az ilyen esetek megnyugtatóssal, urológiai vagy egyéb suggestiv kezeléssel avagy egész felületes analysissal (a mi nem más, mint a régi Breuer-Freud-féle katharsis, „lereagáltatás“) gyógyíthatók. Az ilyen gyógyításnak azonban nincs meg az a prophylaktikus ereje, a mi a mélyebbre ható psychoanalysisnek, úgy hogy a Muthmann, Frank, Bezzola analysisei ily szempontból kevesebb értékűeknek mondhatók. Ezeknek és a suggestiós eljárásnak azonban kétségtelen előnye, hogy úgy a betegre, mint az orvosra sokkalta kisebb terheket rónak.

Ilyen felületes analysis segítségével gyógyult meg az a fiatal betegem is, a ki miután egyszer gonorrhoeát aquirált, az infectiótól való félelem hatása alatt impotenssé vált, és egy másik, a kit a menstruációs vérzés látása tett azzá.

Egyszerű biztatással és suggestiv megnyugtatóssal visszanyerte önbizalmát és funkcióképességét egy harminczhatéves ember, a ki, noha azelőtt meglehetősen activ tudott lenni sexualis téren, épen a törvényes frigy keretében, mint köteles férji tartozást nem tudta e képességét érvényesíteni. Ez esetben azonban a functio helyreállta után is folytattam az analysist, melynek eredménye a következő tények felderítése volt. A patiens egy felnőtt ember biztatására három vagy négy éves korában egy vele egykoru leánykának sexualis organumait manustuprálta; ugyanakkor az a leánygyermek egy kis, fából való, úgynevezett szűszeggel, a milyennel a patiens apja (egy pintér) a lyukas hordókat szokta javítani, átdöfte a patiens praeputiumát. Igen nagy fájdalmai voltak, orvosi műtéttel kellett a szögecskét eltávolítani. Az ijedség depressiv hatását a megszegyenítés is fokozta. Kis pajtásai hírét vették a dolognak és „szűszeges-

nek“ csufolták őt, ki e miatt mogorva és zárkózott lett. A preputiumon levő hegből a pubertás idején túlzott következtetéseket vont le quoad potestatem coeundi, azonban a kísérletek némi häsitatio után meglehetősen sikerültek. A házasság fokozott követelményeinek gondja azonban oly kedélyi megterheltetést jelentett a patiensre nézve, mely nála, ki amúgy is egy infantilis complexum hatása alatt állott, a functio teljes gátlását vonta maga után.

Több szempontból tanulságos ez az eset. Bizonyítja, hogy, ha az előtérben álló actualis félelmi gondolat eloszlátása után a functióképesség visszatér, úgy ez még nem jelenti azt, hogy ez a félelem volt az impotentia kizárólagos oka; sőt valószínű, hogy, mint ez esetben, úgy másutt is csak egy az öntudatlanban lappangó complexum átcsusztatott affectusa teheti az actualis aggodalmat kórokozóvá. A felületes analysis, megnyugtató, csak az élet vette el a bajnak azáltal, hogy a kedély túlterheltetését addig a fokig csökkentette, a melynél már a patiens maga is megbirkózik vele. Arra is példa ez az eset, hogy az incestuosus gondolatokon kívül egyéb gyermekkori sexualis élmények is, ha erős megszügyenüléssel járnak, lehetnek okai a későbbi psychosexualis gátoltságnak.

Van az impotentiát okozó gyermekkori sexualis megszügyenülésnek egy módja, mely gyakorlati fontosságánál fogva külön megemlítést érdemel s ez az, a melyben a gyermek masturbálása miatt részesül a környezet részéről, s a melynek depressiv hatását az egyidejűleg alkalmaztatni szokott testi fenyték, halálos betegségekkel való fenyegetés még csak fokozza. De nem érheti vád sem a szülőket, sem a nevelőket ezen tapintatlan és a gyermek jövőjére nézve veszedelmes eljárásért ma, mikor azt az orvosok egy része is helyesli, sőt saját gyermekeinél is alkalmazza. Pedig Freud bebizonyította, hogy az onanismusról való leszoktatás módja egész tipikusan befolyásolja a későbbi jellemfejlődést — vagy a neurosis kifejlődését. A gyermekek lelki elszigeteltsége sexualis kérdésekben, a gyerekes szokások ellen alkalmazott túlságos szigor, elrettentés és megszügyenítés, a szülők részéről rendszeresített, sokszor annyira indokolatlan óriási respektus és vak engedelmesség: mindez úgyszólván mesterségesen tenyésztí a psychoneurotikusokat, köztük a psychikus impotentia jelöltjeit.

Az előadottak alapján a functionalis férfiimpotentiáról a következő véleményem alakult ki:

1. A psychosexualis impotentia egy psychoneurosis részlettünete és mint ilyen megfelel a *Freud*-féle tantételnek, vagyis lényegében nem más, mint a korai gyermekkorban átélt, majd elnyomott és öntudatlanná lett sexualis események emlékének, a megismétlésükre irányuló tudattalan váagnak és az ezáltal kiváltott lelki conflictusnak symbolikus megnyilatkozása.

2. Sexualis impotentiánál ezen emlékek és vágyak oly személyekhez vagy oly sexualis kielégülési módok gondolatához fűződnek, melyek a felnőtt kulturember tudatos gondolkodásával összeférhetetlenek. A sexualis gátlás tehát tilalom az öntudatlanból, mely eredetileg csak egy bizonyos sexualis kielégülési mód ellen irányult, de, hogy az emlék vagy vágy associativ visszatérése még biztosabban meg legyen akadályozva, a sexualis actusra általában kiterjesztett.

3. A kora gyermekkori sexualis események, melyek a későbbi gátlást determinálják, lehetnek komoly psychotraumák; nervositásra való nagyobb hajlandóság eseteiben azonban látszólag ártalmatlan és életviszonyaink közt elkerülhetetlen behatások ugyanezen következményhez vezethetnek.

4. Kiváló jelentősége van a psychosexualis gátoltság kórokai között az incestuosus rögzítődésnek és a gyermekkori sexualis megszágyentülésnek.

5. Az elnyomott complexum gátló hatása mindjárt az első cohabitatióknál jelentkezhet és állandósulhat. Enyhébb esetekben csak később, valamely különös izgalommal, vagy aggodalommal járó actus alkalmával érvényesül a gátlás. A kellő mélységig folytatott elemzés ilyen esetekben is kimutatja, hogy az actualis depressiv ok mellett, illetőleg mögötte, ép úgy mint a súlyos esetekben, elnyomott gyermekkori sexualis emlékek és azokhoz fűződő öntudatlan phantasiák lap-pangnak.

6. A psychosexualis impotentia eseteinek teljes megértése csupán a *Freud*-féle psychoanalysis útján lehetséges. Súlyosabb esetekben psychoanalysis nélkül nehéz gyogyeredményeket elérni, könnyebb esetekben a suggestiv és megnyugtató eljárások is célhez vezetnek.

7. A functionalis impotentiát okozó psychoneurosis rendszerint valamely actualneurosis (neurasthenia, anxietas) jelenségei is complicálják.

Természetes, hogy mindezen megfigyelések és magyarázatok kizárólag a psychogen természetű impotentia-esetekre érvényesek, nem pedig a physiologikus természetű vagy szervi betegség okozta működésképtelenség eseteire; organikus és functionalis kórállapotok egybeszövődése azonban itt is gyakori jelenség.

IV.

A psychoneurosisokról.¹

Azt a megtisztelő feladatot, a melylyel az Orvosi Kör vezetősége megbizni kegyeskedett, mikor a neurologia egy fejezetének referáló előadására szólított fel, a neurosisokra vonatkozólag kétféle módon próbálhatnám megoldani.

Az egyik az volna, hogy sorra venném az összes functionális neurosisokat és elmondanám, hogy minden egyes betegségfajta körül miféle ujdonságok merültek fel az utóbbi években. Alaposabb megfontolás után lemondtam erről a tervről, mert ha végiggondolok mindazoknak a betegségformáknak csak a nevein, a melyek ma „functionális neurosis” gyűjtőnév alá foglaltatnak, olyan kaleidoskopszerű kép és a görögös-latinos, de többnyire barbár szóképzéseknek olyan tömege tárul elém, a melyet, ha itt önökkel közölnék, talán csak még fokoznám azt a zürzavart, a mely a neurosisok körül ez idő szerint is uralkodik.

Így jutott azután eszembe, hogy megpróbálom a másik módszert, a mely a helyett, hogy apró részletekben nézné, megkísérli egységesen áttekinteni a dolgokat, úgy, a hogy azok az egyéni tapasztalaton átszűrődtek.

A XVIII. század egyik legszellemesebb német írója *Georg Christian Lichtenberg* vetette fel egyszer azt a paradox kérdést: miért nem jut eszébe a tudósoknak, hogy felfedezésekhez nemcsak nagyító, hanem kicsinyítő üveg segítségével is lehetne jutni. Ennek a mondásnak az az értelme, hogy az örökös buvárkodó kutatást, a mely teljesen a részletekbe ássa be

¹ A Budapesti Orvosi Kör 1909 évi előadáscycylusából.

magát és az *egész* feletti áttekintésről megfeledkezik, nem árt időnként abbahagyni és az eddig nyert eredményeket bizonyos távlatból egységesen áttekinteni. Körülbelül ugyanazt jelenti ez, a mit *Herbert Spencer* minden természetes fejlődés egyik phasisának tekint, tudniillik, hogy a differentálódást időnként összefoglaló, integráló tevékenységnek kell felváltania.

Ha már most az összes neurosisokat egy ilyen kicsinyítő szemüvegen át szemlélem, azoknak sokfélesége egy kétfélességgé reducálódik egész természetszerűleg, a melyet már tovább integrálni nem sikerül.

A neurosisok egy része, ha a lelki életet nem is hagyja érintetlenül (a minthogy semmiféle testi betegség nincs lelki kihatás nélkül), de mégis főképen somatikus téren játszódik le. A neurosisok egy másik nagy csoportja viszont (ha nincs is testi jelenségek nélkül) lényegének magyarázatát kizárólag a lelki történetben találja meg.

Őnök csodálkozni fognak azon, hogy ma, a monismus korszakában, a betegségek ilyen dualistikus alapon való beosztása lehetséges. Sietek is megjegyezni, hogy *elméletileg* magam is annak a philosophiai felfogásnak vagyok hive, a melyet *agnostikus monismusnak* neveznek, s a mely, mint a neve mutatja, hisz az összes létező jelenségek egységes alapján, ha mindjárt szerényen hozzá is teszi, hogy ennek az alapnak a természetéről nem tudunk és nem tudhatunk semmit. De a monistikus felfogás nézetem szerint egyelőre csak bölcsészeti hitvallás, vagy mondjuk ideál, a mely felé törekedni kell, a mely azonban oly messze áll tudásunk mai határától, hogy *praktikus hasznot* annak alkalmazásától ez idő szerint nem remélhetünk. Mert hiába szépítjük a dolgot, ma még úgy áll a dolog, hogy a természet jelenségeinek egy részét csakis physikai, a jelenségek egy másik sorozatát pedig csak pszichológiai alapon elemezhetjük.

A lelki és testi történet párhuzamossága praesumálja ugyan, hogy az organikus élet mindeni megnyilatkozásának, tehát még a csontokat, izmokat, kötőszövetet alkotó sejtek életműködésének is, megvan a maga lélektana. De ki állíthatná, hogy a physiologiai lélektannak ez a fejezete ma több, mint tetszetős hypothesis?

Ep ilyen őszinteség nélkül való praesumptio azonban, ha, a mint az manapság olyan divatos, a lelki történést anatómiai és physiologiai fogalmakkal próbálják meghatározni, mert a valóság az, hogy a lelki élet physiologiai oldaláról még nem tudunk semmit. A mit tudunk, az kizárólag az érzékszervek központi localisatiójára és a mozgások coordinatus centrumainak ismeretére szorítkozik. *Flechsig* megpróbálta ugyan egy modern phrenologia megalkotását főleg az embryonalis agyfejlődés chronológiája segítségével, de az ő egész complicált systemája, a tőle feltételezett három-négy tuczat psychikus központ és az azokhoz huzódó projectió és associatiós rostok szövevénye annyira magán viseli az erőszakoltság és mesterkélttség jellegét, hogy azzal e helyütt nem kell bővebben foglalkoznunk.

Teljesen meddők maradtak azok a kutatások is, a melyek az egyes elmebajokat kísérő agyanatómiai elváltozásokra irányultak oly czélból, hogy a talált elváltozások és az egyén életében tapasztalt lelki tünetek között a kapcsolatot megtalálják s ez alapon következtetést vonhassanak az egyes agyrészletek physiologiai jelentőségére. Sem a mániánál és a melancholiánál, sem a paranoiánál, hysteriánál, kényszerneurosisnál nem találtak elváltozásokat az agy vizsgálatánál; más bajoknál (paralysis, alcoholismus, dem. senilis) találnak ugyan elváltozásokat, de nem tudják részleteiben megmutatni az összefüggést az agy-laesio és a lélek-kórtani lelet között, úgy hogy bátran mondhatjuk, hogy ez idő szerint a psychosisok és a psychoneurosisok boncztnai lényegéről ép oly keveset tudunk, mint a lélek működésének anyagi correlatumáról általában.

Ámde tudósaink, ha talán bele is nyugszanak abba, hogy a gondolkodó anyag működésének mechanismusát még nem ismerhetik, abba úgy látszik, nem tudnak beletörődni, hogy ezen nemtudásukat a gondolkodó anyag *pathológiáját* illetőleg is bevallják. Pedig amilyen kevés őszinteség volna abban, ha érzés, gondolkodás, akarás helyett az agysejtek moleculáinak mozgásáról beszélnének, ép oly alap nélküli dolog, ha ma az úgynevezett functionalis psychosisok és psychoneurosisok leírásánál boncztnai, élettani, physikai és chemiai kifejezésekkel dobálódzunk. Úgy látszik, tudósaink

azon állásponton vannak, hogy a *docta ignorantia* tűrhetőbb az *indocta ignorantia*nál, vagyis, hogy a tudatlanság naiv beismertésénél kevésbé szégyenletes az olyan nem-tudás, a mely tudományos szavakba van öltöztetve.

De tegyük fel, hogy a biológia és technika tejlődésének folyamán odáig jutnánk valamikor, hogy az ember a saját érzeteivel párhuzamos agysejtműködést közvetlenül önmagán észlelhethné, még ez sem tudná „befelé-tekintő“ introspectiós lélektant feleslegessé tenni.

Az észlelés végső elemzésben csak anyagrészek, molekulák, atomok, electronok mozgásainak törvényeit állapíthatja meg; azonban electronok, atomok, tömecsek mozgásai sohasem fogják érzékeltethetni azt, a mi bennük egy hang, egy színárnyalat észrehevésakor végbemegy. Nem fogjuk akkor sem megérthetni, pusztán a mechanizmus alapján, mit érez valaki, mikor lelkében szenvedélyek dúlnak és milyen változások mennek végbe az ember lelkében valamely lelki betegség folyamán.

A psyche életének, egészséges és beteg életének, teljes megértéséhez sohasem lesz nélkülözhető az önmagunkban végbemenő érzésváltozatok közvetlen belső észlelése, sőt ezen *introspectiv* psychologia tudományának több kilátása van az állandóságra, mint a mechanistikának. Néhány váratlan felfedezés az utóbbi évtizedekben a physikát alapjában felforgatta, míg az ismeretlen szilárdan áll azon az alapon, melyre azt *Descartes*, *Hume*, *Kant* és *Schopenhauer* felépítették.

Nem kimélhettem meg önöket ettől a bölcseleti excursiótól, noha eszemben van a fennebb idézett *Lichtenberg* egy másik megjegyzése, a ki arra a kérdésre: jó-e egyáltalán philosophálni, azzal a másik kérdéssel válaszolt, hogy ép úgy kérdezhetné valaki: jó dolog-e a borotválkozás. Mert szerinte úgy a philosophia, mint a borotva csak annak a kezébe való, a ki nem vágja meg magát vele. Hogy ennek a veszélynek ki ne tegyem magamat, csak annak az ismételt megállapítására szorítkozom, hogy a neurosisok dualistikus beosztása tudásunk mai állása mellett egyedül jogosult.

Az organikus neurosisok, vagy mint egy alkalommal elneveztem: *physioneurosisok* közé sorozhatjuk a choreát, myxoedémát, a Basedow-kórt, a tulajdonképeni neurastheniát,

a Freud értelmében vett szorongási neurosist stb.¹ Mindezeknél a betegség lényege az idegrendszer anyagcseréjének elváltozásában már is megtalálható vagy alaposan sejthető. Ezekkel azonban a mai előadás keretében nem foglalkozhatom és figyelmüket most kizárólag a neurosisok másik nagy csoportjára, a *psychoneurosisokra* kívánom irányítani, vagyis azon idegbetegségek csoportjára, melyeknek kóroka, kórtani lényege és tüneteinek túlnyomó része lelki, psychikus természetű.

A psychoneurosisok közül főleg két lelki betegségnek van gyakorlati jelentősége. Az egyik a *hysteria*, a másik a *kényszerneurosis*, a kényszerszorgodatok és kényszercselekedetek betegsége.

Előre megjegyzem már itt, hogy a psychoneurosisok minden éles határvonal nélkül mennek át egyrészt a normalisnak vett lelki élet jelenségei, másrészt a szoros értelemben vett psychosisok felé, úgy, hogy tulajdonképpen csak euphemismus részünkről, ha psychosisok és psychoneurosisok között különbséget teszünk. A kényszerszorgodatokra vonatkozólag ezen véleményemnek már évekkel ezelőtt kifejezést adtam ugyanezen teremben; a halmozódó tapasztalat azonban meggyőzött arról, hogy ez az összes lelki neurosisokat illetőleg érvényes. Mert lehet különbség psychosisok és psychoneurosisok között az állapot jó- vagy rosszindulatú, a gyógyulási kilátások kedvező vagy kedvezőtlen volta tekintetében, szóval praktikus szempontokból nézve. Lényegben azonban nincs különbség a „normalis“ ember szenvedélykitörései, a hysteriás indulatrohamai és az elmebeteg dühöngése között.

A psychosisok és psychoneurosisok ilyen lélektani magyarázata ősrégi dolog; ámde a materialistikus és mechanistikus világnézet uralma alatt még a psychologus is mindenáron utánozni akarta az exact természettudományokban oly nagy sikerrel alkalmazott kísérleti és megfigyelési eljárásokat, gondosan kerülve még a látszatát is annak, hogy a „laikus“ psychologusokkal, a kik a lélek megnyilvánulásait naivan figyelték meg magukon és másokon, összetéveszték. Így történt azután, hogy az orvosok és természetvizsgálók teljesen lemondtak a lélektani tudománynak ezen legdúsabban buzgó forrásáról és

A gunuín epilepsia hovátartozása még kétséges.

annak érdekfeszítő anyagát vita nélkül átengedték a szép-irodalmi íróknak. Mintha a tudománynak a viláágért sem szabadna egyuttal érdekesnek is lennie, gondosan kerülte a tudományos psychologia a mindennapi élet kis és nagy problémáival való foglalkozást. Óriási szorgalommal a tudományos tények rendkívüli nagy és értékes halmazát hordták össze, főleg az érzékek lélektanára és a lelki működés elemi megnyilvánulásainak időviszonyaira vonatkozólag. De a tudományos anyaghalmazból hiányzott az irányító gondolat és a lélektani materia egyre gyűlt, a nélkül, hogy *Fechner* és *Wundt* óta valami alapjában új, vezérlő eszme kialakult volna belőle. Nézetem szerint épen azért jelent fordulópontot a psychológiában *Freud* tudományos működése, mert neki sikerült ismét megtalálni az összekötő fonalat a tudomány és az élet psychológiája között és életet önteni a lélektannak eddig úgyszólván hasznavétlenül heverő kincseibe.

Freud tanainak genesiséről és arról a módszerről, a psychoanalysisről, a melynek ő eredményeit köszönheti, már volt alkalmam t. kártársaim előtt beszámolni. Ezuttal csak a psychoneurosisokra vonatkozó eredmények tudományos consequentiát óhajtom ismertetni.

Az új psychologia általánosságban szólva az „Unlust-prinzip“-en alapul, a melyet magyarul úgy írhatok körül, hogy ezen elv szerint a lelki történésnek legfőbb irányítója az az egoistikus törekvés, hogy a kellemetlen érzéseket kerülni igyekszünk és az a vágy, hogy a lehető legkisebb megérőltetéssel a lehető legtöbb kielégüléshez jussunk.

Ámde az a tény, hogy az ember nem egyedül él a világon, hanem komplikált kulturális szövevényben kell életét végigélnie, már a kora gyermekkorban arra kényszeríti őt, hogy lemondjon természetes vágykielégüléseinek egy nagy részéről. Sőt a kultura valósággal megköveteli, hogy szépnek, jónak, ambíciója tárgyának tekintse az önfeláldozást a közérdek kedvéért.

A legtöbb áldozatot a sexualis vágyak terén kell meghoznia a mai társadalomban élő embernek. Ezen vágyak elfojtására a nevelés összes tényezői együttműködnek és a végeredmény tényleg az, hogy az emberek túlnyomó része nagyobb károsodás nélkül alkalmazkodik ebben is a társadalmi rendhez.

A lelki elemzés módszerének segítségével kiderült, hogy ezen alkalmazkodás egy sajátos lelki mechanizmus útján történik, melynek lényege abban áll, hogy az ember a teljesíthetetlen vágyakat, az azokhoz fűződő emlékeket és gondolatokat az öntudatlanba süllyeszti. Köznnyelven szólva: ezen vágyakat és mindent, a mi azokhoz fűződik, „elfelejti“. Ez az elfelejtés azonban nem jelenti e tendenciák és képzetcsoporthok teljes megsemmisülését; az elnyomott complexumok ott élnek a tudat küszöbe alatt és megfelelő eljárással később is tudatossá tehetők. Az úgynevezett normalis ember azonban ezen vágyak és emlékek reproductiója ellen sikeresen védekezik az által, hogy erkölcsi védőgátakat épít a complexumok köré és a szeméremérzet, szégyenérzet, az undor érzete mindvégig akadályozzák őt annak a belátásában, hogy még mindig van valami benne, a mi azokat a szégyenlett, megvetett és undorító dolgokat kívánja.

Igy van ez az egészséges embernél. A ki azonban akár erősebb hajlamosságánál, akár az ilyen elnyomott complexumok túlerős voltánál fogva lelkileg megbetegszik, annál épen az a mechanizmus mondja fel a szolgálatot és vezet betegségi tünetek termeléséhez.

Sokszor hallottam azt az ellenvetést, hogy miért kell az újabb pszichológia tanítása szerint épen a *sexualis* elnyomásnak oly nagy, szinte kizárólagos szerepet játszania a psycho-neurosisok aetiológiájában. Pedig erre a felelet nagyon egyszerű.

Már Goethe megmondta, hogy „éhség és szerelem kormányozzák a világot“, a mit a biológusok úgy fejeznek ki, hogy az önfentartásra és a fajfentartásra való törekvés minden élő lény leghatalmasabb ösztönei. Ha már most elképzelnök, hogy a táplálékfelvétel volna olyan megvetett, olyan szégyenletes dolog, hogy azt csak tenni, de arról beszélni nem szabadna; ha az étkezés módja és tárgyai volnának olyan szigorú rituáléhoz kötve, mint a sexualis kielégítései: akkor talán az önfentartási törekvésnek elnyomása játszana a psycho-neurosisok aetiológiájában a főszerepet.

Lehetséges, hogy a sexualitás ilyen praevaleálása a lelki bántalmak okozásánál inkább társadalmi berendezéseinken, mint ezen kór-ok fajlagosságán mulik.

Mindezek teljesen új vagy újra felfedezett tények, melyek egy új methodus segítségével derültek ki s sok tekintetben ellentétben állnak mindazzal, a mit eddig főleg anatómiai s physiologiai alapon kutatva, a neurologia feltételezett. De már *Claude Bernard* megmondta, hogy ha új tények régi teoriákkal állnak ellentétben, akkor a tényeket kell elfogadni és a teoriákat elejteni. És ha tudatában vagyok is annak, hogy az új, *sexualis theoria*, mely így a régiek helyébe lép, szintén nem a legutolsó szó (ily utolsó szót a tudomány egyáltalában nem ismer), meggyőződésem, hogy ez idő szerint nincs elmélet, a mely a tényeket jobban megmagyarázná, azok összefüggését érthetőbbé tenné, mint a psychoneurosisoknak *Freud* szerinti psychologiai elmélete.

Ha ezek után megpróbáljuk a psychoneurosisokat az új psychologia ezen alapján osztályozni, kitűnik, hogy erre kitűnő alapot szolgáltat az a mód, a mint az individuum a tökéletlenül elnyomott indulattelt képzetcsoporthal, az úgynevezett „complexumokkal“ szemben viselkedik.

A *kényszerneurosisban* szenvedő ember a rá nézve kellemetlenné vált complexumtól úgy szabadítja meg tudatát, hogy a complexum affectiv erejét áttolja más, ártalmatlan gondolatokra, a melyeket végiggondolnia kevésbé kellemetlen s a melyek azután minden értelem nélkül folytonosan előtérbe tolulnak.

A *hysteriás* már tovább megy; ő egyáltalán nem is tűri meg többé az affectust a gondolatok körében és kidobja azt a testiségbe. Az ezen bajban szenvedő beteg az elviselhetetlen vágyakat és az ezekkel való küzdelmet testi symbolumokkal, a mozgási és érzési sphaera elváltoztatásával jelképezi. A hysterikus érzéketlenségek, fájdalmak, hűdések tehát gondolatok symbolumai, melyeket az „Unlustprinzip“ nem enged a tudathoz jutni, hanem álutakra terel. Sok kitűnő megfigyelő hasonlította a hysteriást egy rosszul nevelt gyermekhez és kevés ilyen találó jellemzését nyújtotta a régi neurologia a hysteriának, mert valóban a mindnyájunkban élő és elnyomott gyermek az, a mi a hysteriás egyén szeszélyes megnyilvánulásai mögött rejtőzik.

De a hysteriánál, kényszerneurosisnál tapasztalt elintézési módok nem meritik ki az összes lehetőségeket; van még más

módja is a kellemetlen képzetcomplexumoktól való szabadulásnak. Az egyiket *paranoiánál* észleljük és ez abban áll, hogy az egyén a rá nézve türhetetlenné vált képzeteket egyszerűen az énből kiküszöböli.

Tudjuk az ismerettanból, hogy az én és a külvilág az érzékbenyomások és érzelmek voltaképpen egy egységes világot alkotnak bennünk és úgyszólván csak a gyakorlati tapasztalás alapján, mintegy czélszerűségből választja külön az ember fejlődése folyamán az ént alkotó képzetcomplexumot, a mely akaratának alá van vetve, a külvilágot alkotó képzetcomplexumoktól, a melyek akaratának nem engedelmeskednek. De a határvonal az én-képzetek és a külvilág-képzetek között eltolható és valamint a normalitás keretein belül is előfordul és észlelhető az a tendentia, hogy más egyénekre és külső okokra toljuk azt, a mit magunkban elviselnünk kellemetlen, úgy a paranoiás is úgy segít magán, hogy az elviselhetetlen complexumokat az énből kitolja, az érzelmekből érzeteket, az én egy részéből külvilágot alkot. A helyett, hogy bevallaná magának, hogy ő szeret, gyűlöl, féltékeny, a mely érzelmek, többnyire moralis okokból, tudatával összeférhetetlenek: ezeket a szerelmi vagy gyűlölségi gondolatokat elferdített formában láthatatlan alakok hangja suttogja az ő fülébe, vagy phantastikus látományok mutogatják előtte symbolikusan, avagy embertársainak arczvonásaiból, taglejtéséből olvassa ki azokat. A paranoiánál észlelt ezen védekezési módot *projectionnak* nevezzük, mert tényleg nem más az, mint az érzelmeknek az énből a külvilágba való vetítése.

A védekezésnek negyedik formájával a *dementia praecox* lélektanában találkozunk. *Jung* és *Abraham* bebizonyították, hogy az ezen bántalmakban szenvedők egyáltalán nem butulnak el olyan értelemben, hogy képtelenek volnának logikus gondolatok füzésére, hanem csak *érdeklődésüket* vonták el oly tökéletesen az egész külvilágtól, hogy az reájuk nézve úgyszólván megszűnt létezni. Ha az érdeklődés néha fel-felvillan, kiderül, hogy a logikai mechanizmus náluk kárt nem szenvedett. Az intellectualitás olyan gyors és tökéletes remissiói és intermissiói, a milyeneket *dementia praecox*nál észlelünk, organikus elbutulásnál nem is képzelhetők.

A dementia praecox az egész érdeklődést és affectiv energiát, melyet a külvilágtól elvont, visszaviszi az évre; innen a gyermekes nagyzási gondolatok, az infantilis szokások, a minden culturalis tekintet nélküli autoerotikus kielégülésmódok újra feléledése, a külvilág többé-kevésbé teljes semmibevevése, elhanyagolása.

A kellemetlen képzetek elől való menekülésnek mind a négy módját megtaláljuk a normalis lelki működések határain belül is. A kit nagy bánat ér, a ki szerelmét vagy haragját elfojtani kénytelen, az az ő érzéseit, mint a hysteriás, egész viselkedésében symbolizálja vagy átviszi minden tárgy, minden személy képzetére, a mely az affectus tulajdonképeni tárgyával eszmei kapcsolatban áll, és ebben nincs több ratio, mint a kényszerképzetes érzelem-átvitelben. A ki nem mer a saját bevallhatatlan érzéseinek, cselekvési motivumainak a szemébe nézni, szívesen keresi a hibát embertársaiban: már pedig mi más ez, mint paranoiás projectio? S ha valaki az egész világban embertársaiban megcsalódott: nem lesz-e önző, magába zárkózott ember, a ki részvéttlenül szemléli a többiek sürgését-forgását és kinek egész érdeklődését a saját jóléte, testi és lelki kielégülései kötik le?

Mindezekben úgyszólván csak vázolni óhajtottam azt a pszichológiai irányt, mely a normalis lelki életet, a psycho-neurosisokat és functionalis psychosisokat ugyanazon lelki alap-törvényekre vezeti vissza.

Brücke a betegséget így definiálta: Krankheit ist Leben unter veränderten Bedingungen. A betegség is élet, csak a feltételei mások, mint az egészséges életéi. A lelki betegségekre ezt úgy alkalmazhatjuk, hogy a működési psychosis és psychoneurosis nem különböznek lényegben a normalis lelki élettől és valamint a normalis lelki történések okait ez idő szerint csak a lelkiekben lehet keresnünk, úgy a functionalis lelki betegségek összes symptomáit is csak a lelki életben végbemenő elváltozásokra vezethetjük vissza.

Az életet naívu, de éles szemmel vizsgáló íróembereket semmi agy-anatomia nem tudta elterelni attól a felfogástól, hogy lelki izgalmak egymagukban is okozhatnak lelki betegségeket. Mi orvosok még javában csépeztük az agysejtek tömegcsomóságairól szóló hypothesis üres szalmáját, mikor *Ibsen* a „*Frau vom*

Meere“ című drámájában már csaknem kifogástalan psychoanalysissal derítette fel hősnője kényszerképzetének oka gyanánt azt a lelki conflictust, a melynek a tengerhez való értelmetlen ragaszkodás csak symboluma volt. *Arany János* Ágnes asszonya, a ki a pataokban fehér lepedőjét mossza: dementia praecoxban szenved, kinek stereotypiája a ballada tragikumában teljes magyarázatát találja és ez a conflictus rendkívülien hasonlít azokhoz a szerelmi drámákhoz, a melyekkel a zürichi klinikán analysált elmebetegek stereotyp cselekményei megmagyarázhatókká váltak. *Lady Macbeth* mosogatási kényszere is sokkal valószínűbbé vált előttünk, a mióta meggyőződünk róla, hogy ugyanezen kényszercselekedettel jelképezik a ma élő neurotikusok is azokat az erkölcsi foltokat, amelyeket sem a világnak, sem maguknak bevallani nem tudnak.

Ne becsljük le az íróemberek tevékenységét. Ők a jövő látnokai, a kiknek a szemét nem tette rövidlátóvá a sok tudományos részletkutatás, a melyekről bizony találóan mondta a ma már sokszor emlegetett *Lichtenberg*: Die Leute vom Fach wissen oft das Beste nicht. Valóban, a szakma munkását a sok tudás korlátozhatja az elfogulatlan megfigyelésben.

Nevettünk a regényíró naivitásán, a ki, ha megszorult a megoldás eszközeiben, egyszerűen elmebeteggé tette hősét; és most szégyenkezve kell bevallanunk, hogy nem fenhéjázó tudakosságunknak, hanem a naiv íróknak volt igazuk és ők irták le az igazi életet, jóval a tudományos psychologia előtt, mikor megírták, hogy az ember, ha nem talál kivezető utat lelke conflictusaiból: a neurosisba vagy a psychosisba tud menekülni.

Eddig a functionalis lelki betegségek aetiológiájának kérdését elintézettnek véltük az öröklési terheltség felvételével. Pedig, valamint túlságos korai és terméketlen dolog volt előhozakodni az agy physikájával és chemiájával, úgy az öröklési terheltség szerepét is nagyon siettünk általánosítani, mielőtt a *születés utáni* lelki behatások lehetőségeit kimerítettük volna. Számptalan adat bizonyítja, hogy a terheltségnek, hajlamosságnak igenis van szerepe a lelki bántalmak létrejötténél. De ennek a hajlamosságnak a természetéről nem tudunk semmit. Ellenben egyre valószínűbbé válik, hogy senki sem teljesen immunis a kedély túlerős vagy tartós teher-

próbaival szemben s hogy a hajlamosságnak csak annyiban van jelentősége, hogy a már születésénél fogva erősen „terhelt” embernél kisebb, a robustusabbnál nagyobb rázkódások vagy súlyosabb megterheltetések okoznak kárt, noha nem lehet kizárni azt a lehetőséget sem, hogy az öröklési hajlamnak a neurosis kvalitására is van kihatása.

Ámde, valamint az „öröklött” tuberculosistról alaposabb utánajárás után sokszor kiderül, hogy nem annyira a szervezetnek valamely magávalhozott gyengeségéről, mint inkább a gümőkóros környezetben elszenvedett gyermekkori infectióról volt szó: úgy a neurotikus szülők gyermekeinél is igen nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk azoknak az abnormis lelki behatásoknak, a melyeknek ők legzsengőbb koruktól kezdve exponálva voltak.

Minden fiu- és leánygyermeknek legfőbb vágya, hogy apa vagy anya legyen; ez a gondolat foglalkoztatja őket még játékaik közben is. A fiú apjának hivatására és patriarchalis jogaira vágyik, a leány bábujával vagy kis testvéreivel játszva, utánozza az anyai functiókat. Viszont a nemek kölcsönös vonzódása folytán apa és leány, anya és fiú között fejlődnek ki a szeretet erősebb kötelékei és nem csodálkozhatunk azon, hogy a gyermekek a szülőknek nemcsak igazi vagy vélt kiválóságait, hanem félszégeiket és neurotikus tüneteiket is magukévá teszik és esetleg egész életükön át conserválják. Csak mint magyarázat nélküli tényt említem fel itt azt a *Freudtől* észlelt, de tapasztalataim által is megerősített érdekes körülményt is, hogy súlyos syphilisben, paralysisben vagy tabesben szenvedett szülőknek utódai közt nagyon gyakoriak a súlyos neurosisok.

Hogy a psychoneurosis a két nem közül a női nemet sújtja sokkal erősebben, érthetővé válik, ha a két nem sexualitására nehezedő kulturális nyomás különbségére gondolunk. A férfiaknak, már kora fiatalságuktól kezdve, sok minden szabad, a mi a nőre nézve nemcsak tényleges, hanem gondolati lehetetlenség is. A házassági berendezésnek is két erkölcstana van, — egyik a férjek, másik a feleségek számára íródott; — mondanom sem kell, hogy a társadalom az erkölcsi tilalmakat a nőnél sokkal súlyosabb büntetésekkel sanctionálja. A női sexualitás periodikus hullámvázai, a pubertas, gravidi-

tas, szülés és climacterium organikus forradalmi, főleg a fokozott elnyomás hatása alatt, hasonlíthatatlanul megnövelik a nő affectiv megterheltetését a férfiakéhoz képest. Mindez együttvéve a psychoneurosisok számát igen megszorítja náluk.

A neurosisok qualitását illetőleg kétségtelen, hogy a hysteriások közt túlnyomóan sok a nő, míg a férfiak aránylag gyakrabban menekülnek a tépelődési vagy kényszerneurosisba. A paranoiára és dementia praecoxra vonatkozólag a nemek megoszlásáról nincsenek megbízható adataim; a benyomásom ezekről az, hogy a paranoiások közt aránylag sok a férfi, míg a dementia praecox a női nemből szed több áldozatot.

Midőn az előadottakban általános áttekintését adtam az új, tisztán pszichológiai felfogásnak a lelki neurosisok és a működési psychosisok felől, tudományos értelemben véve be is fejeztem volna feladatomat. De az orvostól a világ többet kíván, mint a symptomák jelentőségének, azok keletkezési módjának megértését. Az orvostól a megfigyelt jelenségek gyógyítását is elvárja.

Ez nem oly magától értetődő dolog, mint első pillanatra látszik „Miért nem követelik — kérdi *Dietl* — a csillagvizsgálótól, hogy a napot éjjellé, a meteorológustól, hogy a tél hidegét nyári hővé, a vegyészről, hogy a vizet borrrá varázsolja“, és mi jögon várják el csak éppen az orvostól, hogy tudjon beavatkozni egy szövvényes életfolyamat alapján ismeretlen oki láncolatába és a legkomplikáltabb természeti lénynek, az embernek, betegségi állapotát egészséggé változtassa?

Szerencse, hogy e fölött csak akkor kezdtek el tudományosan töprengeni, mikor az orvosi gyógyító mesterség már évezredek át működött és sok nagy sikert is ért el. „Az orvoslás a legrégibb mesterség és a legfiatalabb tudomány“ (Nussbaum). Ha ennek a megfordítottja volna igaz, ha a gyógyító kísérleteket nem durva empiriára, hanem logikus inductióra alapítottuk volna: még ma sem volnánk oly merészek, hogy a gyógyítás nehéz feladatára vállalkozni mernénk. A psychoneurosisok gyógyításánál is megelőzte a cselekvés a gondolkodást. A ma elmondottakból kitűnik, hogy még csak a kezdetén vagyunk annak az útnak, a melyen a neurosisok lényegéről határozottabb fogalmat remélünk nyerhetni és mégis

egész könyvtárt tölt már meg az a tudomány, mely ezen még alig ismert bántalmak gyógyításával foglalkozik. Ugy látszik, a gyógyításban is segíti a szerencse a bátrakat, mert tagadhatatlan, hogy a psychoneurosisok terapiája elég szép sikereket mutathatott fel eddig is.

Biegansky könyve az „orvostan logikájáról“ a terapiára nézve irányadó elv gyanánt azt a nem egészen új, de kétségkívül igaz elvet állítja fel, hogy helyesen akkor gyógyítunk, ha a kártékony tüneteket üldözzük, a hasznosakat ellenben előmozdítjuk. Ennél többet nem tehetünk, mert a szervezet életműködési folyamatai felett nem rendelkezünk souverainül.

Ez a felfogás a kórtani teleologia: a célszerűség tan alapján áll, a mely szerint a tüneteknek csak egy része nevezhető kártékornynak, a symptomák egy másik sorozata ellenben a természet automatikus reparáló, compensáló tevékenységét jelzi. Illogikus dolog volna tehát, ha vakon nekitámadnánk minden jelenségnek, a mi a betegen észlelhető és nem igyekeznénk a természet gyógyító törekvéseit, a mennyire tudjuk, előmozdítani.

Eleve is valószínűnek látszik, hogy az eddigi tisztán empirikus neurosistherapia azokban az esetekben ért el eredményt, a melyekben — ha nem is egészen tudatosan — utánoznia sikerült a természet automatikus gyógyító tendenciáit. Mert a psychoneurosisoknál is megvan a tünetek teleologiai jelentősége: a beteg egy cél felé, a lelki ingermentesség, a nyugalom állapota felé törekszik, mikor a kellemetlen képzeteket eltolja, testi tünetté convertálja, a külvilágba projiciálja vagy teljesen magába vonul előlük.

Paranoiánál és dementia praecoxnál az inger előli menekvés oly tökéletesen sikerült, hogy e két bántalom mai tapasztalataink szerint a therapia számára teljesen hozzáférhetetlen. A tébolyodottnak bizalmatlansága, a dementia részvétlensége lehetlenné tesz minden lelki befolyásolást, ezért kell e két állapotot a súlyosabb prognosisu psychoneurosisok: a functionális psychosisok közé sorozni és velük szemben a tétlen megfigyelő, legfeljebb a kutató álláspontjára helyezkedni.

A hysteriánál és a kényszerneurosisnál azonban elég szép, bár többnyire nem tartós eredményeket mutatott fel a therapia ezelőtt is.

Sok beteg meggyógyult, ha a környezetéből eltávolították és egész idegen milieube állították be. De csakhamar recidivált a baja, ha a régi környezetbe visszakerült.

Sok betegnél sikerült többé-kevésbbé tartós eredményhez jutni a táplálkozási, erőbeli viszonyok megfelelő javításával. De ezeknél is jogos az a félelem, hogy ha az organikus ellenállóképesség később bármely okból megint alászáll: a csirájában el nem fojtott lelki kórság ismét elő fog törni.

A *testi erősítés és a milieuváltoztatás* tehát inkább a pillanatnyi siker, mint a tartós gyógyítás eszközei. Különben is csak azóta értjük voltaképen a környezetváltoztatás révén elérhető eredményeket, a mióta a psychoanalysis segítségével megállapíthattuk, hogy a neurotikus egyének incompatibilis képzetek jórészt a legközelebbi hozzátartozók személyéhez fűződnek és az orvos csak a beteg ösztönszerű komplexkerülését utánozza, mikor eltávolítja őt olyan milieuből, melyben a pathogen képzetcsoporthoz nyugalomhoz nem juthatnak.

A psychotherapia eszközei közt a legrosszabb és leghatástalanabb az ú. n. *bátorító vagy magyarázó eljárás*. Hiába mondjuk a betegnek, hogy az ő baja „nem organikus“, hogy ő nem beteg, csak úgy érzi, mintha az volna; hiába magyarázzuk, hogy csak akarnia kell: ezzel csak még jobban kétségbeejtjük a patientst, a ki ezután attól is fél, hogy szinlelőnek tekintik s a kinek épen az a baja, hogy nem tud akarni. Ha megmosolyogjuk *Münchhausen* merészségét, mikor azt hazudja, hogy magát lovastúl a saját hajánál fogva rántotta ki a hinárból, akkor nem szabad a neurotikus betegről sem olyasmit követelni, a mi nem kisebb lehetetlenség. Ugyanezt a kritikát érdemli meg *Dubois* moralizáló „gyógyeljárása“.

Csak röviden érinthetem itt a *hypnosis és a suggestio* kérdését és mindjárt jelzem is, hogy ez uton lehet eredményeket elérni. Már *Charcot* azt állította azonban, hogy a hypnosis voltaképen artificialis hysteria. A psychoanalysis ezt a felfogást megerősíti, mikor constatálja, hogy a hypnosisban és az éber állapotban való sugalmazás elfojtja a symptomákat, vagyis szintén elnyomással dolgozik, úgy, mint maga a hysteria. Annak a neurotikusnak, a kinél a beteges tüneteket hypnosissal elfojtottuk, öntudatlan énjében tovább is

ott a lappang a kórokozó képzetcsoporthoz, csak hogy szaporítva egy tiltó parancscsal, mely azt a megnyilatkozásban akadályozza. Ily módon lehet muló sikert elérni, de tartósságot nem. Mert mihelyt a suggerált parancs tiltó ereje csökken, és ehhez elég, hogy a beteg az orvos környezetéből távozzék: azonnal ismét manifestálódhatnak a tünetek. Részemről tehát a hypnotizist és suggestiót bár ártalmatlan és egyáltalán nem veszélyes, de csak többé-kevésbé muló eredményekkel kecsegtető gyógyeljárásnak tartom ma, melynek alkalmazhatóságát nagyon korlátozza az, hogy az embereknek csak kis töredékét lehet hypnotizálni és csak valamivel nagyobb tartós éber-suggestio alatt tartani.

Egy legközelebb megjelenő dolgozatomban egyéb-iránt igyekszem demonstrálni, hogy mikor az orvos szigorú parancscsal, megfélemlítéssel vagy behizelgő modorban befolyásolja a beteget, mikor suggerál és hypnotizál, voltaképpen a mindnyájunkban elfojtva élő gyermeki érzelmekre appellál és az apa vagy anya szerepét tölti be.

A *sanatorium* egyesíti magában a környezetváltoztatás és a suggestio előnyeit. A legfőbb gyógyszer a sanatoriumban a kellemes vagy imponáló megjelenésű, szeretetreméltóságával vagy szigorúságával hatni tudó orvos egyénisége. Különösen a nőbetegek valósággal exaltált rajongással szoktak az ilyen sanatoriumi orvos személyén csüggeni és a kedvéért még arra is képesek, hogy hysteriás szeszélyeiket elfojtsák. De mihelyt hazautazik a beteg: vége a varázsnak; a *patients* újra kezdi producálni a régi mutatóvonalakat, már azért is, hogy minél előbb visszakerüljön a kellemes sanatoriumba. Ma már egész új fajta betegséget termelt a sanatoriumi élethez való ilyen hozzászoktatás, melyet *sanatorium-kór*nak lehet nevezni. Sok beteget azután a sanatorium végkép elidegenít otthonától és rendes foglalkozásától.

A *foglalkoztatás*, a testi-lelki tevékenység, igen jó gyógy-módja a psychoneurosisoknak, mert támogatja a psyche menekülési törekvését a kínzó lelki *conflictus*októl. Könnyebb esetekben jól be is válik; sajnos, a súlyos esetekben nincs a betegben annyi iniciativa, hogy a beteges képzetek és testi *symptomák* termelésére pazarolt energiát hasznosabb célok felé tudná terelni. A suggestiv eljárások némileg segíthetnek

itt, de a suggestiv erő „bűvköréből“ távozva minden jó szándék többnyire megsemmisül.

A villanyozás, *massage*, *fürdetés* — mint mondani szokás — csak vivőszere, *vehiculuma* a suggestiónak és csak mint ilyen érdemel említést a psychoneurosisok therapiájában.

Az *antineurotikus medicamentumok* két csoportra oszlanak. A narcoticumok (brom, opium) a patientst ideiglenesen elkábítják s a lelki éberséggel együtt a tüneteket is csökkentik — egy időre. Ha a beteg hozzászokik ezekhez, vagy ha ezek szedését abbahagyja: a symptomák csakhamar újra felütik a fejüket. Ezért nagy ellensége vagyok a neurosisok ilyen kezelésének; sajnos, külső körülmények miatt néha kénytelen vagyok jobb meggyőződéseim ellenére ehhez folyamodni. — A psychoneurosisok ú. n. specifikus gyógyszerei többnyire teljesen értéktelen s csak a velük assziálódó suggestiv képzetek révén ható medicamentumok.

Ha az eddig tárgyalt gyógyítóeszközök és eljárások fölött áttekintünk, azt látjuk, hogy közülük csakugyan azok a hatások, a melyek utánozzák a természet öngyógyító tendenciáját, az elnyomást. De az ilyen hatás nem lehet tartós, mert a kórokozó *conflictus* tovább is elintézetlenül ott lappang az öntudatlan ében és ha a külső körülmények kedvezőtlenebbé válnak, azonnal ismét érezteti hatását.

Utoljára hagytam annak a gyógyeljárásnak a rövid méltatását, a mely a neurotikus *conflictus*okat nem ilyen eltoló, elodázó, ideiglenesen elfojtó eljárásokkal, hanem radicalisan óhajtja elintézni. Ez az eljárás a *psychoanalysis*, mely a *conflictus*okat nem elfeledtetni, hanem tudatossá tenni igyekszik és a beteg egyént mintegy újra nevelve, hozzászoktatja a kellemetlen, de benne mégis meglévő képzetek bátor elviseléséhez, hogy ne kelljen többé előlük a betegséghez, symbolikus kórtünetek termeléséhez menekülnie. Ez a lelki gyógyító eljárás, mint azt más alkalommal már bővebben kifejtettem, igen szép sikerrel jár a legtöbb esetben, igaz hogy hónapokig tarthat, míg az eredmény mutatkozik, még ha naponta egy órán át foglalkozik is az orvos a beteggel. A fel-felmerülő ötletek assziatiói, a tünetek elemzése és az öntudatlanhoz közelebb fekvő lelki jelenségek, főleg az álmok, *analyse* révén lassanként megismeri a beteg eddig öntudat-

lan lel életét is, úgyszólván második énjét, a mely — miután kívül esett a tudat fékező, ellenőrző hatáskörén, — féktelenné, ellenőrizhetetlenné és érthetetlenné tette kedélyi életét, gondolkodási és cselekvési tevékenységét, vagyis lelkileg beteggé tette őt.

Az elemzés útján szerzett belátás, önmagának a teljes megértése megadja a lehetőségét annak, hogy a kórokozó complexumok a tudat folytonos ellenőrzése alatt állva, ártalmatlanokká legyenek és józan czélszerűségi elvek uralma alá jussanak.

„A tudás hatalom“; ez a sokszor értelem nélkül hangoztatott phrasis tulajdonképen csak most nyer teljes tartalmat, mikor a régi stoikusok követelését: a „Γνωθι σεαυτον“t az öntudatlan én ismeretére is kiterjesztjük. Csak ez a teljes önismeret, melyet methodikus önelemzés útján szerezhethünk meg, adja meg a lehetőségét annak, hogy indulatainkon, szenvedélyeinken józanul uralkodjunk és ne legyünk öntudatlan, indulattelt képzetcsoportok tehetetlen játékszerei.

Az eddig elrejtett lelki rétegek feltárása nemcsak a psychoneurosisok kórtani lényegét világította meg, nemcsak a gyógyításnak nyitotta meg új és termékeny utjait, hanem a *prophylaxis* szempontjából is reményteltjes. A tankönyvekben most is benn áll, hogy a neurosisra hajlamos egyént óvni kell a megbetegedéstől. De ez a *prophylaxis* csak fictio. Senkiről sem lehet felismerni, hogy neurosisra hajlamos-e vagy nem; a mikor ezt már felismertük, nem hajlandósággal, hanem betegséggel van dolgunk. Az ilyen prophylaktikus előírásban nincs több logika, mint annak a vidéki polgármesternek a rendeletében, a ki kihirdettette, hogy három nappal a tűz előtt meg kell tölteni a vizes hordókat.

A psychoneurosisok igazi *prophylaxisa* nézetem szerint csak a nevelésügy és a társadalmi viszonyok olyan változásaitól remélhető, a melyek tudattalan körnemző képzetcsoportok összegyűlését a lehetőségig megakadályozzák és a társadalmi rend biztosítékát nem annyira moralis tilalmakban, mint inkább a tudatos czélszerűség elvének uralomra juttatásában keresik.

Azok az új tények, elméletek és irányzatok, a melyeket mai előadásomban ismertettem, mostanában erős controversia tárgyai, helyesebben szólva: csak az elméletek és irányzatok,

mert a Freud-psychologia ellenzői arra szorítkoznak, hogy annak valószínűtlenségét unos-untatan ismételjék, de a *tények* utánvizsgálásának fáradságos munkájától megkímélik magukat. Ismétlődni látszik neurologiai téren az a színjáték, a mely az őś-babyloniai írott nyelvemlékek kiásása után a történetírók és bibliamagyarázók körében lejátszódott. A babyloniai kőrovások kibetűzése oly adatok birtokába juttatta a világot, a melyeknek alapján az ótestamentum sok fejezetének eddigi történelmi és nyelvészeti értelmezését reformálni kellett. *Winckler* Hugo berlini professor vállalkozott erre a munkára, de váratlanul heves ellenállásra talált saját kartársaiban, a kik részint a „valószínűtlenség” jelszava alatt, részint valláserkölcsi szempontokat hangoztatva, igyekeztek korai sirját megásni az új tudományos irányzatnak, nota bene a nélkül, hogy ők maguk valaha is foglalkoztak volna ékirások kibetűzésével.

A psychoanalysis a lélekben rejlő antiquitások ásatásaival, a neurosisok hieroglyphjeinek kibetűzésével foglalkozik és az így nyert új adatok alapján változtatott meg sok eddig dogmaszámba menő tudományos nézetet. Van-e joguk ítélni és elítélni azoknak, a kik ezeket a hieroglyphikus jeleket — mint olyanokat — nem tanulmányozták és érveiket kizárólag az előlegezett „valószínűtlenség”ből, vagy éppen erkölcsi ellenszenvükből meritik?

Az assyriai és judaeai ásatások folytatásában és a kiásott kincsek értékesítésében nem akadályozta meg a kutatókat kartársaik többségének ellenkezése és ime ma már mennyire megfogyatkozott az anathemát kiáltó linguisták és historikusok száma!

Az új psychologia művelőit sem tartóztatja fel munkálkodásukban ellenfeleiknek harci lármája és nem fér hozzá kétség, hogy lassanként az új tények s az azokra alapított tudományos felfogás közkinccsivé lesznek az egész orvosvilágnak.

V.

Az ejaculatio praecox jelentőségéről.¹

Egész irodalma van már annak a kérdésnek, hogy mi a physiologiai magyarázata a sperma túlgyors vagy időelőtti kilövellésének és mik az ezen jelenséget kísérni szokott ideges állapotok. Ellenben túlságos keveset vagy éppen semmit sem beszéltek eddig azokról a következményekről, a melyeket a cohabitációnak ilyen időbeli megrövidítése a *másik nem* idegzetében idéz elő. Pedig Freud úttörő vizsgálatai alapján mindenki, aki a *szorongási neurosisban* szenvedő nőbetegek nemi- vagy házaseletét behatóbban vizsgálja, meggyőződhet róla, hogy a félelmi, aggodalmas vagy szorongó állapotokat mindig a sexualis kielégületlenség, illetőleg hiányos vagy tökéletlen kielégülés okozza s hogy ezen hiány leggyakoribb oka a házas- vagy élettársnál fenforgó ejaculatio praecox. Azonban eltekintve az ej. praec. kifejezetten kóros eseteitől is (a melyek a sexualis neurasthenia sok más jelével együtt szoktak jelentkezni és mindig excessiv masturbációval magyarázhatók), azt tapasztalhatjuk, hogy a *férfinem, a női nemhez viszonyítva, általában ejaculatio praecox relativában szenved*. Más szóval, még a legkedvezőbb esetben is, a mikor a férfinél a frictiók tartalma megfelelően nagy, a nőnél az esetek igen nagy számában nem következik be az orgasmus, hanem vagy teljes anaesthesia áll fenn mindvégig, vagy bekövetkezik ugyan némi libidinosus irritáltság, de mielőtt ennek az orgasmus létrejöttéhez szükségeltető foka beállott volna, az actus a férfi részéről bevégyződött és a nő irritált, de kielégítetlen állapotban marad.

¹ Budapesti Orvosi Ujság 1908. évf.

Hogy ez az állapot, ha állandósul, idegességhez kell hogy vezessen, attól csak a régi patriarchalis családi uralom maradványaként ma is uralkodó férfi-önzés terelte el a férfiak és a férfiak közül recrutálódó orvosok figyelmét.

Rég megszoktuk, hogy sexualis libidohoz és orgasmushoz való jogát csak a férfinak ismerjük el; felállítottunk s a nőkkel is elfogadtattunk egy olyan nő-ideált, a melynél sexualis vágyak őszinte megnyilatkozásáról és bevallásáról nem, csupán passiv tűréséről lehet szó, a mely tehát a libidinosus törekvéseket, ha nőnél nyilatkoznak meg, egyszerűen a beteges vagy „bűnös“ dolgok közé utalja.

A női nem, mely erkölcsi világában ép úgy, mint egyéb relatióiban, alárendeli magát a férfiak nézetének, oly föltétlenül magáévá tette ezt a felfogást, hogy ennek ellenkezőjét önmagára nézve gondolati lehetetlenségnek tartja. A legsúlyosabb anxietásban szenvedő nő is, a kinek — mint a kérdezősködéskor kiderül — soha másban, mint frustran izgalmaiban nem volt része, a legélelénkebben és őszinte megbotránkozással tiltakozik azon feltevés ellen, hogy ő „olyan nő“ volna, a kinek „ilyenmi“ hiányzanék. Nemcsak, hogy nem vágyik rá — mondja rendszerint — hanem az egész ügyet inkább kellemetlen és rá nézve undorító procedurának tekinti, a melyről szívesen lemondana, ha a férje nem ragaszkodnék hozzá.¹ A szervezet felébresztett és ki nem elégített libidinosus impulzusait azonban erkölcsi szabályokkal elintézni nem lehet; a sexualis vágy, ha satisfactióhoz nem jut, betegségi tünetekben — többnyire szorongásban — éli ki magát; arra disponált egyéneknek pedig ezenfelül psychoneurosisokat (hysteria, kényszer-neurosis) termel.

Ha a férfiak szakitanának egocentrikus gondolkodásmódjukkal és elképzelnének egy oly életet, melyben nekik kellene az actust mindig abbahagyniok, mielőtt a feszültség orgastikus kiegyenlítődése bekövetkezett, fogalmat alkotnának a női nem sexualis martyriumáról s egy olyan dilemma kétségbeejtő voltáról, melyben csak az önbecsülés és a teljes kielégülés között lehet választani. Azt is könnyebben meg-

¹ *Notabene*: A nő ösztönének igaza van ebben; a teljes abstinencia kevésbé árt az idegzetnek, mint a frustran izgatódás.

értenék akkor, hogy mért menekül a nők oly jelentékeny hányada ez elől a dilemma elől — a betegségbe.

Az ember teleologikus gondolatmenete nem tud egy-könnyen belenyugodni abba, hogy a „lehetséges világok legjobbjában“ egy ilyen elementáris szervi működésnél természetszerű legyen az eltérés a két nem kielégüléséhez szükséges időtartam között. És a tapasztalat tényleg a mellett szól, hogy nem organikus különbség, hanem a két nem életviszonyainak, a két nemre háramló culturalis nyomásnak különbsége magyarázza a házasfelek sexualitásában ezt a „dyschronismust“.

A férfiak túlnyomó része több-kevesebb (többnyire több) sexualis élmény után nőszül és a tapasztalat azt mutatja, hogy e téren a megszokás nem az ingerküszöb emelkedését, de sőt az ejaculatio gyorsulását vonja maga után. Lényegesen fokozódik ez a hatás, ha — a mi a férfiak 90 %-ánál kétségtelenül fenfőrogr — a kielégülés hosszú időn keresztül autoerotikus úton történt. A nőszülő férfiak túlnyomó többségénél tehát az ejaculatio relative praecox.

Ellenben a női nemtől a leánykori évek alatt minden sexualis behatást, nemcsak ténylegeset, hanem gondolatbelit is, methodikusan távol tartanak, de sőt azon vannak, hogy a nő mindent, a mi a sexualitás körébe vág, utáljon és megvessen. Így aztán a házasulandó nő, leendő férjéhez viszonyítva, sexualis tekintetben legalább is hypaesthesiás, ha nem anaesthesiás.

Nem érzem magamat hivatva a kérdés *sociologiai* consequentiáit levonni és eldönteni, kinek van igaza: annak-e, a ki a férfiaktól is virginitást követel a házasságig, vagy annak, a ki a nőket akarja emancipálni.¹ Az orvos, ki csak az egyéni szenvedések enyhítésére keres orvosságot s a társadalom bajaival kevésbé törődik, természetszerűleg inkább az utóbbi álláspont felé fog hajlani és több rokonszenvet fog érezni oly irányzat iránt, melytől a női hysteria csökkenése várható, mint az olyan iránt, mely a virginitás tisztelétét s ezzel a hysteriát a férfinembe is be akarja vinni.

¹ Szerintem a nők tévedésben vannak, ha azt hiszik, hogy bajaikra a választói jog volna az orvosság. Nem a politikai, hanem a sexualis választás joga az, a mit természetszerűbben követelhetnének.

De nem is hiszem, hogy csak e két véglet közt lehet-
sen választani. Kell, hogy legyen mód arra is, hogy a nők
sexuális érdeke az eddiginél jobban figyelembe vétessék, a
családra alapított társadalmi rend feláldozása nélkül.

Az első félénk lépés e téren az a mozgalom, mely a
nők házasság-előtti sexuális felvilágosítására törekszik. És bár
sok naiv és észszerűtlen terv és propositio merült fel e téren :
van rá kilátás, hogy idővel megszűnik a ma még általánosan
elterjedt brutális eljárás, mely egy sexuális tekintetben tudat-
lan és megfélemlített nőt a házasság napján kiszolgáltató egy
már sokat tapasztalt férfinak. A míg a mai állapotok uralkod-
nak, nem szabad csodálkoznunk azon, hogy a férfi relative
gyors ejaculatioja és a nő viszonylagos anaesthesiája a házas-
életben már szinte magától értetődik és hogy a „sexualitás
irányadó jelentősége“¹ folytán oly ritka a kielégüléseken ala-
puló, tehát megelégedett házasság.

¹ „Vorbildlichkeit der Sexualität.“ Freud.

VI.

Psychoanalysis és paedagogia.¹

Freud műveinek tanulmányozása és önállóan keresztülvitt lélekelemzések mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy a hibás nevelés nemcsak jellembeli hibáknak, hanem betegségeknek is kútforrása és hogy a mai gyermeknevelés valósággahtenyésztője a legkülönfélébb neurosisoknak. De miközben betegeinket analysáljuk, önkénytelenül a magunk egyéniségét és annak genesisét is revisio alá vesszük és e közben meggyőződünk róla, hogy még a legnemesebb intencióktól vezérelt, kedvező viszonyok közt keresztülvitt nevelés is — miután az általában uralkodó hibás elvek alapján állott — sok tekintetben kártékonnyan befolyásolta az ember természetes fejlődését, úgy, hogy ha mégis egészségesek maradunk, azt csupán robustusabb, ellentállásra képesebb lelki szervezetünknek köszönhetjük. Ám még ha nem is lettünk betegek, akkor is sok felesleges lelki gyötrődést tulajdoníthatunk a nevelési elvek czélszerűtlenségének, némelyikünk egyénisége pedig ugyanezen kártékonyság hatása alatt többé vagy kevésbé képtelenné vált az élet természetadta gyönyörűségeinek elfogulatlan élvezésére.

Szinte magától vetődik fel tehát az a kérdés: mi volna a gyógyító és óvószere ezeknek az ártalmaknak? miféle gyakorlati tanulságokat meríthet a paedagogia a psychoanalytikus kutatás szerzette tapasztalatokból?

Ez a kérdés nem az elvont tudomány problémája. A lélektanhoz a paedagogia úgy viszonylik, mint a botanikához

¹ A psychoanalytikusok 1908. évben Salzburgban tartott kongresszusán tartott előadás. (Gyógyászat, 1908. évf.)

a kertészet disciplinája. De ha visszaemlékezünk arra, hogy *Freud* egy szintén csak gyakorlati — neuropathológiai — részletkérdésből kiindulva mily váratlanul nagyarányú lélektani perspectivához jutott, nem minden heuristikus reménység nélkül rándulhatunk ki a gyermekkertészet mezejére.

Előre is megjegyzem, hogy ezt a problémát egy embertől vagy épen egy előadás keretében megoldhatatlannak tartom. Mindnyájunk együttműködésére van itt szükség és én ezuttal úgyszólván csak az első sorban kínálkozó kérdések felvetésére s az eddigi tapasztalatok méltatására szorítkozom.

Az újszülött lelki működésének egyedüli szabályozója a fájdalom-, illetőleg ingermentességre való törekvése, az ú. n. „Unlustprinzip“. Akárhogy hatalmas alá hajtja később a belénk nevelt önfegyelmzés ezt az elvet, a fájdalomkerülésre való törekvés, talán átszellemített formában, de megnyilatkozik minden perczen a felnőtt kulturember lelkületében is, melynek — minden moralpaedagogiai tanítás ellenére — mégis csak az a tendenciája, hogy a lehető legkisebb megerőltetéssel a lehető legnagyobb kielégülést érje el.

Ezzel a nagyon okos és szinte magától értetődő elvvel azonban sokszor jut összeütközésbe a mai gyermeknevelés. Egyik legnagyobb tévedését mindjárt meg is nevezem s ez az indulat- és képzet-elfojtás, mondhatnók: indulat- és gondolatletagadás (*Verdrängung*) nagyranövelése.

Hogy ez miben áll, nehéz röviden megmagyarázni. Leginkább a hazugsággal hasonlítható össze. De míg a hazug vagy nem őszinte ember másokkal szemben titkolódik vagy producál nemlétező érzelmeket és gondolatokat, addig a mai gyermeknevelés arra az elvre van felépítve, hogy a gyermek önmagával szemben is hazuggá váljék és maga előtt tagadja le a belsejében hullámozó öntudatokat és gondolatokat.

De az így elfojtott, az öntudatlanba süllyesztett érzések és gondolatok nem semmisülnek meg, hanem a nevelés folyamán egyre gyarapodva, növekedve, mintegy bennünk lappangó külön egyéniséggé tömörülnek, melynek céljai, vágyai, phantasiái többnyire homlokegyenest ellenkeznek azokkal az irányzatokkal és gondolatokkal, melyekről számot tudunk adni magunknak.

Azt lehetne mondani, hogy ez a berendezés czélszerű, mert mintegy automatikussá teszi a helyes, socialis irányu

gondolkodást és öntudatlanná tevén a durván egoistikus, anti-vagy asocialis törekvéseket, azok káros hatását megszünteti. A psychoanalysis azonban — egészségeseknél és neurotikusoknál — azt bizonyítja, hogy az asocialis tendenciák közömbösítésének ez a módja nem czélszerű és nem gazdaságos. Az öntudatlanban rejlő tendenciákat csak hatalmas védőberendezések felépítésével és automatikus működtetésével lehet elnyomva és elrejtve tartani, melyeknek tevékenysége túlsok psychikus energiát emészt fel. A gondolatelfojtás alapján álló erkölcsnevelés tiltó és elriasztó rendelkezései analogiába hozhatók egy negatív hallucinatio posthypnotikus sugalmazásával, mert valamint hypnotisált egyénnel megfelelő parancssal elérhetjük azt, hogy felébredvén, az optikai, akustikai vagy tactilis benyomásokkal avagy azok egy részével szemben érzéketlen, azok apperceptiálására képtelen legyen: úgy manapság *introspektív vakságra* nevelik az emberiséget. Ámde az így nevelt ember, mint az a hypnotisált, egyéniségének tudatos részétől sok lelki energiát von el és annak működéskéességét jelentékenyen csonkítja egyrészt azért, hogy öntudatlanjában egy másik, úgyszólván parazita egyéniséget táplál, a mely a maga természetes önzésével és kiméretlen vágykielégítési tendenciával mintegy árnyékképe, negatívja mindannak a sok jónak és szépnek, a miben a felsőbb öntudat tetszeleg; másrészt azért, hogy a tudat csak úgy bír a sok jószág mögött rejlő asocialis ösztönök belátása és meg-látása elől menekülni, hogy azokat moralis, religiosus és socialis dogmákkal körülbástyázza és ezen dogmák istápolására fecsérli erejének javát. Ilyen bástyák például: a kötelességtudás, a becsületesség, a szemérem, a törvényes berendezések és tekintélyek tisztelete stb. stb., szóval mindazok az erkölcsi fogalmak, melyek bennünket a mások jogainak respektálásra, hatalmi és élvezeti vágyunk, szóval önzésünk, elnyomására szorítanak.

Mik azonban ennek a költséges berendezésnek a hátrányai?

Azt már egy más alkalommal kifejtettem, hogy az individual-psychologiai kutatás egy újabb módszerével, a psychoanalysis-sel sikerült bebizonyítani, hogy az ú. n. psychoneurosisok (hysteria, kényszerneurosis) tünetei mindig ezeknek az öntudatlan, vagy mondjuk, tudattalan libidinosus törek-

véseknek, főleg a sexualis libidonak eltolódott, elferdített, úgyszólván symbolikus megnyilatkozásai, kisugárzásai. Tekintetbe véve az ily bajokban szenvedők nagy és folyton szaporodó számát, már e bántalmak prophylaxisának szempontjából is szóba jöhetne egy olyan paedagogiai reformtörekvés, mely az oly sok esetben kártékonyan ható lelki mechanizmust, a gondolatelfojtást, elkerülni igyekszik.

Másrészt, ha a gondolat- és érzelem-elnyomásra való törekvés csak a különben is disponáltaknak ártana, az erősebben constituáltaknak pedig nem: nagyon is megfontolandó volna, hogy az emberiség debilisebb s így értéktelenebb részének kedvéért szabad-e az összes emberek legfontosabb kulturalis berendezéseinek erős alapjait megbolygatni?

A tapasztalat azonban azt bizonyítja, hogy a „Verdrängung“ az úgynevezett normalis ember élete folyását is kártékonyan befolyásolja. A féltő aggodalom, a melylyel a lelki censura az öntudatlan vágyképzetek felett örködik, legtöbbször nem szorítkozik erre a feladatra, hanem kisugárzik a lélek tudatos működéseire is és általában aggodalmaskodóvá, gyávává, önálló gondolkodásra képtelenné, tekintélyimádóvá teszi az embereket. Értelmetlenné és tartalmatlanná vált vallásos babonákhoz és ceremóniákhoz való görcsös ragaszkodás, idejüket mult társadalmi berendezések tunya conserválása, az emberiség túlzott halálfélelme, hypochondriás hajlandósága: mi egyebek ezek, mint a nép psychéjének neurotikus állapotai, néplélektani értelemben vett hysteriás tünetek, kényszerképzetek és kényszercselekedetek, melyeket ép úgy, mint a tulajdonképeni betegek symptomáit, a tudat alá sülyesztett képzet-csoportok determinálnak. A hysteriás nők anaesthesiájának, a neurotikus férfiak impotentiájának megfelel a társadalom saját-ságos és mindenekfelett természetellenes asketismusra való hajlandósága (abstinentismus, vegetarismus, antialkoholismus stb). És valamint a psychoneurotikus saját öntudatlan perverzítésének belátása ellen túlzott reactiókkal, a piszkosnak vélt gondolatok ellen beteges tisztálkodással, a benne mozgolódó libidinosus képzetek ellen túlzásba vitt „tisztességgel“ védekezik: úgy a társadalom túlszigorú erkölcsbirájának tiszteletreméltó külső maszkja mögött, a nélkül, hogy ő tudná, ott lappang mind az az egoistikus gondolat és törekvés, a mit másnál annyira elítéli.

Szigorúsága megvédi őt ennek a belátásától s egyuttal módot ad a rejtett, öntudatlan vágyak egyikének, az aggressivitásnak, leplezett „kiélésére“.

Nem vád akar ez lenni ellenük; hisz mai társadalmunk legkiválóbbjai közülök valók; csak példa akar lenni arra, hogy a gondolatelfojtásra épített erkölcsnevelés az egészséges emberek mindegyikében termel bizonyos foku neurosist és megteremti a mai társadalmi viszonyok lehetőségét, a mikor a hazafiság jelszava nyilvánvalóan egoistikus érdekeket leplez, socialis emberboldogítás neve alatt az egyéni akarát zsarnoki elnyomását propagálják, a vallásosságban részint a halálfélelem elleni, tehát önös célzatu orvosszert, részint a kölcsönös türelmetlenségnek egy megengedett módját tisztelik, sexualis téren pedig, a mit mindenki tesz, arról hallani senkisésem akar. Neurosis és hypokrita egoismus tehát a dogmákon alapuló, az ember igazi pszichológiáját figyelembe nem vevő nevelés végeredménye; és ez utóbbi jellemvonásban korántsem az egoismus az, a mi kárhoztaandó, e nélkül földi élőlény nem képzelhető, hanem igenis a hypokrisis, a mai kulturember hystériájának egyik legjellemzőbb tünete.

Vannak, a kik mindezeknek az igazságát beismerik, de megremegnek attól a gondolattól, hogy mi lesz az emberi művelődésből, ha a nevelés és az emberek élete-folyása felett nem fognak felelősebbé válni és magyarázatot nem tűrő dogmatikus elvek őrödni. Nem fogják-e a béklyóiktól megszabadított egoistikus ösztönök elpusztítani az évezredek emberi művelődés minden alkotását? Lehetne-e bármivel is pótolni az erkölcs kategorikus imperativusát?

A pszichologia megtanított minket arra, hogy igenis lehet. Ha a psychoanalytikus gyógyjelzés befejeztével az addig súlyosan neurotikus beteg előtt nyilvánvalóvá lettek lelkének öntudatlan és az uralkodó erkölccsel vagy az ő tudatos erkölcsi felfogásával ellentétben álló vágykielégítési törekvései: bekövetkezik a tünetek gyógyulása. És pedig bekövetkezik akkor is, ha a vágy, melynek symbolikus megnyilatkozása a psycho-neurotikus symptoma, áthághatatlan akadályok miatt azután sem élégithető ki. Nem az öntudatlan és az egyénre nézve esetleg célszerűtlen egoistikus ösztönök korlátlan uralmát

eredményezi tehát a lelki elemzés, hanem az önismeretet gátló előítéletek alól való felszabadulást, az eddig öntudatlan motívumokba való belátást és a tudatossá vált velleitásoknak ellenőrizhetését.

„A gondolatelfojtást felváltja a tudatos elítélés“, mondja *Freud*. A külső viszonyokon, az életmódon alig kell, hogy változzék valami.

A magát igazán ösmerő ember, eltekintve attól a felemelő érzéstől, melyet ez a tudás szerez neki, szerényebb lesz. Mások hibáival szemben elnéző, megbocsátásra hajlandó; sőt a „tout comprendre c'est tout pardonner“ elvéből is csak a megértésre aspirál, — a megbocsátásra nem érzi magát hivatottnak. Indulatainak motívumait szétboncsolja és ezzel szenvedélylyé való növekedésüknek útját állja. Bizonyos derült humorral szemléli a különféle jelszavak alatt tülekedő embercsoportokat, cselekedeteiben pedig nem a nagyhangon hirdetett „erkölcs“, hanem a józan célszerűség irányítja és ugyanez ösztönzi őt arra is, hogy vágyai közül azokat, melyeknek kielégítése mások jogait sértené (melyek tehát visszahatásukban ő reá magára válnának veszedelmesekké), féken tartsa és szorgosan ellenőrizze, a nélkül, hogy azok létezését letagadná.

Ha az előbb azt állítottam, hogy ma az egész társadalom neurotikus: nem távoli analogiát vagy hasonlatot akartam mondani. És nem költészeti tropus, hanem komoly meggyőződésem az is, hogy a társadalom e betegségének orvossága sem lehet más, mint a leplezetlen belátás az ember igazi és teljes egyéniségébe, főleg az öntudatlan lelki élet ma már nem hozzáférhetetlen műhelyébe; óvószere pedig: a belátásra, célszerűsége és nem dogmákra alapított, illetőleg alapítandó paedagogia.
